

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE BOŞANMA OLGUSUNUN BELİRLEYİCİLERİ:
PANEL VERİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ece ERKAN

OCAK 2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE BOŞANMA OLGUSUNUN BELİRLEYİCİLERİ:
PANEL VERİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ece ERKAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Rahmi YAMAK

OCAK 2017

TRABZON

ONAY

Ece ERKAN tarafından hazırlanan *Türkiye’de Boşanma Olgusunun Belirleyicileri: Panel Veri Analizi* adlı bu çalışma 10.02.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Ekonometri Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Rahmi YAMAK (Başkan - Danışman)

Doç. Dr. Zehra ABDİOĞLU (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Aykut KARAKAYA (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... / 2017

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum

Ece ERKAN

01.01.2017

ÖNSÖZ

Dünya’da boşanma olgusu giderek artan ve sıkça tartışılan toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Ülkemizde ise son yıllarda boşanan çiftlerin sayısında dikkate değer artışlar yaşanmıştır. Bu durum boşanma olgusunun, ülkemiz içinde toplumsal bir soruna dönüşme eğiliminde olduğunu ve üzerinde durulmaya değer bir konu olarak görülmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu olgunun toplum üzerinde yıkıcı etkiler yaratmadan önce nedenleri ile birlikte ortaya konulması ve bu nedenler çerçevesinde etkin koşullar yaratılarak aile birliğinin sağlıklı bir biçimde devamının sağlanması gerekmektedir.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde, hazırlanmasında ve yüksek lisans eğitimim sürecisince bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, sabrı ve eleştirci kişiliği ile bana yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Rahmi Yamak’a, lisans döneminden bu yana, akademik çalışmalar konusunda beni her zaman destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Havvanur Feyza Erdem, Arş. Gör. Sinem Koçak’a ve son olarak sonsuz destekleri için aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Trabzon, Ocak 2017

Ece ERKAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V-IV
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOŞANMA OLGUSU.....	5-32
1.1. Kuramsal Çerçeve de Boşanma Olgusu	6
1.1.1. Sosyal Değiş-Tokuş Kuramı.....	6
1.1.2. Kriz Kuramı.....	7
1.2. Dünya’ da Boşanma Olgusu.....	8
1.3. Türkiye’ de Boşanma Olgusu	12
1.4. Olası Boşanma Nedenleri	18
1.4.1. Hukuksal Nedenler	18
1.4.1.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış	21
1.4.1.3. Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme	23
1.4.1.4. Terk	24
1.4.1.5. Akıl Hastalığı	25
1.4.1.6. Evlilik Birliğinin Sarsılması	26
1.4.2. Ekonomik Nedenler	28
1.4.3. Diğer Nedenler	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. BOŞANMA OLGUSUNUN BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI	33-46
2.1. Demografik Açıdan Boşanmaya Yönelik Literatür Taraması.....	33
2.2. Sosyo-ekonomik Açıdan Boşanmaya Yönelik Literatür Taraması	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE BOŞANMA OLGUSUNUN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ.....	47-73
3.1. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti	47
3.1.1. Ekonometrik Yöntem	47
3.1.1.1. Panel Veri	47
3.1.1.2. Panel Veri Kullanımının Üstünlükleri ve Zayıf Yönleri	48
3.1.1.3. Panel Veri Regresyon Modelleri	49
3.1.1.3.1. Sabit Etkiler Modeli.....	50
3.1.1.3.2. Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modeli.....	52
3.1.1.4. Olabilirlik Oran Testi (LR Testi).....	53
3.1.1.5. Hausman Testi	54
3.1.1.6. Yatay Kesit Bağımlılığı.....	55
3.1.1.7. Panel Birim Kök Testleri.....	56
3.1.2. Veri Seti.....	57
3.2. Bulgular ve Genel Değerlendirme.....	60
SONUÇ VE ÖNERİLER	74-76
YARARLANILAN KAYNAKLAR	77-83
ÖZGEÇMİŞ	84

ÖZET

Günümüz Dünyasında boşanma olgusu toplumsal dönüşümün etkisiyle birlikte oldukça basitleştirilerek bir moda haline gelmiş ve hızla artan toplumsal bir soruna dönüşmüştür. Özellikle Dünyanın güçlü ekonomileri arasında yer alan ABD ile Rusya ve Litvanya, Letonya gibi birçok Avrupa Ülkesinde boşanma oranlarının yüksekliği Dünya gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Dünya boşanma oranları ortalaması ile Türkiye'nin boşanma oranları karşılaştırıldığında, ülkemizde boşanma oranları çok yüksek olmamakla birlikte son yıllarda büyük artışlar yaşanmıştır. Bu durum ülkemiz için boşanmanın yakın gelecekte ciddi bir toplumsal sorun haline dönüşme yönünde ilerlediğini açıkça göstermektedir. Öncelikle, boşanma olgusunun açıklanabilmesi ve kaba boşanma hızında yaşanan dramatik seyrin doğru değerlendirilebilmesi çiftleri aile birliğine son verme yoluna iten faktörlerin neler olduğunun belirlenmesine bağlıdır.

Bu çalışmanın amacı 26 alt bölge bazında Türkiye'de kaba boşanma hızının belirleyicilerini 2007-2015 dönemi kapsamında araştırmaktır. Çalışmanın hem ülke genelinde kapsayıcı bir araştırma olması hem de bölgesel farklılıkları ortaya koyması bakımından literatüre ciddi bir katkı yapacağı düşünülmektedir. Yapılan analizlerde, işgücü durumu, eğitim seviyesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi veren panel veri setleri kullanılmıştır. Çalışmada panel sabit ve rassal etkiler regresyon modelleri kullanılarak yedi farklı model tahmin edilmiştir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde kadın işgücüne katılımı ve işsizlik oranının kaba boşanma hızını artırdığı görülürken, erkek işsizlik oranı ile boşanma arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Eğitim durumlarına bakıldığında ise Türkiye'de kadın eğitim seviyesindeki artışın boşanmayı artırdığı belirlenmiştir. Kişi başı elektrik tüketimi ile boşanma arasında doğru yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca analizler sonucunda Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında önemli ölçüde bölgesel farklılıkların olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimler: Boşanma, Eğitim, İşgücü Durumu, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

In today's world, the phenomenon of divorce has been simplified into a something fashionable with the effects of social transformation and become a rapidly growing social problem. In particular, we see that in United States of America and Russia, the two major economies of the world and also in many European countries such as Lithuania and Latvia, the high level of divorce rates has become an important issue. When we compare the divorce rates of countries around the world and Turkey, we find that divorce rates in Turkey are not so high, however we observe a growing rate of divorce in recent years a compered to our historical rates. This situation clearly illustrates that divorce in Turkey will become a serious social problem in the near future. Understanding the phenomenon of divorce and accurately analyzing the rapid growth in crude divorce rates in Turkey depends on the isolation of the factors which cause the couples to terminate their family unions.

The purpose of this study is to investigate the determinants of crude divorce rates in all of Turkey on the basis of 26 sub-regions, during the years of 2007-2015. It is thought that the study will make a serious contribution to the available literature by virtue of highlighting regional differences and being comprehensive. Our analysis utilized panel datasets based on labor force status, education level and the country's overall development level. In this study, we propose seven different models using fixed and random effects panel regression models. To broadly share our findings, female labor force participation rates and unemployment rates increase the rate of crude divorce. An adverse relationship was found between male unemployment rates and crude divorce rates. When looked at in terms of education, an increase in women's education levels increased crude divorce rates in Turkey. We find a positive correlation between per capita electricity consumption and crude divorce rates. Moreover, we show that there are significant regional differences between the East and the West of Turkey insofar as divorce rates are concerned.

Key Words: Divorce, Education, Labour Force Status, Panel Data Analysis

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Dünya Boşanma Oranları (%).....	11
2	Yıllara Göre Türkiye Evlenme ve Boşanma İstatistikleri.....	18
3	Bölgesel Bazda Zina Nedeniyle Boşananların Sayısı.....	20
4	Cana Kast ve Pek Fena Muamele Nedeniyle Boşananların Sayısı.....	22
5	Terk Nedeniyle Boşananların Sayısı.....	24
6	Akıl Hastalığı Nedeniyle Boşananların Sayısı.....	26
7	Geçimsizlik Nedeniyle Boşananların Sayısı.....	27
8	Değişkenler ve Kısaltmaları.....	58
9	Bölgeler ve Kodları.....	59
10	Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	60
11	Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları.....	66
12	CADF Birim Kök Test Sonuçları.....	67
13	Olabilirlik Oran Test Sonuçları.....	69
14	Hausman Test Sonuçları.....	69
15	Model I, Model II ve Model III Tahmin Sonuçları.....	71
16	Model IV, Model V, Model VI ve Model VII Tahmin Sonuçları.....	73

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Türkiye’de Kaba Boşanma Hızının Seyri.....	12
2	Türkiye’de Kadın Yaş Gruplarına Göre Boşanmalar.....	15
3	Türkiye’de Erkek Yaş Gruplarına Göre Boşanmalar.....	16
4	Türkiye’de Eşlerin Yaş Farkına Göre Boşanmalar.....	17
5	Hukuki Açıdan Boşanma Nedenleri.....	19
6	Bölgeler Bazında Kadın ve Erkek Eğitim Durumuna Göre Nüfusun Seyri.....	32
7	Bölgeler Bazında Kaba Boşanma Hızının Seyri.....	62
8	Bölgeler Bazında İşgücü Durumunun Seyri.....	63
9	Bölgeler Bazında Eğitim Durumunun Seyri.....	64
10	Bölgeler Bazında Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketiminin Seyri.....	65

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CADF	: Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey Fuller (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller)
KWH	: Kilowatt Saat
LR	: Olabilirlik Oran Testi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vektör Otoregresyon (Vector Autoregressive)

GİRİŞ

Boşanma, hukuki, psikolojik, sosyolojik ve iktisadi açıdan değerlendirilebilecek çok geniş kapsamlı bir olgudur. Genel olarak boşanma; çiftlerin yıpratıcı bir süreç sonucunda almış oldukları üzücü ve zor bir karar olarak bilinse de günümüzde toplumsal dönüşümün etkisiyle birlikte oldukça basitleştirilerek bir moda haline gelmiş ve hızla artan toplumsal bir soruna dönüşmüştür. Özellikle Dünyanın güçlü ekonomileri arasında yer alan ABD ile Rusya ve Litvanya, Letonya gibi birçok Avrupa Ülkesinde boşanma oranlarının yüksekliği Dünya gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'deki boşanma oranları dış dünyaya kıyasla çok yüksek olmamakla birlikte gitgide artan bir eğilimdedir. Özellikle 2001 yılında kaba boşanma hızı bir önceki yıla göre %160 artarak %1.35'e yükselmiştir. 2000 yılında 34 bin 862 olan boşanma sayısı, 2001 yılında 92 bin 994'e ulaşmış, 2009 yılından sonra ise 100 binin altına düşmemiş ve sürekli bir artış eğilimine geçmiştir. 2015 yılına gelindiğinde evlenme sayısı 602 bin 982 iken bu sayının neredeyse dörtte biri kadar kişi aynı yıl boşanmıştır. Bu durum ülkemiz için boşanmanın yakın gelecekte ciddi bir toplumsal sorun haline dönüşme yönünde ilerlediğini açıkça göstermektedir.

Toplumun temel yapı taşı olarak nitelendirilen ailede meydana gelen çözümler sadece çiftler ve çocuklar üzerinde kalmayıp tüm toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta olduğu bilinen bir gerçektir. Bu yüzden boşanma olgusu büyük önem arz eden toplumsal bir sorundur. Boşanmanın birçok sosyo-ekonomik ve demografik nedenleri mevcut olmasına karşın özellikle ülkemizde bu nedenler arasında ön plana çıkan faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin boşanma hızını nasıl etkilediğinin araştırılması zarurieti doğmaktadır. Öncelikle boşanma olgusunun açıklanabilmesi yaşanan dramatik artışların nedenlerinin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesine bağlıdır. Gelişen dünyada yaşanan bireyselleşme eğilimleri, teknolojik gelişmeler, bireylerin eğitim seviyesinde meydana gelen iyileşmeler, dinsel kurumların evlilik üzerinde yaratmış olduğu baskının hafiflemesi, küreselleşme, nüfusun büyük bir çoğunluğunun kentlerde toplanması, ekonomik özgürlüğe sahip kişi sayısının artması, gelenekselleşmiş aile yapısındaki kültürel ve ahlaki değerlerden uzaklaşma gibi birçok faktörün çiftleri boşanma eğilimine

sürüklediği gündelik hayatta hep tartışma konusu olmuştur. Fakat bu faktörler içinde hangilerinin gerçekten boşanma üzerinde bir etkiye sahip olduğu ve bu etkinin yönü tam anlamıyla bilinmemekte olup toplumdan topluma hatta şehirden şehire değişmektedir. Bu yüzden boşanma olgusunun belirleyicilerinin sağlıklı bir biçimde tespit edilmesi gerekmektedir. Böylelikle tespit edilen faktörler çerçevesinde uygun koşullar yaratılarak aile bütünlüğünün devamı etkin bir biçimde sağlanabilir.

Literatürde boşanmayı etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik belirleyicilerin neler olduğu ve bu belirleyicilerin boşanma üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu cevaplayan birçok çalışma mevcuttur. South (1985), İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD’de ekonomik koşulların boşanma oranı üzerindeki etkisini saptamaya çalışmıştır. Trent ve South (1989), gelişmiş ve gelişmekte olan 66 ülkedeki sosyo-ekonomik ve demografik faktörler ile toplumsal düzeyde boşanma oranı arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Huang (2003), Topbaş ve Kurt (2007), Kawata (2008), Roy (2010), Amato ve Beattie (2011) ve Sandalcılar (2012) işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. ABD ve 16 Avrupa Ülkesi için Härkönen ve Dronkers (2006), boşanmayı çiftlerin eğitim durumları açısından değerlendirmiştir. Sander (1985), Poortman ve Kalmijn (2002), Bremmer ve Kesselring (2002), Poortman (2005), No ve diğerleri (2007) ve Üçler ve Kızılkaya (2014), çalışmalarında kadının işgücü piyasasında yer almasının boşanma üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmıştır. Yine boşanma ile sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar arasında Musai ve diğerleri (2011), DiFurio ve diğerleri (2012) ve Gonzalez-Val ve Marcen (2016) gösterilebilir.

Yapılan tüm bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında ise genel olarak işsizliğin, kadın işgücüne katılımının, eğitim seviyesinin ve gelirin boşanma olgusu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Fakat bu faktörlerin etkisinin yönü hakkında kesin kanıtlara dayanan bir görüş birliği yoktur. Bulgular dönemden döneme, ülkeden ülkeye, hatta şehirden şehire değişim göstermektedir. ABD için South (1985), tarafından yapılan çalışmada işsizlik oranının artması boşanmaları artırırken yine ABD için Tennessee Eyaleti’ndeki 95 ilçe dikkate alınarak DiFurio ve diğerleri (2012), tarafından yapılan çalışmada yaşanan iş kayıpları kişileri boşanmaya teşvik etmemekte ve kişiler ekonomik sıkıntı dönemlerinde boşanmaları ertelemektedirler. Yine de çalışmaların çoğunda işsizliğin ve kadın işgücüne katılımının artması boşanmaları artırıcı bir etkidir.

Boşanma olgusuna ilişkin ampirik literatür incelendiğinde Türkiye’de ciddi eksikliklerin mevcut olduğu görülmektedir. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009) ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014) tarafından yapılan çalışmalar dışında boşanma olgusunun belirleyicilerine dair ülke genelinde kapsayıcı araştırmalar bulunmamaktadır. Yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmı anket verilerine dayanmakta ve araştırma kitlesi oldukça dardır.

Türkiye coğrafi olarak kendi içerisinde yedi farklı bölgeye, TÜİK’in yapmış olduğu sınıflandırmalara göre ise 12 ile 26 farklı alt bölgeye ayrılmaktadır. Her bir bölgenin kendine özgü kültürel ve demografik iç dinamikler barındırması bölgeler arası göstergelerde önemli sapmalara neden olmaktadır. Ülkemizde nüfus İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. Büyük şehirlerin sağlamış olduğu imkânlar doğrultusunda eğitim seviyesi bu şehirlerde doğal olarak yüksektir. Her bir bölgenin istihdam edeceği sektörler sahip olduğu coğrafi özellikler ile gelişmişlik düzeyleri çerçevesinde belirlenmekte ve işgücü istatistikleri birbirlerinden önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de 2015 yılında işsizlik oranı %10.3 iken Mardin, Batman, Şırnak, Siirt’de (7.Bölge) bu oran %24.8 olup, Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir. En düşük kadın işgücüne katılım oranı yine bu illerde görülmektedir. Mardin, Batman, Şırnak, Siirte’de (7. Bölge) işsizlik oranlarının yüksek, işgücüne katılımın düşük olmasının bu bölgede uzun yıllardır yaşanan ve son yıllarda ciddi ölçüde artış göstererek ülke gündemini sarsan terör sorunundan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Yine her bölgenin gelenek göreneklere bağlılığı, aile yapıları ve modernleşme süreçleri birbirlerinden oldukça farklılık göstermektedir. Türkiye’nin Batısına doğru gidildiğinde kalıplaşmış birçok toplumsal norm yıkılarak geleneksel aile yapısından uzaklaşmıştır, doğu bölgelerinde ise bu durum tam tersidir. Bu bakımdan çalışmada özellikle panel veri seti kullanılmış olup, Türkiye’de boşanma olgusunun belirleyicilerinin bölgesel farklılıklar dikkate alınarak araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda TÜİK İstatistikî Bölge Birimler Sınıflandırması Düzey 2’de yer alan 26 alt bölgeye ilişkin ve 2007-2015 dönemi kapsamında işgücü durumu, eğitim seviyesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi veren veriler kullanılmıştır. Ayrıca çalışma, Türkiye’nin her bir bölgesini dikkate aldığından yerel bir çalışma olmayıp ülke genelinde kapsayıcı bir araştırma niteliğindedir. Bu zamana kadar yapılmış olan birçok çalışmada kullanılan anket verilerinin yerine bu çalışmada TÜİK tarafından her bir birey dikkate alınarak bölgesel bazda hesaplanan

verilerin kullanılması, çalışma sonuçlarını diğer çalışmalara nazaran daha gerçekçi kılmaktadır. Bu yönleri ile çalışmanın literatüre ciddi bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kuramsal açıdan boşanma olgusu açıklanmaya çalışılmış, Dünya’da ve Türkiye’de boşanma olgusu değerlendirilmiş ve olası boşanma nedenleri incelenmiştir. İkinci bölümünde, literatür taraması yapılmıştır. Bu bölümde yer alan çalışmaların büyük bir kısmı ampirik çalışma olup boşanmayı etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik belirleyicileri araştırmaktadır. Bu bakımdan literatür iki kısma ayrılarak incelenmiştir. İlk kısımda daha çok demografik özellikler açısından boşanan kişileri ele alan çalışmalar, ikinci kısımda ise boşanmayı sosyo-ekonomik boyutta ele alan ve kadının işgücüne katılımının, işsizlik oranının, gelirin boşanma olgusu üzerinde yaratmış olduğu etkiyi araştıran çalışmalar yer almaktadır. Üçüncü bölümünde, çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem ve veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise yapılan panel veri analizi sonucunda elde edilen bulgulara sunulmuş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOŞANMA OLGUSU

Aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir kurumdur. Bu yüzden aile toplum yapısında ve sosyal sistemin işleyişinde önemli bir yere sahiptir. Anayasamızda Türk toplumunun temeli ailedir. Aile kurumu bir vasıta olduğundan dolayı değil bireylerin sevinçlerinin ve üzüntülerinin ilk paylaşıldığı birim olduğundan temeldir (Erkal, 2006: 109). Evlilik birliğinin kurulması aileyi başlatır; eşlerin çocuk sahibi olmasıyla birlikte genişleyen aile çocukların evden ayrılmalarıyla küçülür ve genel olarak eşlerden birinin ölümüyle aile birliğinin sona ermesi beklenir (Bilton ve diğerleri, 2008: 253). Fakat eşler arasında bazen çeşitli çatışmalar yaşanabilmekte ve bu çatışmalar aile dengesini sarsacak boyutlara ulaşabilmektedir. Genellikle eşlerin çabaları, yakınlarının müdahaleleri ve gerekli uzman kişiler tarafından alınan destekle birlikte söz konusu çatışmalar düzeltilebilmekte ve aile birliğinin devamı etkin bir şekilde sağlanabilmektedir. Tüm bu çabalara rağmen eşler arasındaki anlaşmazlıklar çözülüyor ve yaşanan çatışmalar aile üyelerinin özellikle de çocukların üzerinde düzeltilmesi olanaksız yıkımlara yol açıyorsa eşler için boşanma bir çözüm yolu olarak kabul edilebilmektedir (Arıkan, 1992: 21). Her ne kadar boşanma, eşler için mutsuz bir evlilikten kurtuluş olarak görülse de aslında ailenin yıkımı demektir. Boşanmanın mutlak gerekli olduğu durumlarda dahi eşlerin yaşamış olduğu sıkıntılarının biteceğini ve evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş sağlayacaklarını düşünmek yanlıştır. Boşanma eşleri ekonomik yönden sarsabilir, psikolojik açıdan yıpranmalarına neden olabilir ve toplumdaki durumlarını etkileyebilir. Ayrıca boşanmadan en çok etkilenen ise hiç kuşkusuz çocuklardır. Boşanma çocuklar üzerinde okul başarısının düşmesi, çeşitli davranış bozuklukları gibi çok karmaşık sorunlara yol açabilmektedir. Evlilik süresi boyunca yaşanan çarpık ilişkiler, evlilik sonlandıktan sonra da çocuklar aracılığıyla sürer gider (Yörükoğlu, 1997: 108-109).

1.1. Kuramsal Çerçeve de Boşanma Olgusu

1970’li yıllardan başlayarak boşanma konusunda uygulamalı araştırmaların sayısı büyük ölçüde artmıştır. Bunların çoğunun kuramsal bir temelini olmadığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte 1980’li yıllardan itibaren, sosyolojik nitelikli Sosyal Değiş-Tokuş Kuramı ile sosyal psikolojik nitelikli Kriz Kuramı tüm boşanma çalışmalarına damgasını vurmuştur (Arıkan, 1992: 23).

1.1.1. Sosyal Değiş-Tokuş Kuramı

Levinger (1970)’in Sosyal Değiş-Tokuş Modeline göre evlilik bağının güçlülüğü, sosyal ve psikolojik çekiciliğe, evlilik içindeki engelleyici güçlere ve alternatiflerin çekiciliğine bağlıdır. Levinger (1970), evliliğin eşlerin karşılıklı saygısı ve sevgisi ile pozitif ilişkili olduğunu, evlilik uyumu ile dostluk ilişkisi arasına güçlü bir bağ olduğunu, cinsel doyumun, kocanın gelirinin yüksek olmasının, ev sahibi olmanın, kocanın eğitim düzeyinin artmasının, kocanın iş hayatında sahip olduğu kademenin yüksekliğinin ve eşler arasında inanç, yaş, eğitim gibi benzerliklerin olmasının evliliklerini daha çekici ve güçlü kılacağını böylelikle de boşanmaların azaltacağını ifade etmiştir. Levinger (1970), evlilik içinde boşanmayı engelleyici olan güçleri ise dini baskılar, çocuk sahibi olmak, eşlerin ne olursa olsun evli kalma zorunda olduğunu düşünmeleri ve boşanma ihtimaline yer vermemeleri, birincil grup bağlantıları olarak tanımlamaktadır. Levinger (1970:), alternatiflerin çekicilik ile çiftlerden birinin başka bir ilişkinin ya da durumun çekici olarak görmesini, ayrık akrabalık bağlarını, farklı dini inançları ve eşinin elde ettiği finansal bağımsızlık ile kendini tek başına finanse edebilme durumlarını ifade etmektedir (Levinger, 1970: 19-27).

Becker (1981)’in Sosyal Değiş-Tokuş Modeli’ne göre ise; insanlar, sadece birbirleri için en iyi alternatif olduklarını düşündüklerinde evlenirler. Bir çiftin boşanma kararı verebilmesi için evlendikten sonra toplanan olumlu ya da olumsuz ve beklenmedik bilgilere dayanarak, evliliği sürdürmenin sağlayacağı net yararların, boşanmanın sağlayacağı net yararlardan daha az olması gerekmektedir. Boşanmaların çoğunun evliliğin ilk yıllarında olmasının nedeni yetersiz bilgi ile ilişkilendirilmiştir. Eşler zamanla evlilik ilişkisi içinde daha fazla bilgi sahibi olmaktadır. Evliliklerinin ilk yıllarında boşanmış

olan kadınların temel boşanma gerekçeleri eşlerinin güç bir insan olması ve evlilik süresi boyunca yaşamış oldukları değer çatışmalarıdır. Çünkü bu özellikler, evlendikten birkaç yıl sonra daha iyi bir şekilde değerlendirilebilmektedir (Becker, 1981'den aktaran: Sürerbiçer, 2008: 23).

Levinger (1970) ve Becker (1981) tarafından geliştirilen Sosyal Değiş-Tokuş Modellerinin çeşitli ortak yönleri bulunmaktadır. Levinger (1970) tarafından geliştirilen modele göre eğer evliliğin çekicilikleri, diğer alternatiflerin çekiciliğinden daha ağır basarsa çift evlilik birliğini sürdürecektir. Becker (1981) tarafından geliştirilen model de temelde aynı şeyi vurgulamaktadır. Becker (1981)'e göre eşler, ancak evli kalmaya ilişkin yarar ve maliyet oranının, evliliğin çözülmesine ilişkin yarar ve maliyet oranından yüksek olması durumunda evliliklerini sürdürmek isteyeceklerdir. Eşler bilinçli veya bilinçsiz olarak evli kalmanın yararlarıyla boşanmanın yararlarını değerlendirmektedirler. Değerlendirme sonucunda eğer evli kalmanın yararları, boşanmanın sağlayacağı yararlardan daha az olursa çift boşanacaktır. Bir evliliğin, özellikle de uzun süreli bir evliliğin temel yararları dostluk, sevgi, şefkat, cinselliğin dışı vurumu, paylaşılan inançlar, çocuk sahibi olunması, ekonomik güven ve hastalık gibi zor koşullarda eşler arasındaki dayanışmadır. Bu yararlar, evlilikten sağlanan doyumunu artırarak evliliğin dengesini korumaktadır. Evliliğin olumsuz yanları ise beklentiler ile bu yararlar arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır (Arıkan, 1992: 26).

1.1.2. Kriz Kuramı

Wiseman (1975) tarafından kriz kuramı çerçevesinde geliştirilmiş olan modelde kriz; alışılmış problem çözme mekanizmalarının sistemi tekrar önceki denge haline döndürmekte zorlandığında ortaya çıkan bir durum olarak ifade edilmektedir. Ortaya çıkan problem, tehdit, kayıp ya da mücadele edilecek bir durum olarak algılanabilir. Farklı algılamalar, farklı tepkiler oluşturmaktadır. Tehdit, endişe duyulmasına; kayıp, depresif bozukluklara; mücadele edilecek bir durum ise yeni sorun çözme tekniklerinin geliştirilmesine neden olmaktadır. Boşanma süreci, bu tepkilerin tamamını içermektedir. Wiseman (1975)'in modelinde çiftler beş aşamadan geçerek boşanma kararı almaktadır (Wiseman, 1975'ten aktaran: Sürerbiçer, 2008: 24-26). Model ilk olarak inkar aşaması ile başlamaktadır. Bu aşamada boşanma sürecinin eşlerin boşanmaya karar vermesinden çok

önce başlamış olduğunu fakat eşlerin bu durumu kabullenemeyip inkar yoluna gittikleri ileri sürülmektedir. İkinci aşama olan kayıp ve depresyona gelindiğinde ise stersin oluşmasıyla birlikte eşler artık evliliklerinde bir şeylerin kötü gittiğini ve sorunlarını beraber aşamayacaklarını anlamaya başlamaktadır. Bu aşamada inkar etmek olanaksızlaşır ve eşlerde depresyon belirtiler ortaya çıkabilmektedir. Üçüncü aşama olan öfke ve ikili duygularda boşanma bir gerçek olarak kendini gösterir ve depresyondan öfkeye geçilir. Yeni bir yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama olan dördüncü aşamada eşler boşanmış kişi olma düşüncesine uyum sağlama yolları aramaktadır. Son aşama olan kabul ve yeni hayata uyum sağlamada ise artık boşanmadan kaynaklanan depresyon ve endişenin yaratmış olduğu etki azalarak sosyal ilişkiler güçlenmeye başlamıştır. Ayrıca bu aşamada kişi olumsuz bir evlilik ilişkisinin bile kendi gelişimine katkısı olduğunu düşünmektedir. Bu aşamada kabul, boşanma sürecinin tamamlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. (Arıkan 1992, 27-28).

Hill (1949) tarafından kriz kuramı çerçevesinde geliştirilen ABCX modelinde A stres yaratıcı olayları, B ailenin krizi karşılama kaynaklarını, C ortaya çıkan durumun aile tarafından algılanmasını ve X ise krizi ifade etmektedir. Modelde A, B tarafından azaltılabilmekte fakat C, X'i oluşturmaktadır. Mc Cubbin ve Patterson (1982), Hill (1949)'un ABCX modeline kriz sonrası değişkenleri ekleyerek Çift ABCX Modelini geliştirmiştir. Hill(1949)'un ABCX modelinde olduğu gibi aA stres yaratıcı olayları, bB ailenin krize tepki verirken gelişen veya güçlenen uyum kaynaklarını, cC ailenin krizi algılamasını, xX ise kriz ve ailenin yeni durumuna olan uyumu ifade etmektedir. Çift ABCX Modeline göre ailenin uyum kaynakları ve krizi algılaması stres yaratıcılarının etkisini hafifletebilmekte ya da engelleyebilmektedir (Tschann, Johnston ve Wallerstein 1989'dan aktaran: Arıkan, 1992: 26-27).

1.2. Dünya'da Boşanma Olgusu

Boşanma, her ne kadar mutsuz ve çekilmez bir evliliğin sonlanması olsa da tüm toplumlar için üzücü ve istenmeyen bir durumdur. Çünkü boşanma sadece bireyleri ve çocuklarını ilgilendiren bir konu değil toplum üzerinde kalıcı olumsuz etkiler yaratabilecek bir olgudur. Bu yüzden tarihsel süreç boyunca toplumlarda aile bağlarını güçlendirici çalışmaların üzerinde durulmuş ve devletler tarafından evli çiftler desteklenmiştir. Batı

lkelerinde yüzyıllar boyunca evlilik kurumu bozulmaz olarak görülmüştür. Kişilerin boanmasına evlilik birliğinin sürdürülmesinin artık olanaksız olduğu çok sınırlı durumlarda izin verilmiştir. Zamanla birçok ülke hızla boanmaların çok daha kolaylaşması yönünde ilerlemiştir. Elerden birinin diğerine kötü davranış, terk etme, zina gibi suçlamalar yöneltmesi durumunda boşanmaya izin veren karıtlar sisteminin yerine herhangi bir hata yokluğunu benimseyen boşanma yasaları 1960'ların ortalarına uygulamaya konulmuştur. Örneğin İngiltere'de kolaylaştırıcı boşanma yasalarının uygulamaya konulmasıyla birlikte 1960'lardan 1970'lere kadar olan dönemde boanmalar iki katına çıkmıştır. 1996 yılında kabul edilen yeni bir yasa ile de hata yokluğu ilkesi daha da sağlamlatırılmıtır (Giddens, 2000: 156). Yine benzeri bir gelişme Rus Devrimi'nden sonra görülmektedir ve toplumda bir boşanma salgını oluşmaya balamıtır (Yrkoğlu, 1997: 106).

Günümüzde ise boşanma olgusu, Dünya gündeminde sürekliliğini koruyan ve hızla artan küresel bir sorun haline dnmtr. Gelişen dünyada yaşanan bireyselleşme eğilimleri, teknolojik gelişmeler, bireylerin daha donanımlı bir Şekilde yetimeleri, dinsel kurumların evlilik üzerinde yaratmış olduğu baskının hafiflemesi ve kentleşme toplumsal normları yıkararak geleneksellemi aile yapısındaki kültürel ve ahlaki değerlerde değişimlere neden olmakta ve dünya boşanma oranlarının hızla artmasında önemli ölçüde bir yer tutmaktadır.

Ülkelerin refah düzeyleri de kişileri boşanma olgusuna sürükleyen önemli bir etken olarak karıımıza çıkmaktadır. Dünya geneli boşanma oranlarında yaşanan hızlı artıı ülkelerinin refah seviyelerinin artmasıyla birlikte özellikle kadın bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Değişiklik göstermekle birlikte ülkelerinin ekonomik durgunluk dönemlerinde ya da ekonomik gücü zayıf olan ülkelerde bireylerin yaamı oldukları geçim sıkıntısı, ilerini kaybetme ve yeni bir i bulma süreçlerinin uzaması sonucunda ortaya çıkan aile içi huzursuzluklar boanmayla sonlanmaktadır.

Kültürel gelişme sırasında, hane otoritesinin zayıflamasının i ve dış belirleyicileri g kazanmaktadır. Kişilerin yeteneklerinin ve arzularının gelişmesi ve ayrılması içeriden iler ve ekonomik araçların ve kaynakların nicel gelişimiyle ilişkilidir. Yaşam imkanlarının

gelişmesiyle kişi belirli bir çevre tarafından belirlenen yaşam formlarıyla kısıtlanmaktan gittikçe daha az memnun olmaktadır. Bir birey olarak hayatını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmeyi ve yönetmeyi gittikçe daha çok arzu etmektedir (Weber, 2012: 498). Bu durumda toplumda bireyselleşme eğilimlerini yaratmakta ve kişileri çift olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Tablo 1’de OECD aile veritabanından 33 ülke için elde edilen 2007-2014 dönemi boşanma oranları sunulmuştur. Tablo 1’e göre 2007-2014 dönemi boyunca kaba boşanma oranının ortalama değeri ABD’de 3.50, Litvanya’da ise 3.30’dur. Standart sapmalarına bakıldığında ise sırasıyla 0.15 ve 0.20’dir. Tablo 1’de yer alan en yüksek kaba boşanma oranı %4.7’dir. Bu oran 2011 yılı Rusya Federasyonu’na aittir. Rusya Federasyonu kaba boşanma oranları dışında tablodaki ikinci yüksek değer olan %4.0 Letonya’da yine 2011 yılında görülmüştür. Letonya, 2011 yılında en yüksek kaba boşanma oranı değerine ulaştıktan sonra 2012 yılıyla birlikte boşanma oranları azalmaya başlamıştır. Finlandiya’da 2012 yılı dışında, İtalya’da ise tüm yıllarda kaba boşanma oranları istikrarlı bir seyir izlemiştir. Danimarka’da 2011 yılından sonra ciddi artışlar gözlenmektedir. 2012 yılında %2.8 olan kaba boşanma oranı 2013 yılında %21.42 artarak %3.4’e ulaşmıştır. Malta’da 2011 yılında neredeyse hiç boşanma gerçekleşmemiş olup, kaba boşanma oranı %0.1’dir. Çek Cumhuriyeti 2007-2014 dönemi kaba boşanma oranı ortalama değeri 2.76’dır ve bu oran diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında Çek Cumhuriyeti’nde de boşanma oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Meksika’da ortalama kaba boşanma oranı 0.81 olup, oldukça düşük olan standart sapma değeri 0.06’dır. Japonya’da kaba boşanma oranı çok yüksek olmamakla birlikte ortalama 1.92’dir. Standart sapması ise 0.08 olarak tespit edilmiştir. Avustralya’da kaba boşanma oranı 2011 yılı ile birlikte düşüşe geçmiş ve ortalama değeri 2.20’dir. En yüksek boşanma oranları, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya ile gelişmekte olan Baltık ülkelerinden Litvanya ve Letonya’da gerçekleştiği Tablo 1’den açıkça görülmektedir. En düşük boşanma oranı verileri ise İtalya ve Meksika’ya aittir.

Tablo 1: Dünya Boşanma Oranları (‰)

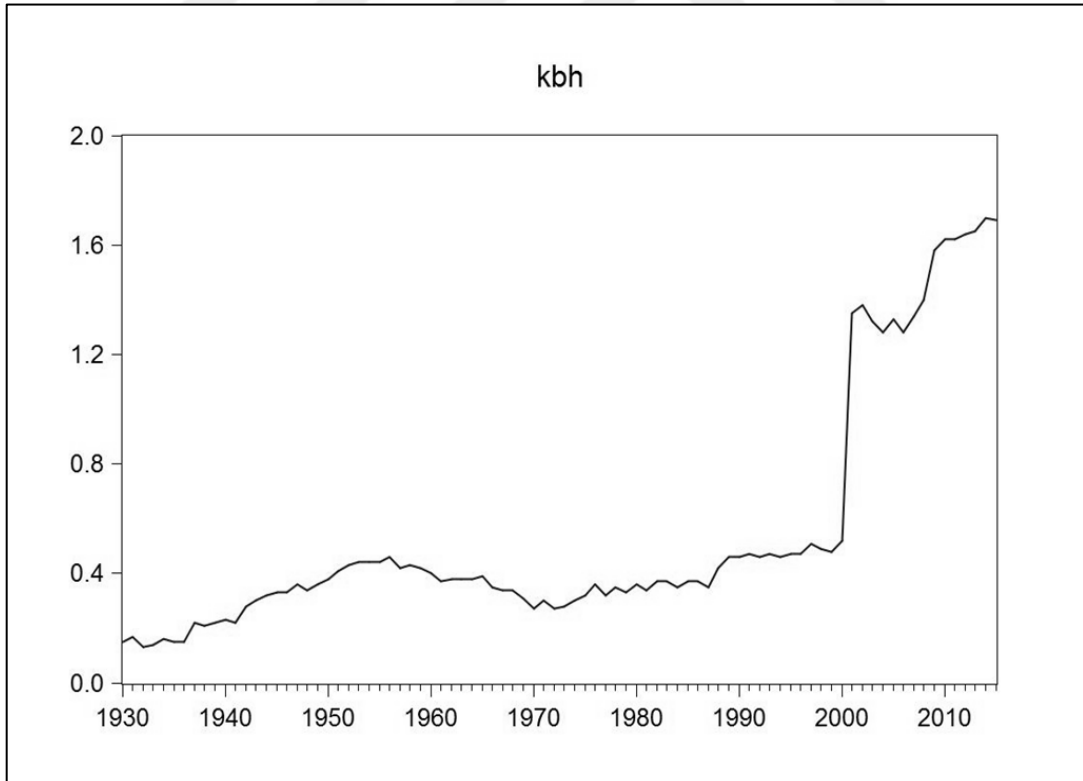
ÜLKELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Avustralya	2.3	2.2	2.3	2.3	2.2	2.2	2.1	2.0
Çek Cumhuriyeti	3.0	3.0	2.8	2.9	2.7	2.5	2.7	2.5
Danimarka	2.6	2.7	2.7	2.6	2.6	2.8	3.4	3.4
Estonya	2.8	2.6	2.4	2.2	2.3	2.4	2.5	2.4
Finlandiya	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.4	2.5	2.5
Macaristan	2.5	2.5	2.4	2.4	2.3	2.2	2.0	2.0
İtalya	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
Japonya	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9	1.9	1.8	1.8
Kore	2.5	2.4	2.5	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3
Letonya	3.4	2.9	2.4	2.4	4.0	3.6	3.5	3.1
Lüksemburg	2.3	2.0	2.1	2.1	2.3	2.0	2.1	2.6
Almanya	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.2	-	2.1
İsrail	1.8	1.8	1.8	1.7	1.7	1.7	1.8	-
Hollanda	2.0	2.0	1.9	2.0	2.0	2.1	2.0	2.1
Yeni Zelanda	2.3	2.3	2.0	2.0	1.9	2.0	1.9	-
Norveç	2.2	2.1	2.1	2.1	2.1	2.0	2.0	1.9
Polonya	1.7	1.7	1.7	1.6	1.7	1.7	1.7	1.7
Portekiz	2.4	2.5	2.5	2.6	2.5	2.4	2.2	-
Slovak Cumhuriyeti	2.3	2.4	2.4	2.2	2.1	2.0	2.0	1.9
Slovenya	1.3	1.1	1.1	1.2	1.1	1.2	1.1	1.2
İspanya	2.8	2.4	2.1	2.2	2.2	2.2	2.0	2.2
İsveç	2.3	2.3	2.4	2.5	2.5	2.5	2.8	2.7
İsviçre	2.6	2.6	2.5	2.8	2.2	2.2	2.1	2.0
Türkiye	1.3	1.4	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.7
Birleşik Krallık	2.3	2.2	2.0	2.1	2.1	2.0	-	-
ABD	3.6	3.5	3.5	3.6	3.6	3.4	3.3	3.2
Bulgaristan	2.2	1.9	1.6	1.5	1.4	1.6	1.5	1.5
Litvanya	3.5	3.2	2.9	3.2	3.4	3.5	3.4	3.3
Rusya Federasyonu	-	-	-	4.5	4.7	4.5	-	-
Romanya	1.7	1.7	1.6	1.6	1.8	1.6	1.4	1.4
Malta	-	-	-	-	0.1	1.1	0.8	0.8
Hırvatistan	1.1	1.2	1.2	1.2	1.3	1.3	1.4	-
Meksika	0.7	0.8	0.8	0.8	0.8	0.9	0.9	-

Kaynak: OECD Aile Veritabanı, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=FAMILY#>

1.3. Türkiye’de Boşanma Olgusu

Diğer ülkelere nazaran Türkiye’de boşanma oranının daha düşük olduğu gözlenirse de ülkemiz kendi tarihsel süreci boyunca son yıllarda boşanma oranında dikkate değer artışlar yaşamıştır. Grafik 1 ‘de 1930-2015 dönemi Türkiye’de kaba boşanma hızının seyrine yer verilmiştir. 1930 yılından 1990’lı yılların sonuna kadar olan dönemde kaba boşanma hızının çok yüksek olmamakla birlikte belirgin bir eğilime sahip olduğu ve toplumumuz için büyük ölçüde sosyal bir problem niteliği taşımadığı söylenebilmektedir. Bu süreç içerisinde kaba boşanma hızının düşük olmasının nedenleri olarak Türk toplumunun dini inancı, örf, adet ve gelenekleri sayesinde aile kurumuna olan sonsuz bağlılığı, toplumsal olarak boşanma olgusunun tam anlamıyla kabullenilememesi özellikle boşanan kadınlara yönelik sert tepkilerin kişileri boşanma olgusundan uzaklaştırdığı ileri sürülebilir.

Grafik 1: Türkiye’de Kaba Boşanma Hızının Seyri

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Kaba boşanma hızının 1930-2000 dönemi ortalama değerine bakıldığında 0.35 ve standart sapması 0.10'dur. 2001 yılına gelindiğinde ise kaba boşanma hızında beklenmedik ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre %160 artarak %1.35'e yükselmiştir. Kaba boşanma hızının 2001-2015 dönemi ortalama değerine bakıldığında ise 1.48 ve standart sapması 0.16'dır. En yüksek kaba boşanma hızı değeri %1.70 olup, 2014 yılında gözlenmiştir.

Türkiye'de boşanma sebepleri; aşırı geçimsizlik, erkek eşin uzun yıllar boyunca yurt dışında çalışması, eşlerden birinin evden ayrılması, çiftlerin çocuk sahibi olmaması ve bu durumun eşler üzerinde psikolojik anlamda olumsuz bir etki yaratması, boşanmış ailede büyümüş olmak, maddi değer yargılarının ön plana çıkması ve sermaye evliliklerinin artması, eşlerin eğitim seviyesi ve sosyal-kültürel yapı farklılıkları, çocukların yetiştirilme tarzıyla ilgili eşler arasında yaşanan fikir ayrılıkları, eşler arasındaki yaş farkının fazla olması ve psikolojik bozukluklar olarak ifade edilebilir (Erkal, 2006: 118-119).

Türkiye'de uzun yıllar boyunca boşanmak isteyen bireylerin oldukça fazla olmasına karşın kanuni mevzuatın boşamayı engelleyici nitelikte olmasından dolayı bireylerin boşanma isteklerini gerçekleştiremediği bir tartışma konusu olmuştur. Boşanmaların zor ve uzun yıllar alması, kanunda bazı değişikliklerin yapılması yolunda bir görüşün doğmasına yol açmış ve bu doğrultuda 1988 yılında medeni kanunda bazı düzenlemeler yapılmıştır (Eyce, 2002: 87). 1998 yılında medeni kanunda yapılan düzenlemelerle birlikte Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de boşanmalar oldukça kolaylaştırılmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak 1998 yılı itibarıyla boşanma oranlarında bir artış yaşanmıştır. 1987 yılında boşanmak için mahkemelere 60 bin 140 başvuru yapılırken, 1988 yılında boşanmayı kolaylaştıran yasanın yürürlüğe girmesiyle açılan dava sayısı 10 yılda %187 oranında artarak 141 bin 322'ye ulaşmıştır (Yıldırım, 2004: 65). 1987 yılında %0.35 olarak gerçekleşen kaba boşanma hızı kanun değişikliğinden sonra 1988 yılında %0.42'ye yükselmiş 1999 yılında ise %0.48 olarak gerçekleşmiştir.

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nda eşler arası eşit haklara yer verilmiştir. Yapılan yeni düzenlemelerle ailedeki bir birey değil eşlerin korunması hedeflenmiştir. Yeni kanun düzenlemeleri kısaca şöyledir; kadının çalışması kocasının iznine bağlı olmaktan çıkarılmıştır, konut seçme hakkı artık sadece kocaya değil

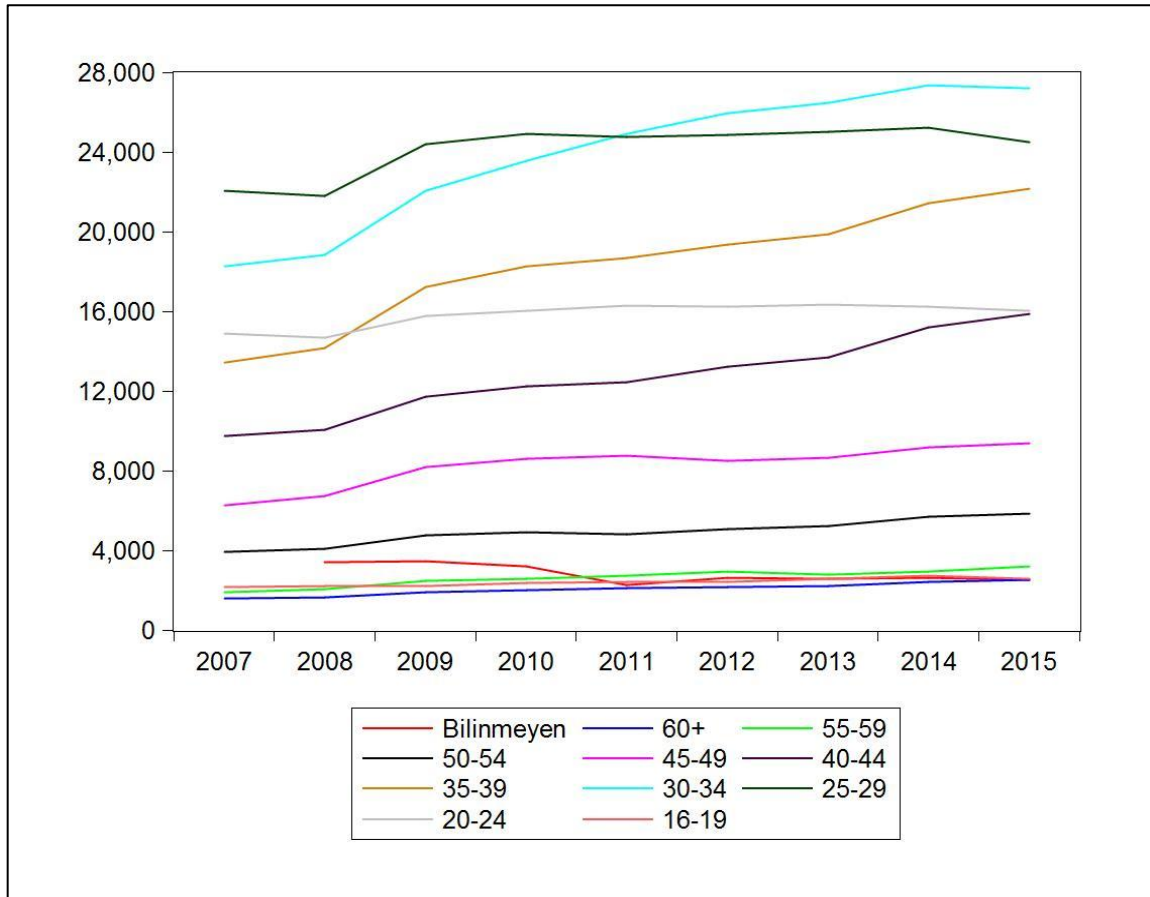
eşlerin her ikisine de tanınmıştır, çocukların velayetinde kocanın üstün hakkı kaldırılmış ve çocuğun isminin konulmasında, nerde eğitim göreceği gibi konularda anne ve baba birlikte karar verebilmektedir. Vesayette ve mirasta eşitliği zedeleyen maddeler kanundan çıkarılmıştır. Miras konusunda erkek evlatlara kızlara kıyasla öncelik tanıyan maddeler yeni kanunda yer almamaktadır. Ayrıca eşler aile birliğinin giderlerine güçleri oranında emek ve mal varlıkları ile katılmaktadırlar. Kocanın yerleşim yerinin kadının da yerleşim yeri olma zorunluluğu kaldırılmıştır. Böylelikle kadın eş boşanma davasını kocasının yerleşim yerinde açmak zorunda değil kendi yerleşim yerinde de açabilme imkanına sahip olmuştur (Şen, 2013: 67-68). Medeni Kanun'da yapılan bu değişiklikler ile kadın eşlerin boşanma isteklerini gerçekleştirebilmeleri kolaylaştırılmıştır. Kadın eşlerin çalışmak için kocasına bağlı olmaması kendi özgür iradesi ile ekonomik hayatta yer alması boşanma oranındaki artış için önemli bir unsur olarak dikkate alınabilir.

2000 yılında 34 bin 862 olan boşanma sayısı, 2001 yılında 92 bin 994'dür. Kaba boşanma hızı 2007 yılından itibaren sürekli bir artış eğilimine geçmiş ve 2008 yılından sonra boşanma sayısı 100 binin altına hiç düşmemiştir. Yaşanan bu artışların nedenini Kılıç ve diğerleri (2014), Kasım 2000, Şubat 2001, 2008 Küresel Finansal Kriz ve 2009 Euro Borç Krizi ile ilişkilendirilmektedir. Krizlerin yaşandığı yıllarda Türkiye ekonomisinin büyümesi yavaşlamış, hatta 2001 ve 2009 yıllarında daralmıştır. Büyümede yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak da kişi başına gayri safi yurtiçi hasılda azalmalar yaşanmış, işsizlik oranı, kapanan şirket sayıları artmıştır. Bu krizlerin ekonomik etkileri aynı dönemlerde sosyal değişkenler üzerinde önemli değişimler yaratmış ve kaba boşanma hızının artış eğilimine geçmesine neden olmuştur (Kılıç ve diğerleri, 2014:142). Yükselen boşanma eğilimleri aile kurumunun parçalandığına, evlilik birliğinin bireylere ve topluma karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmediğine ve aile kurumunun bir tehdit altında olduğuna ilişkin kaygıları da artırmaktadır. (Çakır, 2011:6).

Grafik 2'de Türkiye geneli 2007-2015 dönemi kadın yaş gruplarına göre boşanmalar sunulmaktadır. Grafik 2 incelendiğinde 25-39 yaş aralığında yer alan kadınların daha fazla boşanmış oldukları görülmektedir. 2007-2010 döneminde boşanan kadınların yaş grubuna bakıldığında 25-29 yaş grubu birinci sırada yer alırken 2011-2015 dönemine gelindiğinde 30-34 yaş grubundaki kadınlar birinci sırada yer almaktadır. Tüm kadın yaş grupları ve yıllar arasında en yüksek boşanma sayısı 27 bin 332'dir. Bu değer

2014 yılı 30-34 yaş grubuna denk gelmektedir. En düşük boşanma sayısı olan 1578 ise 2007 yılı 60 yaş ve üstü kadınlara aittir. Kadınlarda en çok boşanan yaş grupları 20-24, 25-29, 30-34 ve 35-39 olup, ortalama boşanma sayılarına bakıldığında sırasıyla 15 bin 941, 24 bin 483, 24 bin 529 ve 18 bin 886'dır. 60 yaş ve üstü kadınların ortalama boşanma sayısı 2119 olup en az boşanan kadın yaş grubudur. Yaş grupları içerisinde en yüksek standart hata 2934.58 olup, 30-34 yaş grubunda aittir. En düşük standart hata değeri olan 178.44 ise 20-24 yaş grubunda görülmektedir.

Grafik 2: Türkiye’de Kadın Yaş Gruplarına Göre Boşanmalar

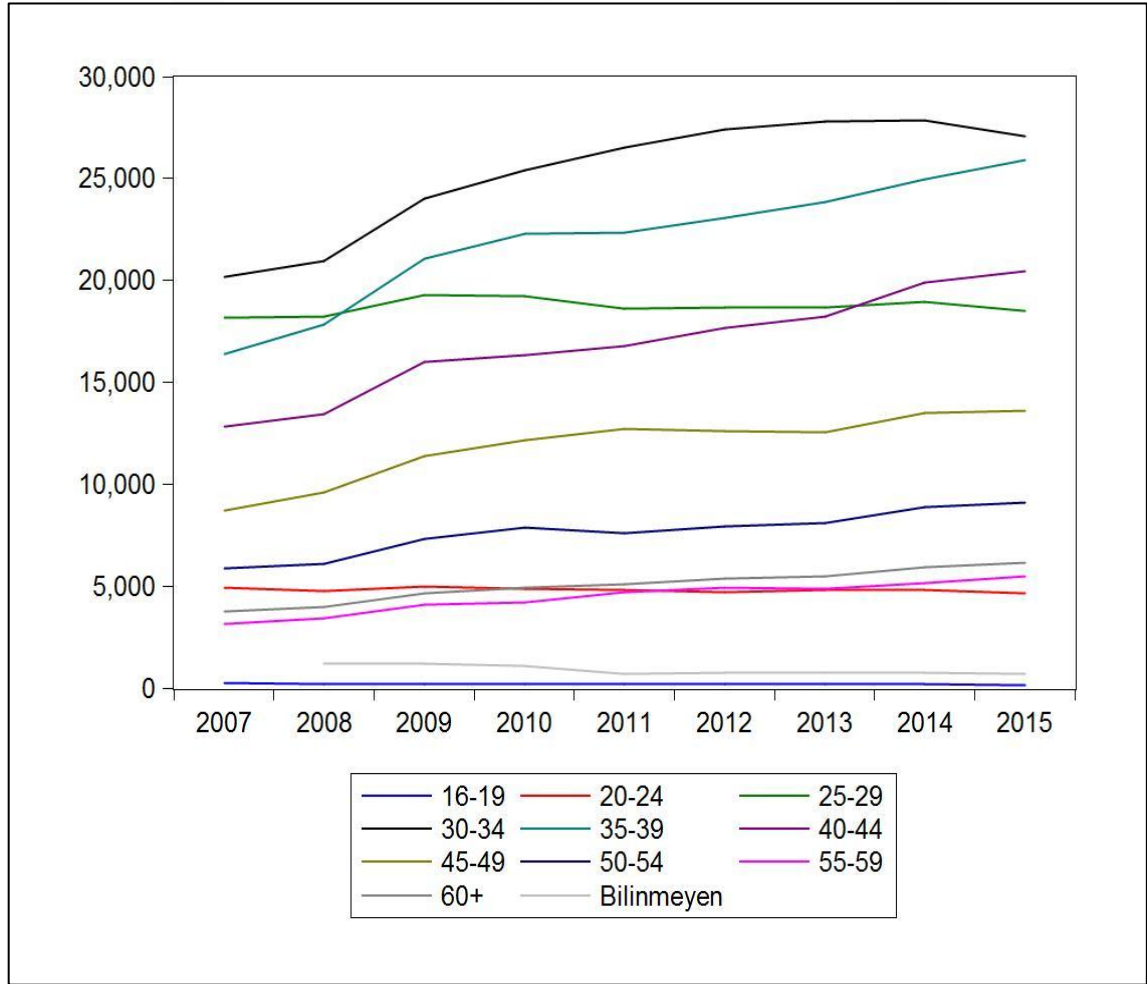

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Türkiye geneli 2007-2015 dönemi erkek yaş gruplarına göre boşanmalar Grafik 3’de verilmiştir. 2007-2010 döneminde en çok 30-34 yaş grubunda yer alan erkek bireyler boşanmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında ikinci sırada 25-29 yaş grubundaki erkekler, 2009-2015 döneminde ise ikinci sırada 35-39 yaş grubundaki erkekler yer almaktadır. Tüm erkek yaş grupları ve yıllar arasında en yüksek boşanma sayısı 27 bin 882’dir. Bu değer

2014 yılı 30-34 yaş grubuna denk gelmektedir. En düşük boşanma sayısı olan 156, 2015 yılı 16-19 yaş grubu erkekler aittir. Erkeklerde en çok boşanan yaş grupları 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49 olup ortalama boşanma sayılarına bakıldığında sırasıyla 18 bin 769, 25 bin 879, 22 bin 668, 17 bin 352, 12 bin 267'dir. En az boşanan erkek yaş grubu 16-19'dur. Bu yaş grubundaki erkeklerin ortalama boşanma sayısı ise 190'dır. Erkek yaş grupları arasında en yüksek standart hata değerleri olan 2255.69, 2384.26 ve 2489.66 sırasıyla 40-44, 30-34 ve 35-39 yaş gruplarında görülmektedir. En düşük standart hata değeri ise 16-19 yaş grubuna ait olup, 16.01'dir.

Grafik 3: Türkiye’de Erkek Yaş Gruplarına Göre Boşanmalar

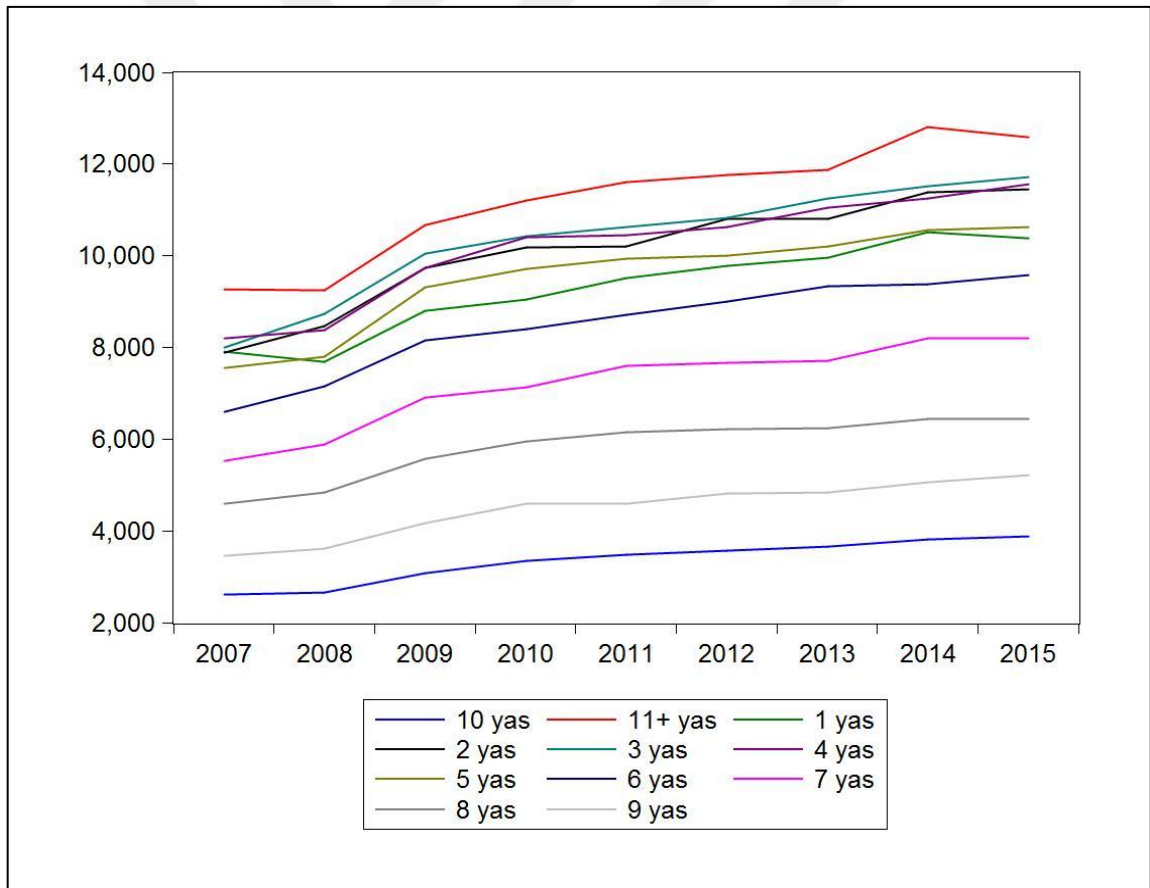

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Grafik 4 'de Türkiye’de eşlerin yaş farkına göre boşanmalar sunulmuştur. Yaş farkları açısından en çok boşanan sayısı 2014 yılında 12 bin 810 olarak on bir ve daha fazla

yaş farkına sahip çiftlerde görülmüştür. En düşük boşanma sayısı ise 2007 yılında eşleri ile arasında 10 yaş farkı olan çiftlerde 2619 olarak gerçekleşmiştir. Eşi ile arasında 2, 3, 4 ve 11 yaş ve üstü fark olan kişiler daha fazla boşanmaktadır. Bu yaş farklarında yer alan kişilerin ortalama boşanma sayıları sırasıyla 10 bin 102, 10 bin 352, 10 bin 183 ve 11 bin 224'dür. Eşi ile arasında 8, 9 ve 10 yaş farkı olan kişiler ise daha az boşanmaktadır. Bu yaş farkında yer alan kişilerin ortalama boşanma sayıları ise sırasıyla 5 bin 828, 4 bin 483 ve 3 bin 347'dir. Eşlerin yaş farkları standart sapmalara göre değerlendirildiğinde ise en yüksek standart sapmaya değerleri 2 ile 3 yaş farka sahip olanlarda sırasıyla 1235,99 ve 1251,32 olarak görülmektedir. En düşük standart sapma değeri ise 467,33 olup 10 yaş farkı olan çiftlerde görülmektedir.

Grafik 4: Türkiye’de Eşlerin Yaş Farkına Göre Boşanmalar

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Yıllara göre Türkiye’de evlenme ve boşanma İstatistikleri Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de evlenme oranlarında bir azalış gözlenirken boşanmanın

sürekli olarak artan seyrini koruduğu görülmektedir. 2007-2015 dönemi evlenme ve boşanma sayılarının ortalama değeri sırasıyla 606 bin 010 ve 117 bin 566'dır. Standart sapmaları ise evlenme sayısının 20453.02 ve boşanma sayısının 13035.34'dür. 2015 yılında Türkiye'de evlenme sayısı 602 bin 982 iken bu sayının neredeyse dörde biri kadar kişi aynı yıl boşanmıştır. Ülkemizde 2007 yılından bu yana ortalama kaba boşanma hızı ‰1.58 iken ortalama kaba evlenme hızı ‰8.19'dur. Kaba evlenme hızında 0.51'lik bir sapma mevcutken kaba boşanma hızında 0.13'lük bir sapma gerçekleşmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye Evlenme ve Boşanma İstatistikleri

Yıl	Evlenme Sayısı	Kaba Evlenme Hızı (‰)	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı (‰)
2007	638 311	9,09	94 219	1,34
2008	641 973	9,03	99 663	1,40
2009	591 742	8,21	114 162	1,58
2010	582 715	7,98	118 568	1,62
2011	592 775	8,02	120 117	1,62
2012	603 751	8,03	123 325	1,64
2013	600 138	7,89	125 305	1,65
2014	599 704	7,80	130 913	1,70
2015	602 982	7,71	131 830	1,69

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

1.4. Olası Boşanma Nedenleri

Bireyleri boşanmaya sürükleyen birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler hukuksal, ekonomik ve diğer nedenler olmak üzere üç alt başlık altında incelenmiştir.

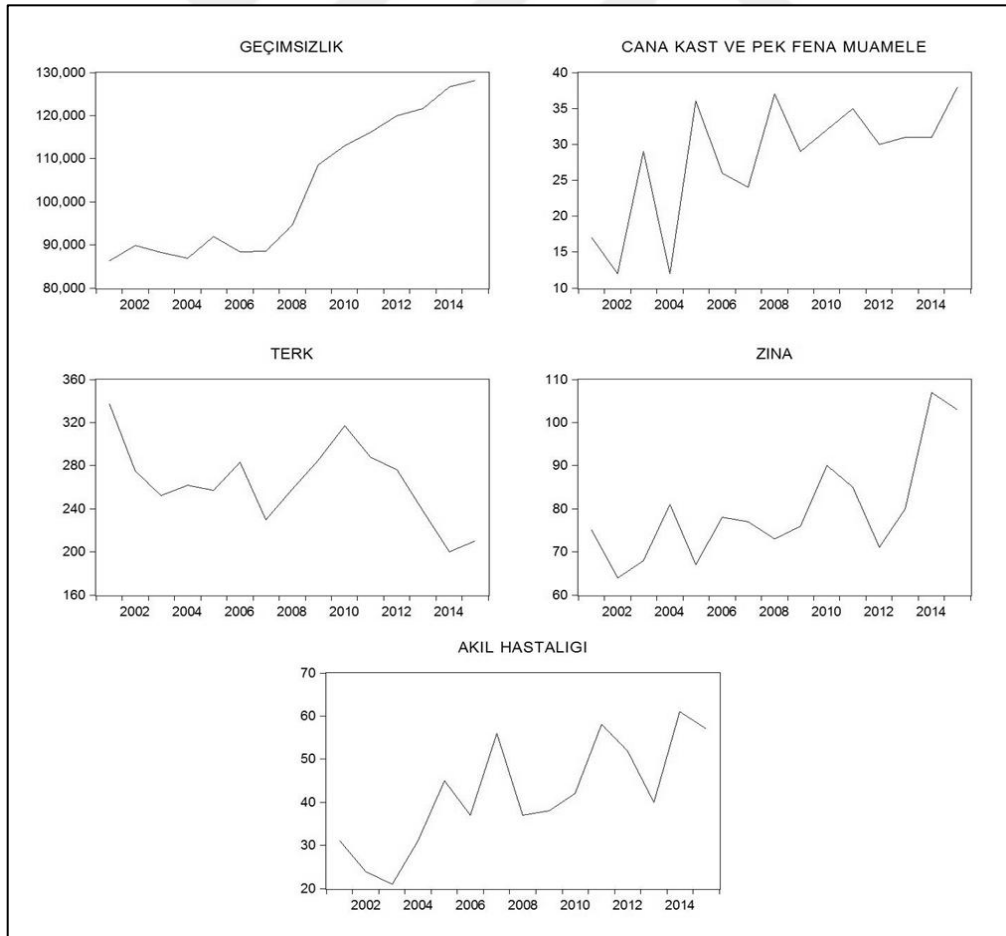
1.4.1. Hukuksal Nedenler

Hukuki olarak boşanma nedenleri Medeni Kanun çerçevesinde belirtilmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda boşanma nedenleri genel ve özel olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Türk Medeni Kanunu'nda 161. madde ile 165. madde arasında yer alan

boşanma nedenleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı olup, bunlar özel boşanma nedenleri olarak değerlendirilebilir. 166. Madde de yer alan evlilik birliğinin sarsılması ise genel boşanma nedeni olarak değerlendirilebilir (Şen, 2013: 23-24).

Grafik 5’de 2000 yılından 2015 yılına kadar olan sürede Türk Medeni Kanunu’nda yer alan boşanma nedenlerinin seyri sunulmaktadır. Türkiye’de en çok görülen boşanma nedeni geçimsizlik yani evlilik birliğinin sarsılmasıdır. Grafik 5’den de görüleceği üzere geçimsizlik nedeni ile gerçekleşen boşanmalar 2008 yılından sonra hızla artan bir eğilime sahiptir. Geçimsizlik nedeni ile boşanmaları sırasıyla terk, zina, akıl hastalığı ve cana kast pek fena muamele izlemektedir. 2010 yılından sonra terk nedeniyle boşanan kişilerde bir azalma meydana gelmiştir.

Grafik 5: Hukuki Açıdan Boşanma Nedenleri

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

1.4.1.1. Zina

Türk Medeni Kanununun 161. maddesine göre; “eşlerden biri zina ederse, diğer eş boşanma davası açabilir. Davaya hakkı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her halde zina eyleminin üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer. Affeden tarafın dava hakkı yoktur” (Türk Medeni Kanunu, 2002: 57-58). “Zina boşanma davası bakımından ceza hukuki tarifinden ayrı bir anlam taşımaktadır. Hukukta bunun anlamı, sadakatsizliktir. Bu itibarla evde ceza kanununa göre suç teşkil etmese bile boşanma sebebi olabilir” (Keskin, 2007:5).

Tablo 3: Bölgesel Bazda Zina Nedeniyle Boşananların Sayısı

Bölgeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İstanbul	6	2	0	1	2	3	2	7	6
Batı Marmara	1	5	5	7	10	4	7	3	5
Ege	20	18	16	20	18	13	18	16	31
Doğu Marmara	11	12	7	6	8	8	8	5	3
Batı Anadolu	8	2	6	16	4	4	0	7	3
Akdeniz	10	7	15	9	16	11	17	29	24
Orta Anadolu	6	11	6	5	6	5	8	9	12
Batı Karadeniz	6	10	13	20	11	9	9	13	9
Doğu Karadeniz	6	2	3	1	3	4	4	7	4
Kuzeydoğu Anadolu	2	2	2	1	0	2	3	4	2
Ortadoğu Anadolu	0	1	0	2	2	0	2	2	3
Güneydoğu Anadolu	1	1	3	2	5	8	2	5	1

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

2007-2015 dönemi TÜİK İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1’de yer alan 12 alt bölgeye ait zina nedeni ile boşananların sayısı Tablo 3’de verilmiştir. 2007 yılından günümüze kadar 762 kişi zina nedeniyle boşanmıştır. En çok zina nedeni ile boşanmaların yaşandığı bölgeler 170 kişi ile Ege, 138 kişi ile Akdeniz ve 100 kişi ile Batı Karadeniz’dir. En az ise Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 12 kişi ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde 18 kişi zina nedeni ile boşanmıştır. 2007, 2012 yılları Ortadoğu Anadolu,

2009 yılı İstanbul ile Ortadoğu Anadolu, 2011 yılı Kuzeydoğu Anadolu ve 2013 yılı Batı Anadolu Bölgelerinde zina nedeni ile boşanma görülmemiştir. En yüksek zina nedeni ile boşanma sayısı olan 31, 2015 yılı Ege Bölgesi'nde görülmüştür.

Toplumsal normlar bazı durumlarda haklı gerçeklere dayansa dahi boşanmayı engelleyici bir unsur olarak karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin; Türkiye'nin doğu bölgelerinde kuma olayının yaygın olduğu düşünüldüğünde, hukuksal sürece ilişkin bilgisi olan kadın eş, kocasını ve kumasını zina suçuyla mahkemeye verme hakkına sahip olmasına rağmen, o bölgede yaşayan insanların üzerinde oluşturmuş olduğu toplumsal baskı nedeniyle böyle bir girişime cesaret edemeyebilir (Arıkan, 1992:64). Ülkemizin neredeyse tüm bölgelerinde kadının zina olayını gerçekleştirdiği erkek tarafından öğrenildiğinde bu durum bir namus meselesi haline dönüşmekte ve evlilik birliği bazı durumlarda erkeğin eşini öldürmesi ile sonlanabilmektedir. Aldatılan erkek eş bu durumun çok fazla etrafındaki insanlar tarafından duyulmasını istememektedir. Bu yüzden de boşanma davasını zina yerine başka bir hukuki sebebe dayanarak açmaktadır. Tam tersi bir durum ya da erkek eşin zina eden karısını affetmesi ülkemizde çok az görülmekte ve önemli ölçüde sosyal ve kültürel kimlik erozyonuna uğramış kişilerde söz konusu olmaktadır (Battal, 2008: 31).

1.4.1.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış

Türk Medeni Kanununun 162. maddesine göre;

Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunması sebebiyle boşanma davası açılabilir. Davaya haklı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her halde bu sebebin doğumunun üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer (Türk Medeni Kanunu, 2002: 58).

Tablo 4'de Türkiye'de bölgesel bazda 2007-2015 dönemine ilişkin cana kast ve pek fena muamele nedeniyle boşananların sayısı sunulmuştur. 2007 yılından günümüze kadar 287 kişi cana kast ve pek fena muamele nedeniyle boşanmıştır. En çok cana kast ve pek fena muamele nedeniyle boşanmaların yaşandığı bölgeler 33 kişi ile İstanbul, 61 kişi ile Ege ve 46 kişi ile Akdeniz Bölgesi'dir. En az ise Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 4 ve Orta Anadolu Bölgesi'nde 7 kişi cana kast ve pek fena muamele nedeniyle boşanmıştır. En yüksek boşanma sayısı 11 kişi olarak 2012 yılında Ege Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. 2007

yılında Batı Anadolu, Orta Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da, 2009,2010 yıllarında Doğu Karadeniz ve Ortadoğu Anadolu’da, 2011, 2012, 2013 yıllarında Orta Anadolu, ve Doğu Karadeniz’de, 2014 yılında Doğu Marmara, Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz’de ve 2015 yılında Batı Anadolu Bölgesi’nde cana kast ve pek fena muamele nedeniyle boşanma gerçekleşmemiştir.

Tablo 4: Cana Kast ve Pek Fena Muamele Nedeniyle Boşananların Sayısı

Bölgeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İstanbul	2	8	2	3	6	3	4	3	2
Batı Marmara	4	1	3	3	2	0	2	4	4
Ege	5	5	10	6	5	11	7	7	6
Doğu Marmara	3	6	2	2	3	0	1	0	2
Batı Anadolu	0	3	1	5	10	1	2	3	0
Akdeniz	3	7	3	4	4	7	7	5	6
Orta Anadolu	0	1	1	0	0	0	0	0	1
Batı Karadeniz	5	1	4	6	2	3	3	2	1
Doğu Karadeniz	2	1	0	0	0	0	0	0	1
Kuzeydoğu Anadolu	0	1	1	2	2	0	2	2	4
Ortadoğu Anadolu	0	1	0	0	1	2	1	1	1
Güneydoğu Anadolu	0	2	2	1	0	3	2	4	10

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Evlilik süresince yaşanan istenmeyen kötü olayların eşler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz psikolojik birikimler bireyleri öfke kontrolünden uzaklaştırarak birbirlerine karşı onur kırıcı söylevlerde bulunmalarına ve hatta fiziksel şiddete başvurmalarına neden olabilmektedir. Eşler arasında ön planda olan kıskançlık duygusu bireyleri birbirlerine karşı kötü tutumlarda bulunma yoluna itmektir. Özellikle bazı erkek eşlerin aşırı kıskançlık duygusuna sahip olmalarından dolayı eşlerinin çalışma özgürlüğünü engelleyerek eve hapsedmesi ve toplumumuzda belli bir kitle için uzun yıllar doğru bir olgu olarak kabul görmüş olan; şiddetin kadın eşler üzerinde bir iktidar göstergesi olarak kullanılması eşleri oldukça yıpratmaktadır. Eşlerin birbirlerine karşı olan yıkıcı tavır ve

tutumları evliliklerinin katlanılmaz ve sürdürülemez bir hal almasını sağlayacaktır. Bu tip durumlarda ekonomik özgürlüğe belirli bir eğitime ve kültüre sahip olanlar evliliklerini sonlandırarak katlanmak zorunda olmadıkları bu işkenceye bir dur diyebilmektedirler. Fakat ülkemizin bölgeler arası göstermiş olduğu belirgin farklılıklar ile kişilerin hayat koşulları, sosyo-ekonomik, demografik, eğitim ve kültür düzeyleri her bireyin boşanma arzusunu gerçekleştirebilecek kadar şanslı olmadığını ortaya koymaktadır. Çoğu eş boşanma davası açamamakta veya erteleme zorunluluğunda kalmaktadır.

Kadının erkeğe kıyasla toplumdaki konumunun ve kazandığı saygınlığının düşük olması iki cinsiyet arasında kadın aleyhine bir güç dengesizliği yaratmaktadır. Kadına yönelik şiddetin asıl nedeni ise toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlik ve erkeğin bu eşitsizliği sürdürme isteğidir. Geçmiş yıllara oranla eğitim düzeyindeki iyileşmeler, kamusal alanda görünür olma ve sosyal mobilizasyona sahip olma gibi sebeplerden dolayı kadınların toplumsal konumları güçlenmektedir. Erkekler kadının toplumsal statüsünde yaşamış olduğu bu değişime uyum sağlamak istemediklerinde ise şiddet içerici davranışlara kolaylıkla başvurabilmektedirler (İnci, 2015: 130-131).

1.4.1.3. Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme

Türk Medeni Kanununun 163. maddesine göre; “eşlerden biri küçük düşürücü bir suç işler veya haysiyetsiz bir hayat sürer ve bu sebeplerden ötürü onunla birlikte yaşamayı diğer eşten beklenemezse, bu eş her zaman boşanma davası açabilir” (Türk Medeni Kanunu, 2002: 58). Burada bir kimsenin haysiyetsiz hayat sürdüğünü gösteren durumlar olarak, genelev işletme, beyaz kadın veya uyuşturucu madde ticareti yapmak gibi şerefsiz bir meslek ve sanatla uğraşma, içki ve kumar alışkanlığı, uyuşturucu bağımlılığı, cinsi sapıklık, evli olmasına karşın kocasından başka erkeklerle ilişkisinin olması söylenebilir. Evlilik süresi içerisinde bir veya iki defa kumar oynayan ya da kimyasal madde kullanan bir eş için haysiyetsiz hayat sürüyor demek mümkün değildir. Haysiyetsiz hayat sürmenin boşanma sebebi olarak kabul edilebilmesi için bu tip durumların evlenmeden sonra başlaması ve devamlılık göstermesi gerekmektedir (Akıntürk, 2010: 253).

1.4.1.4 Terk

Türk Medeni Kanununun 164. maddesine göre;

Eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hakim tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmış ise; terk edilen eş, boşanma davası açabilir. Diğerini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır. Davaya hakkı olan eşin istemi üzerine hakim, esası incelemeyen yapacağı ihtarla terk eden eşe iki ay içinde ortak konuta dönmesi gerektiği ve dönmemesi halinde doğacak sonuçlar hakkında uyarıda bulunur. Bu ihtar gerektiğinde ilan yolu ile yapılır. Ancak boşanma davası açmak için belirli bir sürenin dördüncü ayı bitmedikçe ihtar isteminde bulunulamaz ve ihtardan sonra iki ay geçmedikçe dava açılmaz (Türk Medeni Kanunu, 2002: 58-59).

Tablo 5: Terk Nedeniyle Boşananların Sayısı

Bölgeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İstanbul	9	19	16	12	12	8	14	8	8
Batı Marmara	36	37	41	32	32	25	25	23	20
Ege	58	36	39	48	52	75	43	35	42
Doğu Marmara	23	39	34	56	28	20	14	12	12
Batı Anadolu	15	13	15	30	18	18	11	8	8
Akdeniz	16	33	39	29	37	21	32	26	27
Orta Anadolu	22	14	21	11	27	18	25	25	27
Batı Karadeniz	23	20	33	49	41	26	24	27	35
Doğu Karadeniz	9	15	15	17	15	26	21	11	9
Kuzeydoğu Anadolu	3	6	5	9	7	12	11	6	5
Ortadoğu Anadolu	8	17	8	7	2	14	7	9	6
Güneydoğu Anadolu	8	9	19	17	17	13	11	10	11

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Türkiye’de 2007-2015 dönemi kapsamında bölgesel bazda terk nedeniyle boşananların sayısı Tablo 5’de verilmiştir. 2007 yılından günümüze 2 bin 302 kişi terk nedeniyle boşanmıştır. Ülkemizde en çok 428 kişi ile Ege, 260 kişi ile Akdeniz, 278 kişi ile Batı Karadeniz ve 238 kişi ile Doğu Marmara Bölgelerinde yaşayanlar evliliklerine terk nedeniyle son vermektedir. En az ise Kuzeydoğu Anadolu’da 64 ve Ortadoğu Anadolu’da 78 kişi terk nedeniyle boşanmıştır. En yüksek terk nedeniyle boşanma değeri 2012 yılında

75 kiři olarak Ege Bölgesi'nde gerçekleřmiřtir. En dūřuk deęer ise 2011 yılında 2 olarak Ortadoęu Anadolu Bölgesi'nde gōr÷lmektedir.

1.4.1.5. Akıl Hastalığı

T÷rk Medeni Kanununun 165. maddesine gōre; “eşlerden biri akıl hastası olup da bu y÷zden ortak hayat diğer eş için çekilmez hale gelirse hastalığın geemesine olanak bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açabilir” (T÷rk Medeni Kanunu, 2002: 59).

Tasa ve kıvançla birliktelik gibi, sağlıklı g÷nlerin yanı sıra hastalıklı g÷nlerin de eşler tarafından paylaşılması gereği, evlilik birliğinin temel dūřüncelerindedir. Bu y÷zden Batı Avrupa Hukukunda akıl hastalığının boşanma sebebi olarak kabul÷ zaman almıştır (Tutumlu, 2009: 965). Akıl hastalığı durumu hem evliliği engelleme hem de boşanma sebebidir. Medeni kanunda akıl hastalığının boşanma gerekçesi olarak kullanabilmesi için; hastalığın üç yıldır devam etmekte olması ve iyileşmenin m÷mk÷n olmaması gerekmektedir. Ayrıca akıl hastalığından dolayı diğer eř için evlilik hayatı çekilmez bir hal almış olmalıdır. Bu şartlara rağmen sağlıklı eř vefa gōstererek evliliğini s÷rd÷rmek isteyebilir. Bu durumda boşanma davası açılmadığı s÷rece evlilik birliği devam etmektedir (Battal, 2008: 35-36).

Tablo 6'da 2007-2015 dōnemi TUIK İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması D÷zey 1'de yer alan 12 alt bölgeye ait akıl hastalığı nedeniyle boşananların sayısı sunulmuştur. 2007 yılından g÷n÷m÷ze 441 kişi akıl hastalığı nedeniyle boşanmıştır. En çok 52 kişi ile Ege, 63 kişi ile Akdeniz ve 52 kişi ile Orta Anadolu, en az ise 14 kişi ile Doğu Karadeniz bölgelerinde yaşayan insanlar akıl hastalığı nedeniyle evlilik birliklerine son vermiştir. En y÷ksek akıl hastalığı nedeniyle boşanan kişi sayısı 10 olup, 2013 yılında Akdeniz bölgesine denk gelmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında Doğu Karadeniz'de, 2010 yılında Batı Marmara'da, 2011 yılında Ortadoğu Anadolu'da ve 2013 yılında Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ile Ortadoğu Anadolu Bölgelerinde akıl hastalı nedeniyle boşanma gerçekleşmemiştir.

Tablo 6: Akıl Hastalığı Nedeniyle Boşananların Sayısı

Bölgeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İstanbul	3	3	2	1	6	5	3	3	1
Batı Marmara	3	4	2	0	4	2	3	4	7
Ege	9	2	5	4	6	8	8	5	5
Doğu Marmara	5	4	2	6	7	4	0	5	7
Batı Anadolu	8	9	2	5	2	3	1	8	2
Akdeniz	4	2	9	1	10	6	12	8	11
Orta Anadolu	2	4	6	9	5	11	6	6	3
Batı Karadeniz	10	4	6	5	4	1	5	5	10
Doğu Karadeniz	1	0	0	4	2	1	0	4	2
Kuzeydoğu Anadolu	4	1	1	2	5	3	0	2	1
Ortadoğu Anadolu	6	2	1	1	0	2	0	3	5
Güneydoğu Anadolu	1	2	2	4	7	6	2	8	3

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

1.4.1.6. Evlilik Birliğinin Sarsılması

Türk Medeni Kanununun 166. maddesine göre;

Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir. Yukarıdaki fıkrada belirtilen hallerde, davacının kusuru daha ağır ise, davalının açılan davaya itiraz hakkı vardır. Bununla beraber bu itiraz, hakkın kötüye kullanılması niteliğinde ise ve evlilik birliğinin devamında davalı ve çocuklar bakımından korunmaya değer bir yarar kalmamışsa boşanmaya karar verilebilir. Evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi halinde, evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu halde boşanma kararı verebilmesi için, hakim tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hakim, tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü halinde boşanmaya hükümlenir. Bu halde tarafların ikrarlarının hakimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz. Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak üç yıl geçmesi halinde her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerde birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir (Türk Medeni Kanunu, 2002: 59-60).

Tablo 7: Geçimsizlik Nedeniyle Boşananların Sayısı

Bölgeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İstanbul	20183	20338	24154	24724	25605	26726	26854	28797	27864
Batı Marmara	4301	4533	5190	5307	5425	5316	5315	5933	6221
Ege	17004	18669	20847	21936	21870	21911	21304	22044	23227
Doğu Marmara	8293	8826	9850	10853	11250	11712	12397	12480	13092
Batı Anadolu	9964	11765	13444	13553	13784	14944	15057	15093	14731
Akdeniz	10470	11474	13297	14862	16891	17119	17612	18256	18829
Orta Anadolu	5115	5365	6064	6109	5778	6063	5915	6308	6210
Batı Karadeniz	5079	5284	5930	5973	5952	5888	5983	6106	6273
Doğu Karadeniz	1862	1908	2289	2234	2295	2395	2411	2495	2655
Kuzeydoğu Anadolu	1032	1063	1222	1185	1089	1091	1333	1327	1329
Ortadoğu Anadolu	1677	1669	1959	1909	1777	1980	2199	2287	2236
Güneydoğu Anadolu	3553	3673	4314	4394	4437	4776	5247	5606	5485

Kaynak: TUIK, www.tuik.gov.tr

Türkiye’de bölgesel bazda geçimsizlik nedeniyle boşanmaların sayısı Tablo 7’de verilmiştir. Ülkemizde çiftler en çok geçimsizlik nedeniyle boşanmaktadır. 2007 yılından günümüze kadar 1 milyon 17 bin 304 kişi geçimsizlik nedeniyle boşanmıştır. Bölgesel olarak bakıldığında geçimsizlik nedeniyle boşanmalar en çok İstanbul, Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgesindedir. Bu bölgelerde ortalama geçimsizlik nedeniyle boşanma değerleri sırasıyla 24 bin 603, 20 bin 979, 13 bin 592 ve 15 bin 359’dur. Standart sapmalarına bakıldığında ise sırasıyla 3441.17, 1937.32, 1735.117 ve 2974.90’dır. Geçimsizlik nedeniyle boşanma olayı en az ise Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Bu bölgelerde de boşanma sayılarının ortalama değerleri sırasıyla 2 bin 282, 1185 ve 1965’dir. Standart sapmalarına bakıldığında ise sırasıyla 258.05, 122.74 ve 234.83 olup İstanbul, Ege, Batı Anadolu ile Akdeniz

Bölgesine göre oldukça düşüktür. Geçimsizlik nedeniyle boşananların sayısının en yüksek değeri 28 bin 797 olup 2015 yılında İstanbul Bölgesi'nde görülmüştür. En düşük değeri olan 1032 ise 2007 yılı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesine aittir.

1.4.2. Ekonomik Nedenler

Günümüzde ekonomik durum, boşanmayı etkileyen faktörlerin içinde önemli bir yer tutmaktadır. Boşanmayı etkileyen ekonomik faktörleri kadın işgücüne katılımı ülkenin refah düzeyi ve çiftlerin yaşamış olduğu iş sıkıntıları olarak ifade edebiliriz.

Dünya'da en çok ABD ve Rusya'da yaşayan çiftlerin boşanma eğiliminde olduğu bilinmektedir. ABD ve Rusya'yı Norveç, İsveç ve Danimarka gibi refah düzeyi yüksek olan ülkeler ile gelişmekte olan Baltık ülkelerinden Litvanya ve Letonya takip etmektedir. Bu durum refah düzeyi yüksek olan ülkelerde boşanma olgusu yaygın mıdır ya da neden refah düzeyi arttıkça boşanmalar artmaktadır sorularını gündeme getirmektedir. Ekonomik anlamda güçlü bir ülke ile boşanma olgusu arasında bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Güçlü bir ekonomiye sahip ülke demek bir bakıma da gelir seviyesi yüksek bir birey demektir ve bireyin ekonomik özgürlüğünün boşanma olgusu üzerinde önemli bir etken olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Yani burada bireylerin bağlı kalmak zorunda olduğu ekonomik şartlar ortadan kaldırılarak kendi istekleri doğrultusunda yaşamını yönlendirme olanağını sağlaması ön plana çıkmaktadır. Normal şartlara sahip olan hiçbir kimse katlanılamayacak düzeyde olan bir evliliği sürdürmek istemez. Refah düzeyi düşük olan bir ülkede yaşıyor olsa bile birey yeterli ekonomik özgürlüğe sahip ise katlanılmayacak düzeyde olan bu evliliğe dur deme cesaretinde bulunabilir. Fakat ekonomik bir özgürlüğü olmayanlar maalesef çekilmez düzeyde olan evliliklerine hem kendini hem de çocuklarını finanse etmek için göz yummak durumunda kalmaktadırlar.

Bremmer ve Kesselring (2004) tarafından yapılan çalışmada kadınların işgücüne katılmasının evlilik birliğinin sona ermesi üzerinde iki yönlü etkisi olduğundan söz edilmektedir. Bu etkilerden ilki gelir etkisi ikincisi ise bağımsızlık etkisidir. Gelir etkisine göre kadınların işgücüne katılımının artmasıyla kadın gelirlerinde meydana gelen artış ailesel ilişkileri güçlendirerek boşanma olasılığında bir azalmaya yol açmaktadır. Diğer bir

görüŖ olan bağımsızlık etkisine göre ise kadınların işgücüne katılımı geliri, mali bağımsızlığı ve sonuç olarak da boşanma olasılığını artırmaktadır (Bremmer ve Kesselring, 2004: 188). Sucu (2007)'e göre kadın eşlerin ekonomik bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte özgürleşen kadın için evlilik kurumu daha çok ortaklığa ve sevgiye dayanan bir kuruma dönüşmektedir. Yani burada evlilik kurumu artık kadın için yasalardan, gelenek ve göreneklerden ve toplumsal baskılardan dolayı sürdürülen bir kurum olmaktan çıkmaktadır. Ayrıca Sucu (2007), ülkemizde iş hayatında yer alan kadınların çalışmayan bayanlara kıyasla altı kat daha fazla boşandıklarını belirtmiştir. Çalışma hayatında yer alan kadın çok farklı rollere bürünmek zorunda kalmaktadır. Örneğin kadının iş hayatında başarılı olması, ev içinde iyi bir anne ve iyi bir eş olması aynı zamanda ev işlerini iyi bir şekilde yönetmesi ve bunların hepsini gerçekleştirirken bakımlı olması beklenmektedir. Bu durum ise bayan eş üzerinde bir stres yaratmakta ve ev ile iş hayatı arasındaki dengeyi kurmakta sıkıntı çekmektedir (Sucu, 2007: 27). Becker (1977)'e göre son yirmi yıl içerisinde kadınların işgücüne katılım oranlarındaki artış ve doğurganlık oranlarındaki düşüş evlilikteki istikrarsızlığın artmasına kısmen neden olmaktadır (Becker ve diğerleri, 1977: 1142).

Arıkan (1992)'e göre işsizlik ve boşanama arasındaki ilişki üstünde yoğunlaşan görüşler üçe ayrılmaktadır. İlk görüş, eşlerin iş sıkıntıları çekmesi yani işsiz olmalarından dolayı evlilik birliği son bulmaktadır. Bu durumda çiftlerin gerek kendilerinin ve gerekse sorumlu olduğu aile fertlerinin ihtiyaçları ile çevrenin taleplerini karşılayamaması aile içi huzursuzluklara yol açmaktadır. İkinci görüşe göre ise işsizlik direk olarak boşanmaya yol açmamaktadır. Fakat evlilikte bir gerilim yaratmaktadır. Yani eşlerin davranışları birdenbire değil; tolerans ve uyum yeteneklerindeki değişikliklerle yavaş yavaş farklılaşmaktadır. Son görüş ise işsizliğin evlilikteki istikrarsızlık üzerindeki etkisinin çok az olduğu hatta yaşanan iş sıkıntılarının eşleri daha fazla dayanışmaya yönelttiğidir (Arıkan, 1992: 29-30).

Günümüz toplumunda artık hem kadın hem erkek eşlerin çalışma hayatında yer alması ve aile geçimini ortaklaşa sağlaması kabul görse de ülkemizde yaygın olan erkek evi geçindirir normu tam anlamıyla yıkılamamıştır. Sadece boşanmada değil evlenme aşamasında bile kadınların çalışmıyor olması ya da herhangi bir mal varlığının olmaması çok büyük önem teşkil etmezken erkeğin muhakkak bir işinin hatta evinin olması

beklenmekte ve evin reisi olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden erkek eşlerin yaşamış oldukları iş sıkıntıları aile içi huzurda kadın eşlere nazaran çok daha önemli bir yer tutmaktadır. Artan bireyselleşme eğilimi aile fertlerinin birbirlerine olan tahammül sınırlarının azaltmaktadır. Çoğu ailede erkek eşin ekonomik gücünün eksikliğinden dolayı birliktelikler boşanma yoluna doğru gitmektedir. Aynı zamanda erkek eşin yaşadığı iş kaybı sürecini eğer kadın eşin ekonomik bir geliri varsa ya da aileyi minimum düzeyde finanse edebilme olanaklarına halen sahipler birbirlerine destek çıkararak aşabilmeleri de mümkündür. Fakat böylesi bir durumu belki bir çocuğa sahip olmayan bir çift için atlatabilmek daha kolayken çiftin sahip olduğu çocuk sayısı ile yükümlülükleri artıca ve kadın eşin hiçbir geliri yoksa ekonomik sıkıntılar aile içi huzuru çok ciddi bir boyutta zedeleyerek çiftleri boşanma yoluna itme eğilimindedir. Yine boşanma olayının gerçekleşip gerçekleşmemesi de ekonomik durum çerçevesinde şekil almaktadır. Eşlerin boşanmak istemelerine rağmen çoğu zamanda yetersiz imkânlar nedeniyle boşanma davası açamamakta ve evliliği sürdürmeye bir nevi mecbur kalmaktadırlar.

1.4.3. Diğer Nedenler

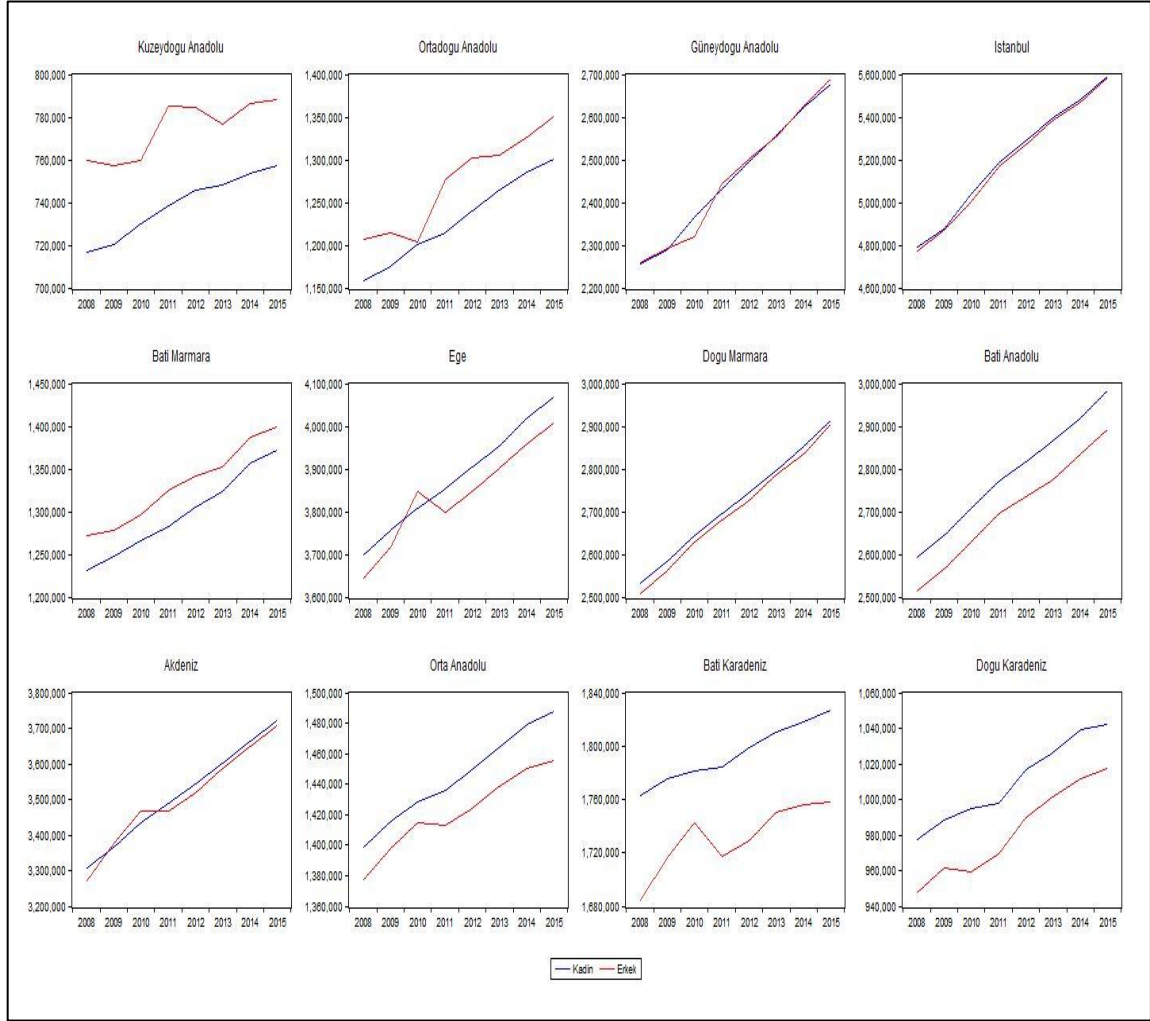
Boşanmayı etkileyen ve ölçülmesi çok da mümkün olmayan birçok sosyolojik, demografik ve psikolojik faktörler vardır. Sucu (2007) çalışmasında çiftleri en çok boşanma olgusuna iten faktörleri; eşlerin sosyo-kültürel yapı farklılıkları, cinsel sorunlar, eşler arasında yaşanan iletişim bozukluğu, eşlerden birinin ihaneti, aile içi şiddet buradaki şiddet kavramı sadece fiziksel olarak değil eşlerin birbirleri üzerinde yaratmış oldukları psikolojik şiddet olarak da yorumlanabilir, zevk ayrılıkları, eşlerden biri ya da her ikisinin ailelerine bağımlı ya da zayıf kişilikte olmaları, çiftin çocuk sahibi olamaması ve bu durumun gerek çevre gerekse eşler tarafından kabullenememesinin eşler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz psikolojik etki, ciddi ekonomik ve sınıfsal farklılıklar, eşler arsında yaş farkının fazla olması, küçük yaşta evlenme, kişilerin kendi özgür iradeleri yerine aile baskısı ile evlenmeleri, taraflardan birinin ani kişilik ve yaşam pratiğinin değişmesi ve diğer psikolojik sorunlar olarak ifade etmiştir (Sucu, 2007:20).

Evlilik birliğini sonlandırmada etkili olan diğer bir faktör ise eşlerin eğitim seviyesidir. Eşlerin eğitim seviyesinin yüksek olması ya da düşük olması boşanmayı artırıcı ya da azaltıcı nitelikte olabilir. Örneğin bireyin eğitim seviyesinin yüksek olması iş

imkanlarını, yaşam standartlarını artırmakta ve toplumda iyi bir yer edinmesini sağlamaktadır. Bu durumun evlilik kurumu üzerindeki sonuçları farklılıklar göstermekte olup bazen aile bütünlüğünü pekiştirici bazen de yıkıcı nitelikte olabilmektedir. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek olan birey evlilik süresi boyunca karşılaşmış olduğu sorunlara daha mantıklı bir çerçeveden yaklaşabilmekte ve bu sorunları daha kolay bir şekilde atlatabilmektedir. Eğitim seviyesinin düşüklüğü ise kişilerin karşılaşmış olduğu sorunları algılama ve çözme kabiliyetlerini azaltabilmekte ve bu durum boşanma olayının eğitim seviyesi düşük olan bireylerde daha sık rastlanmasına yol açabilmektedir. Ayrıca bazen eğitimsizlik eşin gerçekleştirmiş olduğu olumsuz davranışların normal olarak algılanmasına ve boşanmanın kötü bir olgu olarak değerlendirilmesine neden olabilmekte ve evlilik birliğinin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesine olanak sağlayabilmektedir (Sucu, 2007: 28, Salman ve Uzunboylu, 2011: 116).

Grafik 6'da 2008-2015 dönemi TÜİK İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1'de yer alan 12 alt bölgeye ilişkin 15 yaş ve üstü kadın ve erkek tüm eğitim durumlarına göre nüfusun seyri sunulmuştur. Erkeklerde eğitim durumlarına bakıldığında İstanbul, Ege ve Akdeniz Bölgesi'nde diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgelerin ortalama değerleri sırasıyla, 5 milyon 191 bin 652, 3 milyon 840 bin 472 ve 3 milyon 505 bin 300 kişidir. Standart sapmaları değerleri ise sırasıyla 290007.5, 120742.7 ve 143044.9'dur. En düşük değerler ise ortalama olarak 774 bin 769 kişiyle Kuzeydoğu Anadolu ve 982 bin 228 kişiyle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde görülmektedir. Standart sapma değerleri sırasıyla 13542.69 ve 26386.71'dir. Genel olarak Grafik 6 incelendiğinde ülkemizde eğitilmiş kadın sayısı erkeklerle karşılaştırıldığında daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınlarda eğitim seviyesinin yüksek olduğu bölgeler erkeklerde olduğu gibi İstanbul, Ege ve Akdeniz Bölgesi'dir. Ortalamaları sırasıyla 5 milyon 206 bin 172, 3 milyon 882 bin 667 ve 3 milyon 516 bin 270 kişidir. Standart sapmaları değerleri ise sırasıyla 287596.3, 127944.2 ve 144160.6'dır. En düşük değerler ise ortalama 738 bin 748 kişiyle Kuzeydoğu Anadolu, 1 milyon 10 bin 359 kişiyle Doğu Karadeniz ve 1 milyon 229 bin 719 kişiyle Ortadoğu Bölgesi'nde görülmektedir. Standart sapmaları ise sırasıyla 15051.90, 24228.67 ve 51420.69'dur.

Grafik 6: Bölgeler Bazında Kadın ve Erkek Eğitim Durumuna Göre Nüfusun Seyri

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

İKİNCİ BÖLÜM

2. BOŞANMA OLGUSUNUN BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde boşanma olgusu birçok bilim dalı tarafından farklı açılardan incelenen ve yorumlanan bir konudur. Yapılan çalışmaların bir kısmında boşanmanın psikolojik boyutu ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle çocuklar olmakla birlikte aile fertlerinin, evlilik birliğinin bozulmasına doğru giden süreç ile boşanma sonrasında yaşamış oldukları psikolojik sorunlar ve bu sorunların üstesinden gelme yöntemleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yapılan birçok çalışmada boşanma olgusuna hukuki açıdan bakılmış, boşanma hukukunun tarihi geçmişi anlatılmış, kanunlardaki eksiklikler ve hukuki reformlar tartışılmıştır. Dinin, gelenek ve göreneklerin, toplumsal yapı ve dönüşümünün, eğitim ve kültürün boşanma olgusu üzerinde yaratmış olduğu olumlu ve olumsuz etkiler mevcuttur. Yapılan bir kısım çalışmalarda da bu kavramlar altında boşanma olgusu incelenmiş ve boşanan kişilerin demografik özellikleri saptanılmaya çalışılmıştır. Son olarak ise boşanmanın ekonomik boyutu araştırılmıştır. Burada ekonomik faktörlerin boşanmaya olan etkisi ve eşlerin boşandıktan sonra katlanmış olduğu ekonomik maliyetler ele alınmıştır.

Bu bölümde yer alan çalışmaların büyük bir kısmı ampirik çalışma olup boşanmayı etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik belirleyicileri araştırmaktadır. Bu bakımdan literatür iki kısma ayrılarak incelenmiştir. İlk kısımda daha çok demografik özellikler açısından boşanan kişileri ele alan çalışmalara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise boşanmayı sosyo-ekonomik boyutta ele alan ve kadının işgücüne katılımının, işsizlik oranının, gelirin boşanma olgusu üzerinde yaratmış olduğu etkiyi araştıran çalışmalar yer almaktadır.

2.1. Demografik Açıdan Boşanmaya Yönelik Literatür Taraması

ABD için yaptıkları çalışmada South ve Spitze (1986), genç ve yetişkin kadınlara

ilişkin veriler kullanarak boşanma olgusunun belirleyicilerinin evlilik süresine göre nasıl farklılaştığını araştırmışlardır. Çalışmalarında evlilik süresi ve boşanma olasılığı arasında ters bir ilişki saptamışlardır. 0-2 yıl evlilik süresine sahip olup 16 yıldan daha fazla eğitim görmüş kadınlar ile 3-5 yıl evlilik süresine sahip olan kadınların eğitim katsayısını negatif, 11-20 ve 21-36 yıl evli kalmış kişilerde ise eğitim katsayısını pozitif olarak bulmuşlardır. South ve Spitze (1986), evliliğin ilk yıllarında eğitimin bireyleri boşanmaktan uzaklaştırıyor gibi gözüktüğünü fakat evliliğin daha sonraki yıllarında kişilerin boşanma olasılığının yüksek olduğunu fark etmişlerdir. Çalışmalarında büyük şehirlerde yaşayan kişilerin boşanma eğilimlerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye’de boşanma olgusunun nedenlerine ilişkin ülke genelinde kapsayıcı araştırmalar bulunmamaktadır. Boşanmaya ilişkin bilgiler, istatistikler ile araştırmacılar tarafından yapılan birkaç yerel çalışmanın bulgularına dayanmaktadır (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009: 16).

Türkiye’de boşanma üzerine yapılan en önemli çalışmalardan biri Arıkan (1992)’ye aittir. Arıkan (1992), sosyo-ekonomik düzeydeki boşanmış kadınların kendilerini boşanmaya dek götüren süreçteki karı-koca etkileşimini, geçimsizlik nedenlerini, boşanma aşamasında ve boşandıktan sonra karşılaştıkları güçlükleri, geleceğe ilişkin beklentilerini ve bazı değişkenler arasındaki bağlantıları saptamaya çalışmıştır. Araştırma kapsamını Ankara’da Keçiören, Yenimahalle, Altındağ, Mamak, Sincan ve Çankaya Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına başvuran 161 boşanmış kadın oluşturmaktadır. Örneklem içinde yer alan 29-33 ve 34-38 yaş grubundaki kadınlar en çok boşanırken, en az 49-53 ve 19-23 yaş grubundaki kadınlar boşanmaktadır. Arıkan (1992), örneklem içinde yer alan kadınların eğitim durumlarını incelediğinde büyük bir kısmının ilkokul mezunu ve okuma yazma bilmediğini ve boşanan erkek eşlerin büyük bir kısmının ilkokul mezunu olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada kullandığı örneklem içerisinde yaşamının büyük bir bölümünü kentte geçiren bireylerin, 11-15 ve 16-20 yaş aralığında evlenen kadınlar ile 18-22 ve 23-27 yaş grubunda yer alan erkeklerin ve görücü usulü ile evlenen kadınların daha fazla boşandığını tespit etmiştir. Boşananların %16.77’si çocuk sahibi değildir. Arıkan (1992), Türkiye’de görücü usulüyle yapılan evliliklerin oldukça yaygın olduğu düşünüldüğünde araştırma kapsamına giren kadınların çoğunun evlilik biçimlerinin de bu eğilimi yansıttığını ve özellikle alt sosyo-ekonomik düzeyde bu tür evliliklerin daha yaygın

olmasının geleneksel değerler açısından açıklanabileceğini ifade etmiştir. Çalışmaya göre kadınlar tarafından en fazla belirtilen geçimsizlik nedenleri arasında kocanın karısını dövmesi, kocanın içki ve kumar alışkanlığı ve ailenin geçim sıkıntısı yer almaktadır. Ayrıca boşanmış kadınların büyük bir çoğunluğu kendilerini güçlü görmekte, boşanmadan ötürü pişmanlık duymamakta ve boşanmasalardı yaşamlarının daha kötü olacağına inanmaktadır.

Eyce (2002), Türkiye’de demografik değişkenler açısından boşanma olgusunu incelemiş olduğu çalışmasında, boşanmaların yarısından fazlasının evliliğin ilk beş yılında olduğunu, çocuksuz çiftlerin yine boşanmaların yarısından fazlasını meydana getirdiğini, çocuk sayısının artışı ile boşanmalar arasında negatif bir ilişki ortaya çıktığını belirtmiştir. Ayrıca eğitim seviyesi düştükçe boşanmaların arttığını, en çok genç nüfusun boşandığını ve boşananların %76’sında erkeğin yaşının kadının yaşından daha büyük olduğunu tespit etmiştir. Çalışmaya göre boşanmanın en yüksek olduğu iller; İstanbul, İzmir ve Ankara, en yüksek olduğu bölgeler; Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgesi’dir.

Poortman ve Kalmijn (2002), çalışmalarında Hollanda’da dini bağlılığı güçlü olan, evlenmeden önce beraber yaşamayı onaylamayan ve kırsal bölgeden gelen kadınların diğer kadınlara oranla daha az boşanma riskine sahip olduğunu tespit ederek, geleneksel normlar ile sosyal entegrasyonun boşanma için önemli engelleyici unsurlar olduğu görüşünü desteklemiştir. Ayrıca çalışmaya göre genç yaşta evlenen bireylerin boşanma olasılıkları daha yüksektir.

Demirci ve diğerleri (2005), Konya ilinde Kasım 2003 ile Temmuz 2004 tarihleri arasında gerçekleşen 200 boşanma dosyasını nedenleri ve sosyo-demografik özellikleri yönünden incelemiştir. İnceledikleri 98 dosyada boşanma nedeni şiddetli geçimsizliktir. Evlenme ve boşanma yaşını sırasıyla erkeklerde 25.35 ve 36.64, kadınlarda 22.05 ve 33.39 olarak tespit etmişlerdir. Boşanma davalarının %60.5’ini kadınlar açmış ve %30.5’nin boşandıkları anda çocukları bulunmamaktadır.

Härkönen ve Dronkers (2006), kadınların eğitim durumları ile boşanma olasılıkları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu amaçla 16 Avrupa Ülkesi ve ABD’ye ilişkin 1989-1999 dönemini kapsayan bir veri seti kullanmışlardır. Estonya, Finlandiya, Batı Almanya,

Macaristan, Letonya, İsveç ve İsviçre’de kadınların eğitim durumunun boşanma üzerinde bir etkisi yoktur. Fransa, Yunanistan, İtalya, Polonya ve İspanya’da yüksek eğitim seviyesine sahip olan kadınlarda boşanma olasılığının arttığını tespit etmişlerdir.

Keskin (2007), Niğde ili için yapmış olduğu çalışmasında boşanmanın sosyolojik ve psikolojik nedenleri ile boşanan çiftlerin sosyal yapısını belirlemeye çalışmış ve boşanma olgusunun ortaya çıkardığı sonuçları toplumsal ve bireysel düzeyde ele alıp incelemiştir. Çalışmanın örneklemini Niğde ilinden rastgele olarak seçilmiş olan boşanmış 10 erkek ve 15 bayan oluşturmaktadır. Araştırma nitel bir çalışma olup, yöntem olarak görüşme yöntemi kullanılmıştır. Keskin (2007), Niğde ilinde boşanma davalarını en çok açanların kadınlar olduğunu, 15 kadından 12’si 20-30 yaş grubunda yer alırken erkeklerde boşanma yaşının arttığını ve 25-30 yaş grubunda yoğunlaştığını tespit etmiştir. Ayrıca çalışmasına göre Niğde ilinde boşanma en çok evliliğin ilk 5 yılında gözlenirken, eşlerin boşanmalarında evlilik türü ve çocuklarının olup olmaması bir etken olmayıp, boşanan kişilerin çoğunun eğitim seviyesi düşüktür. Keskin (2007), yapmış olduğu araştırma sonucunda boşanmanın esas nedeninin eğitimsizlikten kaynaklandığını ifade etmiştir.

Sucu (2007), Sakarya ilindeki boşanmış kadınlar üzerinde anket veri analizi yaparak boşanmış kadınların boşanma nedenlerini ve karşılaştıkları güçlükleri saptamaya çalışmıştır. Araştırma kapsamında yer alan boşanmış kadınların yarısının evlenme yaşı 20 ve altıdır. Boşanma oranının en yüksek olduğu yaş grubu ise 31-35’dir. Boşanmış çiftlerin %38’lik bir kısmı farklı etnik ve sosyal-kültürel çevreye sahiptir. Çocuk sayılarına bakıldığında ise boşanmış kadınların önemli bir kısmı tek çocuğa sahiptir. Boşanan kadınların çoğu eşlerini sevdikleri için evlenmiştir. Evlilik süresi uzadıkça boşanmalar azalmaktadır. Eğitim durumu ise lise ve ilkokulda yoğunlaşmaktadır.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009) tarafından yapılan Boşanma Nedenleri Araştırması ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014) tarafından yapılan Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, Türkiye geneli boşanma üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmalardır. Bu araştırmaların genel amacı Türkiye’de boşanmaya yol açan sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenleri tespit etmek ve boşanmaya ilişkin hukuksal sürecin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymaktır. Yapılan iki farklı çalışmada da TÜİK İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 1

temel alınarak 12 bölgeyi temsil eden illerden seçilen bir örneklem kullanılmıştır. Örnekleme dahil edilen boşanan kişilerin cinsiyetine bakıldığında kadınların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına göre incelendiğinde Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009) tarafından yapılan çalışmada boşananların %40'ının lise ve dengi okul, %19'unun ilkokul, %17'sinin lise mezunu olduğu, 4 kişinin okuryazar olmadığı ve 11 kişinin de okuryazar ama herhangi bir okuldan mezun olmadığı saptanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014) tarafından yapılan çalışmada ise boşanmış bireylerin %53'ü eğitimsiz ya da ilköğretim, %29'u lise ve dengi okul, %17'si yüksekokul mezunu olup, çalışma kapsamında görüşülen kitle içinde kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre daha yüksektir. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009), boşanmış bireyler içerisinde eşleri ile aralarında 0-5 yaş farkı olan bireylerin daha fazla boşandıklarını tespit etmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), boşanan kişilerin %47'sinin 10 yıldan uzun süre evli kalanlar olduğunu saptamıştır. Her iki çalışmada da boşanan bireylerin çoğu büyük şehirlerde yaşamakta ve yaklaşık olarak %62-63'ü çocuk sahibidir. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009), bireyleri boşanmaya götüren faktörler arasında; eşler arası iletişimsizlik ve bundan kaynaklanan sorunlar, borçlu olma, sorumsuzluk ve iflas gibi ekonomik sorunlar ve eşlerin farklı karakterlere sahip olmasının etkili olduğunu tespit etmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), ise boşanmış bireylerin evliliklerinde yaşadıkları sorunlar arasında ilk beş sırada şiddet, alışkanlıklar, yakın çevre, duygusal ilişki ve cinsel hayat olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca boşanmanın öne çıkan diğer nedenlerinin ekonomik sıkıntılar ve çalışma hayatı olduğu belirtilmiştir.

Yılmaz (2011), boşanma olgusunun sebep ve sonuçları üzerinde durmuştur. Bu amaçla Gaziantep ilinde yaşayan kişilere çoktan seçmeli sorular yönelmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin yarısından fazlasını kadın bireyler oluşturmaktadır. Tüm kişilerin eğitim durumlarına bakıldığında %32.7'sinin lise, %27'sinin ortaokul %15.1'nin üniversite ve %1.2'sinin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Çalışmaya göre eğitim düzeyi düşük olan bireylerde boşanmaya sık rastlanırken üniversite ve yüksek lisans eğitimi görmüş bireyler daha az boşanmaktadır.

Salman ve Uzunboylu (2011), KKTC vatandaşı olup, KKTC'de yaşayan 34 kişiye yaptıkları anket çalışması ile eğitim düzeyi ile boşanma arasındaki ilişkiyi belirlemeye

çalışmışlardır. Araştırmanın örneklem grubunun demografik özellikleri incelendiğinde kadınlar %64.7, erkekler %35.3'ü oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan boşanmış bireylerin yaşlarına bakıldığında büyük çoğunluğu 31-40 yaşları arasındadır. Araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğu küçük yaşta evlenmiştir. Çalışmada küçük yaşta evlenmenin boşanmayla sonuçlanma olasılığının yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Salman ve Uzunboylu (2011), boşanmış bireylerin büyük bir çoğunluğunun eğitim seviyesinin yüksek olduğunu, eşlerin farklı kültürel çevreden gelmesinin boşanmaya etkisinin olmadığını, çocuk sayısının azlığı veya yokluğunun boşanmayı kolaylaştırıcı faktörler arasında olduğunu tespit etmişlerdir. Katılımcıların yarısından çoğu 1 ile 10 yıl arasında evli kalmış ve boşanmışlardır. 16 yıl evli kalıp boşanan bireyler de azımsanamayacak orandadır. Boşanmış kişilerin evliliklerinde büyük çoğunluk ev içi kararları alınmasında demokratik bir aile yapısı gösterirken, önemli sayılacak bir oranda daha geleneksel bir aile yapısı göstermektedir. Ev içi iş bölümünde ise ev içi işler kadın eşin görevi olarak görülmektedir. Sadece %14.7'si ev işlerini eşleri ile birlikte yapmaktadır. Bu durum ise demokratik aile yapısı ile çelişmektedir. Boşanmış bireylerin %55.9'u şiddet gördüğünü ifade etmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin %2.9'unun ilk evliliği değildir. Çalışmada boşanma nedeni olarak büyük çoğunluk kişisel uyumsuzluğu göstermektedir.

Musai ve diğerleri (2011), İran için yapmış oldukları çalışmada şehircilik oranının artmasıyla birlikte boşanma oranlarının da arttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca okuma-yazma oranı ve boşanma oranı arasında ters yönlü bir ilişki saptamışlardır.

Meder ve Gültekin (2012), 2001-2009 dönemi kapsamında, Türkiye'de bölgesel bazda boşanma eğilimlerini mütekabiliyet analizi ile araştırmışlardır. Doğu Marmara Bölgesinde 2007- 2009, İstanbul'da 2005-2006, Orta Anadolu Bölgesinde 2001-2002, Doğu Karadeniz ve Kuzey Doğu Anadolu Bölgelerinde 2002-2003, Ege Bölgesinde 2008 ve Batı Marmara ile Orta Doğu Anadolu Bölgesinde 2009 yılında boşanmaların yoğunlaştığını saptamışlardır. Meder ve Gültekin (2012), geçimsizlik nedeni ile boşanmaların 2004 ve 2005 yıllarında beklenenin üzerinde bir yoğunluğa sahip olduğunu görmüşler ve 2001-2003 döneminde ise evliliklerinin 1 yılını doldurmamış olan çiftlerin ile 2008-2009 yıllarında en az 11 yıl evli kalmış çiftlerin boşanmalarında artış yaşandığını tespit etmişlerdir.

Maslauskaite ve diğerkleri (2015), yapmış oldukları çalışmada Litvanya’da boşanma olgusunun sosyo-ekonomik belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada kullandıkları veri seti 2001-2003 dönemine ilişkindir. Yapmış oldukları analiz sonucunda büyük şehirlerde yaşayan kişilerin eğitim seviyeleri ile boşanmaları arasında negatif bir ilişki mevcutken küçük şehirlerde yaşayanlar için tam tersi bir durumun geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

2.2. Sosyo-ekonomik Açıdan Boşanmaya Yönelik Literatür Taraması

South (1985), İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD’de ekonomik koşulların boşanma oranı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Milli gelir, işsizlik oranı, kadın işgücüne katılım oranı ve 20-29 yaş grubu oranı değişkenlerini boşanma oranının açıklayıcısı olarak kullanmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti 1947-1979 dönemine ilişkindir. Boşanma oranının ekonomik canlılık döneminde yükseleceği ve ekonomik durgunluk sırasında düşeceği görüşünü incelemek amacıyla Kore Savaşı (1950-1953) ve Vietnam Savaşı (1965-1973) dönemlerini kukla değişken olarak eklemiştir. South (1985), boşanma oranının Vietnam Savaşı süresince bir artış gösterdiği fakat Kore Savaşı süresince böyle bir durumun geçerli olmadığını tespit etmiştir. Yaptığı regresyon analizi sonucunda milli gelirin katsayısını negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulmuştur. Çalışmasında kadın işgücüne katılımının ve işsizlik oranının artması ile boşanmaların da arttığı yönünde bulgulara ulaşmıştır.

ABD için yapılan bir başka çalışmada Sander (1985), kadınlarda çalışma hayatı ve boşanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında veri seti olarak 1970 yılı tarım sektörüne ilişkin boşanma oranını, kırsal tarım dışı boşanma oranını, kadın işgücüne katılım oranını, nüfus yoğunluğunu ve tarım sektörü varlıklarını kullanmıştır. Regresyon analizleri sonucunda kırsal tarım dışı boşanma oranının, kadın işgücüne katılım oranının ve nüfus yoğunluğunun tarım sektöründeki boşanmalar üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu tespit ederken tarım sektörü varlıklarının boşanma üzerinde bir etkisi olmadığını saptamıştır. Sander (1985), ikinci bir regresyon denklemi tahmin etmiş ve boşanma oranının birinci devresel farkının açıklayıcıları olarak tarım sektörü varlıkları ile nüfus yoğunluğunu kullanmıştır. Tahmin ettiği ikinci regresyon denklemine göre çiftlik varlıklarında meydana gelen bir artış sonucunda tarım sektöründeki boşanma oranlarında da bir artış meydana gelmektedir.

ABD için South ve Spitze (1986) tarafından yapılan çalışmada erkek eşlerin çalıştığı çiftlerde boşanma olasılığının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. 35 saatten fazla çalışan kadınların tüm evlilik sürelerinde işgücüne katılım katsayıları pozitif olarak bulunmuştur. Bu bakımdan South ve Spitze (1986), Sander (1985) ve South (1985) tarafından yapılan çalışmalar birbirleriyle örtüşerek kadın işgücüne katılımın boşanmaları artırdığını ifade etmektedir.

Trent ve South (1989), gelişmiş ve gelişmekte olan 66 ülkedeki sosyo-ekonomik gelişme, kadının işgücüne katılımı, cinsiyet oranı ve dini inanışlar ile toplumsal düzeyde boşanma oranı arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Ülkeleri gelişme düzeyi ve boşanma oranına göre gruplara ayırmışlardır. Burada Türkiye az gelişmiş ve boşanma oranı düşük ülkeler arasında yer almaktadır. Gelişmişlik düzeyi en yüksek ve boşanma oranının yüksek olduğu ülkeleri Avustralya, Kanada, Danimarka, İzlanda, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve ABD olarak gruplandırmışlardır. Gelişmişlik düzeyi en düşük ve boşanma oranı en yüksek olan ülkeler ise Mısır ve Libya'dır. Ayrıca ülkeleri kadın işgücüne katılım oranı ve boşanma oranına göre de gruplara ayırmışlardır. Kadın işgücüne katılımının ve boşanma oranının yüksek olduğu ülkeler; Avusturya, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya, Demokratik Almanya ve Macaristan'dır. Türkiye ise kadın işgücüne katılımının yüksek sayılabileceği ve boşanma oranının düşük olduğu grupta yer almaktadır. Trent ve South (1989), çalışmalarında 1976-1982 dönemine ilişkin bir veri seti kullanmışlardır. Üç ayrı denklem tahmin etmişler ve boşanma oranını tüm denklemlerde bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler için bir kukla değişkeni ilave etmişlerdir. Tahmin ettikleri ilk denklemde büyüme endeksi ve karesini bağımsız değişken olarak kullanırlarken, ikinci denklemde bunlara ek olarak kadınların evlilikteki yaş ortalamalarını, kadınların işgücüne katılım oranlarını ve karesini kullanmışlardır. Son denkleme ise dini eğilimleri eklemişler ve dört ülkeyi analizden çıkartmışlardır. Çalışmalarında din dışındaki diğer bütün değişkenlerin boşanma oranı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Yaptıkları regresyon analizi sonucunda boşanma oranı ile büyüme endeksi ve kadınların işgücüne katılım oranı arasında U şeklinde eğrisel bir ilişki tespit etmişlerdir.

Bremmer ve Kesselring (2002), kadının işgücü piyasasında yer almasını ve bu durumun boşanmaya etkisini araştırmıştır. Çalışmalarında 1948-1995 dönemine ilişkin

boşanma oranı, kadın işgücüne katılım oranı ve kadın ortalama reel geliri verilerini kullanmışlardır. Kadının işgücüne katılımındaki artışlar boşanma olasılığında bir azalma sağlarken kadının gelirindeki artışla birlikte boşanma olasılıkları da artmaktadır. Ayrıca boşanma oranındaki artışlar kadının işgücüne katılımını da arttırmaktadır. Yaptıkları bir başka çalışmada Bremmer ve Kesselring (2004), zaman serileri tekniklerini kullanarak boşanma, kadının işgücüne katılımı, doğum oranı ve kadının geliri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu amaçla 1960-2001 dönemine ilişkin bir veri seti kullanmışlardır. Çalışmada kullandıkları değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit etmişlerdir. Literatürde yapılmış bu tür çalışmalarda iki farklı görüş mevcuttur. Birincisi gelir etkisidir. Gelir etkisi; kadın işgücü katılım oranının geliri artırdığını ve ailevi bağların güçlendiğini ve böylelikle boşanma olasılığının azaldığını ileri sürmektedir. İkinci ise bağımsızlık etkisidir. Bu görüşe göre kadının işgücüne katılımı geliri, mali bağımsızlığı ve dolayısıyla boşanma ihtimalini artırmaktadır. Çalışmalarında bağımsızlık etkisi gelir etkisinden daha büyük bir etkiye sahiptir. Evli kadınlar, çocuklarını eğitmenin artan maliyeti, kadının işgücü piyasasında olmasının kabullenilmesi ve bazı meslek gruplarında çalışma engellerinin azaltılması, eğitim seviyesindeki artışlar ve yüksek yaşam maliyetleri gibi sosyo-ekonomik faktörlerden dolayı işgücü piyasasına katıldıkça boşanma oranları artmaktadır.

Hollanda'daki evli kadınların çalışma hayatında yer almalarının boşanma üzerindeki etkisini inceleyen Poortman ve Kalmijn (2002), çalışan evli kadınların çalışmayan evli kadınlara göre %22 daha fazla boşanma riskine sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmayan kadınlar ile tam zamanlı çalışan kadınlar karşılaştırıldığında boşanma olasılığı tam zamanlı çalışan kadınlarda %33 daha yüksektir. Yarı zamanlı çalışan kadınların boşanma üzerinde yaratmış olduğu etki çok azdır. Uzun süredir evli olan çiftler için çalışma saatlerinin yoğunluğu boşanma riskini artırırken kısa süredir evli olan çiftler için kadın eşin çalışma saati boşanma riski için göz ardı edilebilir. Eğer erkek eş çalışıyor ise boşanma ihtimali %32 daha düşüktür. Aile içi yaşanan mali sorunlar boşanma olasılığını artırmaktadır. Kadınlarda çalışma ve boşanma arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışmada Poortman (2005), Hollanda'daki 1285 kadına ait anket verileri kullanılarak yapmıştır. Çalışmada çalışan kadınların boşanma oranlarının çalışmayan kadınlara göre %16 daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Huang (2003), Tayvan'a ait Ocak 1978 – Nisan 2000 dönemi boşanma oranı, işsizlik oranı, gebelik oranı ve evlenme oranı verilerini kullanarak, işsizlik ve aile davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İşsizlikten boşanmaya doğru anlamlı bir nedensellik bulmuştur. Tayvan'da işsizlik oranı boşanma oranı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Topbaş ve Kurt (2007), Türkiye'de işsizliğin aile kurumu üzerindeki etkisini işsizlik ve boşanma ilişkisi kapsamında incelemiştir. Çalışmalarında 1970-2005 dönemi işsizlik ve boşanma verilerini kullanmışlardır. Boşanmaları terk ve geçimsizlik olarak iki ayrı şekilde ele almışlardır. Topbaş ve Kurt (2007), yapmış oldukları VAR analizi sonucunda işsizlikten geçimsizlik nedeniyle gerçekleşen boşanmaya doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Geçimsizlik nedeniyle gerçekleşen boşanmalar ile işsizlik arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Nedenlerine bakılmadan işsizlik ve boşanma sayısı incelendiğinde ise Türkiye'de işsizliğin boşanmanın bir Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

No ve diğerleri (2007), Afrikalı Amerikan kadınlar üzerine yaptığı çalışmada boşanma oranı, kadın işgücüne katılım oranı, ortalama reel gelir ve doğum oranı arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışmasında kullandığı veri seti 1972-2004 dönemine ilişkindir. İşgücüne katılımın artması ile birlikte boşanma oranları kalıcı bir şekilde artmaktadır.

Kawata (2008), Japonya'da işsizlik oranında meydana gelen artışın boşanma oranı üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla 1958-2006 dönemini kapsayan işsizlik oranı, ortalama çalışma saatleri ve suç işleme oranı verilerini, boşanma oranının açıklayıcısı olarak kullanmış ve çalışmasında hem zaman serisi hem de yatay kesit verilere yer vermiştir. Yapmış olduğu analizler sonucunda boşanma oranı ile işsizlik oranı arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009), evli olunan dönemde kadınların yarısından fazlasının ev hanımı olduğu ve erkeklerin %2'sinin çalışmadığını tespit etmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), evli olunan dönemde kadınların %46'sı kişisel gelirinin olmadığını belirtirken boşanma sonrasında %11'i kendilerine ait kişisel gelirinin olmadığını belirtmiştir. Evli olunan dönemde kişisel

geliri olmayan erkeklerin oranı ise %2'dir. Çalışmada boşanmanın öne çıkan nedenleri arasında ekonomik sıkıntılar ve çalışma hayatı olduğu belirtilmiştir.

Roy (2010), çalışmasında Avustralya'da işsizlik ve boşanma ilişkisini incelemiştir. Bu amaçla analizlerinde 2001-2007 dönemini kapsayan panel veri seti kullanmıştır. Çalışma evli çiftler ile birlikte yaşayan çiftlerin birbirlerinden farklı olduklarını ve bir boşanma durumunda karşılaşacakları maliyetlerin de değişiklik göstereceğini varsaymaktadır. Roy (2010), yapmış olduğu analizler sonucunda kadın işsizlik oranlarının yüksek olmasının birlikte yaşayan çiftler üzerinde boşanma olasılığını artırdığını evli çiftler üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını saptamıştır.

Yılmaz (2011), Gaziantep ili için gerçekleştirdiği anket çalışması kapsamında katılımcıların %72.6'sı bir işte çalışırken %27.4'ü herhangi bir işte çalışmamaktadır. Çalışanların büyük bir çoğunluğu bekar iken çalışmaya başlamış olup geriye kalan kişiler ise evlilik ile birlikte çalışma hayatına atılmışlardır. Katılımcıların %40'ı evliliklerinin iş hayatına etkisi sorusuna diğer cevabı verirken, %39 işi bırakmamış, %11 ara vermiş ve %10'u işi bırakmıştır. %19.9'u evin geçimini sağlamak, %28.8'i ekonomik güvence elde etmek, %22.2'si bireysel huzur elde etmek ve %13.3'ü özgürce harcama yapmak için çalışmaktadır. %21.5'inin evlilik sırasında ekonomik durumunun daha kötü olduğu görülmüştür. %62.4'ü için gelir durumu boşanmayı hızlandırıcı bir faktördür. %35.4'üne göre eşlerden birinin işsiz olması boşanmayı hızlandırıcı bir etken olarak görülmektedir. %20.7'si boşandıktan sonra nafaka almaktadır. %16.9'una göre eşlerin nafaka ödeyebilme durumu boşanma üzerinde etkilidir. Araştırmada kapsamında yer alan bayanların büyük bir kısmı gelir düzeyini boşanmaya sebep olarak görmektedir. Yüksek eğitim görmüş bireyler için gelir durumu boşanma üzerinde bir etken teşkil etmemektedir.

Amato ve Beattie (2011), 50 Eyalet ve Kolombiya Bölgesi'ndeki işsizlik oranı ile boşanma oranı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmalarında kullandıkları veri seti 1960-2005 dönemine ilişkindir. Elde edilen bulgulara göre 1960-1980 dönemi işsizlik oranında meydana gelecek olan bir artış boşanma oranını da artırmakta olup, ekonomik sıkıntılar evlilik istikrarını zedelemektedir. 1980 yılından sonra ise boşanma oranı ve işsizlik oranı arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu durum yüksek işsizlik oranlarının olduğu dönemlerde boşanma maliyetlerinden dolayı kişilerin boşanma

eyleminden uzaklaştığı görüşünü desteklemektedir.

Salman ve Uzunboylu (2011), KKTC’de yaşayan 34 kişiye yaptıkları anket çalışması ile eğitim düzeyi ile boşanma arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmaya katılan bireylerin gelir dağılımını incelediklerinde 2000-4000 TL aylık maaş alan bireylerin araştırmanın büyük çoğunluğunu oluşturduğunu görmüşlerdir. KKTC için bu aylık maaşlar orta düzey bir gelirdir. Çalışmalarına göre düzenli ve kimseye muhtaç olmadan, yaşama yetecek gelir düzeyi bireylerin boşanmalarını kolaylaştırmakta ve kadın bireylerin ekonomik bağımsızlık kazanmaları boşanmayı olumlu yönde etkilemektedir.

Musai ve diğerleri (2011), boşanma ile sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmalarında İran’a ilişkin 1974-2006 dönemini kapsayan bir veri seti kullanmış ve boşanmanın açıklayıcısı olarak kişi başına düşen gelir, hane halkı harcamaları, şehircilik oranı ile okuma-yazma oranını ele almışlardır. Ayrıca gelir dağılımındaki eşitsizliği gidermek amacıyla Gini katsayısını modele ilave etmişlerdir. Musai ve diğerleri (2011), yapmış olduğu araştırma sonucunda gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasının boşanma oranlarında yüksek bir artışa neden olduğunu tespit etmişlerdir. Boşanma oranı ve hane halkı aylık harcamaları arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmuşlardır. Boşanma oranı ve kişi başına düşen gelir arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Sandalcılar (2012), Türkiye’de boşanmanın ekonomik boyutunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmasında 2004-2010 dönemine ilişkin TÜİK İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2’de yer alan 26 alt bölgeye ait işsizlik ve boşanma sayısı verilerini kullanmıştır. Çalışması sonucunda işsizliğin hem kısa ve hem de uzun dönemde boşanmayı etkilediğini tespit etmiş ve iki değişken arasında güçlü bir nedensellik bulmuştur. Çalışmaya göre Türkiye’de işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde boşanmalarda bir azalış söz konusudur.

DiFurio ve diğerleri (2012), ABD’nin Tennessee Eyaleti’ndeki 95 ilçe için 1998-2009 dönemine ait kişi başına düşen gelir, işsizlik oranı ve dini kuruluş sayılarını kullanarak bu değişkenlerin boşanma oranı üzerinde yaratmış oldukları etkileri açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada yaşanan iş kayıplarının kişileri boşanmaya teşvik etmediğini ve

kişilerin ekonomik sıkıntı dönemlerinde boşanmaları erteledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Musai ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi DiFurio ve diğerleri (2012), kişi başına düşen gelir ile boşanma oranı arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Türkiye'ye ait diğer bir çalışma Kutlar ve diğerleri (2012) tarafından yapılmış olup 1988-2009 dönemini kapsayan kadın işgücüne katılım oranı, ücret endeksi ve demografik nitelikteki boşanma oranı ile evli kadınlara ait doğurganlık oranı verileri kullanılarak sosyo-ekonomik ve demografik faktörler ile kadın çalışma hayatı arasındaki ilişki incelenmiştir. South (1985), Sander (1985), South ve Spitze (1986) ve Bremmer ve Kesselring (2004), tarafından yapılan çalışmalarda olduğu gibi Kutlar ve diğerleri (2012) tarafından yapılan çalışmada da kadın işgücüne katıldıkça boşanmalar da artmaktadır.

Üçler ve Kızılkaya (2014), Türkiye için 2004-2013 dönemi kapsamında bölgesel bir veri seti kullanarak kadın işgücüne katılımının toplum yapısı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada iki ayrı model tahmini yapmışlar ve ilk modelde boşanmayı bağımlı değişken olarak kabul ederlerken ikincisinde doğurganlığı bağımlı değişken olarak kabul etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda her iki model için de bölgesel farklılıkların olduğunu ve bu farklılıkların kadınların toplumsal rollerini farklı yönlerde etkilediğini görmüşlerdir. Üçler ve Kızılkaya (2014), genel olarak bakıldığında Türkiye'de kadınlar istihdam edildikçe boşanmaların arttığını saptamıştır. Çalışma sonucuna göre Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde boşanma ile kadın istihdamı arasında ters yönlü bir ilişki bulmuşlardır.

Alptekin ve Luo (2015), çalışmalarında yakın geçmişte OECD ülkelerinde aile kurumunun yapısal ve işlevsel açıdan önemli geçişlere uğradığını ve evlenme oranı ile doğurganlık oranının giderek düşmekte ve boşanma oranının artmakta olduğunu ifade etmektedirler. Bu kapsamda OECD ülkelerinde kadınlarda işgücüne katılımının boşanma oranı ile bir ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla 1990-2012 dönemine ilişkin bir veri seti kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Alptekin ve Luo (2015), yaptıkları panel veri analizinde sabit etkiler modeline göre OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranının artışı ile boşanma oranının artışı arasında bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca yaptıkları panel koentegrasyon testi sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli

bir ilişki saptamışlardır.

Gonzalez-Val ve Marcen (2016), konjonktürel dalgalanmaların 29 Avrupa ülkesinin boşanma oranları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yaptıkları panel veri analizinde 1991-2012 dönemine ilişkin bir veri seti kullanmışlardır. Bağımlı değişken olan boşanma oranının açıklayıcıları olarak işsizlik oranını, erkek işsizlik oranını, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılayı ve kadın işgücüne katılım oranını ele almışlardır. Elde ettikleri modellerde kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılanın ve kadın işgücüne katılım oranının katsayılarını istatistiksel olarak anlamsız bulmuşlardır. İşsizlik oranı ile erkek işsizlik oranının boşanma oranı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Modele ülkelerin yıllara göre Avrupa birliğine üye olma durumlarını ve Euro kullanmaya başladıkları dönemi kukla değişken olarak ilave etmişlerdir. Eklenen kukla değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız bulmuşlardır. 29 Avrupa ülkesini Katolik olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmışlar ve yeniden iki ayrı model tahmin etmişlerdir. İşsizlik ve boşanma arasında ters yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Ülkelerin boşanma hukuklarında yapılan reformlar dikkate alan model tahmini yapmışlardır. Yapılan tüm analizlerden işsizlik oranında meydana gelen artışların çiftleri boşanmaktan caydırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE BOŞANMA OLGUSUNUN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

3.1. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

3.1.1. Ekonometrik Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde kullanılan tahmin yöntemine ilişkin teorik çerçeve verilmiş, panel veri yapısının özelliklerine, üstünlüklerine ve zayıf yönlerine değinilmiş, çalışmada kullanılan; sabit ve tesadüfi (rassal) panel veri modelleri, yatay kesit bağımlılık testi ve panel birim kök testi açıklanmıştır.

3.1.1.1. Panel Veri

Ekonometrik analizlerde zaman serileri, yatay kesit verileri ve zaman serileri ile yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle oluşan panel veriler olmak üzere üç farklı veri türü kullanılmaktadır (Gujarati, 2004: 4). Yapılan analizlerde çeşitli nedenlerden dolayı yatay kesit ve zaman serisi verilerinin ayrı ayrı kullanılma eğilimi vardır. Fakat bazı analizlerde tek bir boyutun yeterli olmaması, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin bir arada kullanımına imkan sağlayan panel verileri gündeme getirmiştir (Tatoğlu, 2013: 3). Panel veri sayesinde birimlere ilişkin yatay kesit gözlemleri belirli bir zaman dönemi içinde bir arada toplanabilmektedir (Baltagi, 2005: 1). Herhangi bir yıla ilişkin değerler panel verinin kesit boyutunu oluştururken, değişkenlerin zaman içerisinde almış oldukları değerler panel verinin zaman boyutunu oluşturmaktadır.

Panel veri setlerinde birimlerin zaman boyutunda eksik gözlemler varsa bu tür panel veri setleri dengesiz panel olarak tanımlanmaktadır (Wooldridge, 2009: 488). Tam

tersi durumda yani her bir birimin tüm zamanlar için gözlenen değerleri mevcut ise bu tür panel veri setleri dengeli panel olarak adlandırılmaktadır.

Panel veri aynı n birimlerin iki ya da daha fazla zaman dönemindeki gözlemlerinden oluşmaktadır. Veri seti x ve y değişkenine ait gözlemleri içerdiğinde bu verilerin gösterimi (1) numaralı eşitlikteki gibidir. Bu eşitlikte i , gözlenen birimleri, t ise gözlemin yapılmış olduğu zamanı göstermektedir (Stock ve Watson, 2011: 352).

$$(x_{it}, y_{it}), \quad i = 1, \dots, n \quad \text{ve} \quad t = 1, \dots, T \quad (1)$$

3.1.1.2. Panel Veri Kullanımının Üstünlükleri ve Zayıf Yönleri

Panel verinin, zaman serisi ve yatay kesit verilerine kıyasla birçok üstünlüğü bulunmaktadır. Öncelikle panel veri kullanımı, araştırmacıya daha fazla sayıda gözlem sağladığından, serbestlik derecesini artırdığından ve açıklayıcı değişkenler arasında doğrusal bağlantı sorununu azalttığından dolayı ekonometrik tahminlerin etkinliği artmaktadır (Hsiao 2003: 3). Baltagi (2005), panel veri kullanımının getirdiği çeşitli üstünlükleri Hsiao (2003) ve Klevmarken (1989)'u temel alarak şu şekilde ifade etmiştir:

- Panel veri kullanımı heterojenlik kontrolü sağlamaktadır. Panel veri, birimlerin heterojen olduğunu varsaymaktadır. Zaman serisi ve yatay kesit verilerinde heterojenlik kontrol edilememekte ve sonuçlar sapmalı olabilmektedir.
- Panel veriler, araştırmacıya daha fazla gözlem değeri sağladığından değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununu azaltmakta ve serbestlik derecesini yükseltmektedir.
- Panel verilerde dinamik uyarlamalar daha iyi incelenebilmektedir.
- Panel verilerde, sadece yatay kesit verilerde veya sadece zaman serileri verilerinde kolayca saptanamayan etkiler daha iyi tanımlanarak ölçülebilmektedir.
- Panel veri, sadece zaman serisi ya da sadece yatay kesit verilere göre daha fazla karmaşık davranışsal modellerin kurulmasına ve test edilmesine olanak sağlamaktadır.
- Makro düzeydeki panel veriler, daha uzun bir zaman serisine sahiptir ve zaman serileri analizinde birim kök testlerine özgü standart olmayan dağılım sorununun

aksine panel birim kök testleri standart asimptotik dağılıma sahiptirler (Baltagi, 2005: 4-7).

Panel veri kullanmanın yukarıda sayılan avantajlarının yanında getirdiği bazı dezavantajlar ve kısıtlamalar da vardır. Panel veri kullanımının zayıf yönleri şu şekilde ifade edilebilir;

- Panel veri modellerinde hata terimi; zaman serisi modellerine özgü sapmayı, yatay kesit veri modellerine özgü sapmayı ve panel veri modellerine özgü sapmayı taşımaktadır. Bu nedenlerden dolayı panel veri modellerinde hata terimi çoğu zaman sapmalıdır.
- Panel veri ile yapılan çalışmalarda en önemli problem, verilere ulaşmak ve verileri düzenlemektir. Sansürlü gözlemler ve anket çalışmalarında çeşitli sebeplerden dolayı cevapsız kalan sorular nedeniyle, verilerin kısıtlanması da mümkündür.
- Panel veride genellikle, birim boyutu fazla olmasına rağmen zaman boyutu kısadır. Bunun anlamı, asimptotik özelliklerin oldukça fazla olan birim sayısına bağlı olmasıdır. Bu durum, özellikle doğrusal olmayan panel veri modellerinde çözülmesi zor ekonometrik problemlere yol açmaktadır (Tatoğlu, 2013: 14).

3.1.1.3. Panel Veri Regresyon Modelleri

Genel olarak panel veri regresyon modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir;

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + u_{it} \quad (2)$$

Burada $i = 1, 2, \dots, N$, yatay kesiti, $t = 1, 2, \dots, T$ ise zaman periyodunu, α , sabit terimi β , $K \times 1$ 'i, x_{it} , K açıklayıcı değişkenlerin it 'nci gözlem sayısını ifade etmektedir. Birinci birim ile ilgili T gözlemi ikinci birim ile ilgili T gözlemini takip etmekte ve N 'inci birime kadar bu gösterim devam etmektedir. Hata terimleri bileşenleri aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (3)$$

(3) numaralı eşitlikte μ_i , kesitlere özgü bileşenleri ve v_{it} , geri kalan etkileri göstermektedir. Örneğin, μ_i , bir boşanma denkleminde psikolojik etkileri ifade edebilir. Bu etkiler zamana bağlı değildir.

3.1.1.3.1. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli basitçe sabit terimin birimler boyunca değişen doğrusal bir regresyon modelidir (Verbeek, 2004: 345). Sabit etkiler regresyon modelinin her mevcut birim için bir tane olmak üzere n tane farklı sabit terim vardır. Bu sabit terimler gösterge değişkenleriyle temsil edilebilir. Bu gösterge değişkenleri bir birimden diğerine değişen, ancak zaman içinde sabit olan dışlanan bütün değişkenlerin etkilerini içine almaktadır (Stock ve Watson, 2011: 358).

Sadece birim ya da zaman etkisi içeren sabit etkiler modeli tek yönlü sabit etkiler modeli olarak tanımlanmaktadır. Tek yönlü sabit etkiler modeli eğer birim etki içeriyorsa sabit parametre birimden birime değişim göstermektedir. Burada birimler arası farklılıklar sabit terimdeki farklılıklarla ifade edilmektedir. Eğer zaman etki içeriyor ise parametredeki değişimler zamandan kaynaklanmaktadır. Birim ve zaman etkilerinin aynı anda görüldüğü sabit etkiler modeli ise çift yönlü sabit etkiler modeli olarak adlandırılmaktadır.

Birime özgü sabit etkiler modeli (4) numaralı denklemde sabit terimler α_i birimden birime değişirken eğimler ise tüm birimler için aynı kalmaktadır. Sabit terimlerin birimden birime değişmesine ise birimsel (gözlemlenemeyen) heterojenite denilmektedir.

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + u_{it} \quad (4)$$

$i = 1, 2, \dots, N$: yatay kesit

$t = 1, 2, \dots, T$: zaman boyutu

α_i = birime özgü sabit etkiler

Birimler arasındaki bütün davranışsal farklılıkların (birimsel heterojenitenin) sabit tarafından yakalandığı varsayıldığı zaman bu özellikli modele birime özgü sabit etkiler modeli ve sabitlere birim sabit etkileri denilmektedir. Hem birleştirilmiş hem de panel

modellerinde hatalar hem birimler içi hem de birimler arası sabit varyanslı ve serisel olarak bağımsız olduğu varsayılmaktadır (Metin, 2013: 14).

$$\text{Var}(u_{it}) = E(u_{it}^2) = \sigma_u^2 \text{ (Hatalar sabit varyanslıdır.)}$$

$$\text{Kov}(u_{it} u_{js}) = E(u_{it} u_{js}) = 0 \quad i \neq j \quad \text{ve/veya} \quad t \neq s \text{ (Hatalar ilişkisizdir.)}$$

Birime özgü sabit etkiler modeli tahmin etmek için ilk önce bu modelde α_i yerine her birim için kukla değişken eklenerek model aşağıdaki şekle dönüştürülmüştür. Böylece birim heterojenitesi N kukla değişken olarak ele alınabilmektedir.

$$y_{it} = \alpha_1 D_{1i} + \alpha_2 D_{2i} + \dots + \alpha_k D_{ki} + \beta x_{it} + u_{it} \quad (5)$$

$$D_{1i} = \begin{cases} 1 & i = 1 \\ 0 & \text{aksi halde} \end{cases}$$

$$D_{2i} = \begin{cases} 1 & i = 2 \\ 0 & \text{aksi halde} \end{cases}$$

⋮

⋮

$$D_{ki} = \begin{cases} 1 & i = k \\ 0 & \text{aksi halde} \end{cases}$$

Model (5)'e “Birime Özgü Kukla Değişkenli En Küçük Kareler Modeli” denilmektedir. Bu model en küçük kareler ile tahmin edilebilmektedir. Ancak tahminlerin tutarlı ve etkin olması için aşağıdaki varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu yöntem N küçük olduğu zaman tercih edilebilmektedir (Metin, 2013: 15).

$$E(u_{it}) = 0 \text{ (Hatalar sıfır ortalamaya sahiptir.)}$$

$$\text{Kov}(u_{it}, x_{it}) = 0 \text{ (Hatalar x ile ilişkisizdir.)}$$

$$\text{Var}(u_{it}) = E(u_{it}^2) = \sigma_u^2 \text{ (Hatalar sabit varyanslıdır.)}$$

$$\text{Kov}(u_{it} u_{js}) = E(u_{it} u_{js}) = 0 \quad i \neq j \quad t \neq s \text{ (Hatalar ilişkisizdir.)}$$

3.1.1.3.2. Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modeli

Farklı kesit katsayılarına (sabit terime) izin vermenin bir diğer yolu olan ‘‘rassal etkiler’’ modeli sabit etkiler modelinin sakıncalarını ortadan kaldırmak için geliştirilmiştir. Bu model her bir bireye ayrı bir kesit katsayısının (sabit terimin) tanımlanması anlamında sabit etkiler modelinin aynısıdır, ancak bu yaklaşım kesit katsayılarını (sabit terimleri) özel bir şekilde anlamlandırır. Bu yaklaşım farklı kesit katsayılarını (sabit terimleri), olası kesit katsayılarını (sabit terimleri) içeren bir (çoğunlukla normal bir dağılıma sahip olan) torbadan çekilmiş gibi algılayarak rassal olarak nitelendirilebileceklerini ve hatta teriminin bir kısmı olarak ele alınabileceğini varsayar. Bunun sonucu, bütüne ait bir kesit katsayısı (sabit terim), katsayıları ile ilgilendiğimiz bir küme bağımsız değişken ve birleşik bir hata teriminden oluşan bir belirleme elde edilir. Bu bileşik hata iki kısımdan oluşur. Bir kısmı belirli bir birey ve belirli bir zaman aralığı için bu birime ait kesit katsayısının (sabit terimin) bütüne ait kesit katsayısından (sabit teriminden) ne kadar farklı olduğunu gösterir. Diğer kısım ise bireyin ilgili zaman aralığında rassal sapmalarını gösteren aşına olduğumuz geleneksel rassal hata terimidir. Rassal etki modelini tahminde kullanılabilecek yaklaşım bu birleşik hata terimine ait varyans-kovaryans matrisinin sferik olmadığını (yani köşegen dışı elemanların tümünün sıfır olmadığını) bilinmesinden geçer (Kennedy, 2006: 333).

Panel veri modeli tekrar ele alındığında:

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{1it} + \beta_2 x_{2it} + \dots + \beta_k x_{kit} + v_{it} \quad (6)$$

tesadüfi (rassal) etkiler modelinde birim etki sabit olmadığından sabit parametre içerisinde değil, tesadüfi olduğundan hata payı içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla burada hata terimi;

$$v_{it} = u_{it} + \mu_i \quad (7)$$

şeklinde ifade edilebilmektedir. u_{it} artık hataları gösterirken μ_i birim hatayı yani birim farklılıklarını ve zamana göre birimler arasındaki değişmeyi göstermektedir. Bir başka ifade ile μ_i , i yatay kesit biriminin sabitini temsil etmektedir. ($u_{it} + \mu_i$) teriminden dolayı

tesadüfi (rassal) etkiler modeli (7) “Hata Öğeleri Modeli” ya da “Hata Bileşenleri Modeli” olarak da adlandırılmaktadır. Model (7) tesadüfi etkiler varsayımıyla,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + u_{it} + \mu_i \quad (8)$$

şeklinde ifade edilebilmektedir (Tataoğlu, 2013: 104).

Tesadüfi (rassal) etki modeli tasarruf sağlayarak sabit etki modelinden daha etkin eğim katsayılarının elde edilmesine olanak sağlar. Ek olarak, tesadüfi (rassal) etki modeli çerçevesinde uygulanan dönüştürme zaman içinde sabit kalan açıklayıcı değişken gözlemlerinin dışlanması önleyerek, cinsiyet, ırk ve din gibi değişkenlere ait katsayıların belirlenmesini olanaklı kılar. Bu sonuçlar tesadüfi (rassal) etki modelinin sabit etki modelinden daha üstün olduğunu ima eder (Kennedy, 2006: 334).

3.1.1.4. Olabilirlik Oran Testi (LR Testi)

Bu test, klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek için kullanılmaktadır. H_0 hipotezi, klasik model doğrudur şeklinde kurulmaktadır. Olabilirlik Oranı (LR) test istatistiği hesaplanırken, tesadüfi etkiler modeli ve klasik model en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmekte ve her ikisinden elde edilen log-olabilirlik değerleri kullanılmaktadır. Test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LR = 2[1(kısıtlı) - 1(kısıtsız)] \quad (9)$$

Bu eşitlikteki $1(kısıtlı)$ kısıtlı modele yani klasik modele ait olabilirlik fonksiyonunu, $1(kısıtsız)$ ise kısıtsız modele yani tesadüfi etkiler modeline ait olabilirlik fonksiyonunu ifade etmektedir. LR test istatistiği q (kısıtlama sayısı) serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uymaktadır. H_0 hipotezi reddedilirse, birim, zaman ya da hem birim hem de zaman etkilerinin olduğuna bir başka ifade ile klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir (Tataoğlu, 2013: 168).

3.1.1.5. Hausman Testi

Hausman (1978) testi, birim etki ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olup olmadığını ölçmek yani sabit etkiler modeli ile tesadüfi (rassal) etkiler modeli arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır. Hausman test hipotezi aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

$$H_0: E(u_i|x_{i,t}) = 0 \text{ Etkiler tesadüfidir.}$$

$$H_1: E(u_i|x_{i,t}) \neq 0 \text{ Etkiler sabittir.}$$

H_0 hipotezi; açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon olmadığını varsaymakta yani tesadüfi (rassal) etkiler modelinin daha etkin olduğunu ifade etmektedir. H_1 hipotezi ise açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon olduğunu varsaymakta yani sabit etkiler modelinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.

Hausman test istatistiği, panel veri tesadüfi etkiler yöntemine göre koşularak hesaplanmaktadır. Yani, başlangıçta paneldeki birimlere ait spesifik etkinin tesadüfi olduğu varsayılmaktadır. Bu testte, tesadüfi etkiler modelindeki sabit terim ve hata teriminden oluşan hata bileşenlerinin ($v_{it} = u_{it} + \mu_i$) modeldeki bağımsız değişkenlerden bağımsız olduğu hipotezi test edilmektedir. (Yamak ve Ağayev, 2009: 188). Hausman testinde eğer boş hipotez reddedilecek olursa, rassal etkiler modelinin uygun olmadığı, sabit etkiler modelini kullanımının daha uygun olacağı sonucuna ulaşılmaktadır (Gujarati, 2004: 651).

Hausman testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu biçimdeki temel hipotezi, k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan istatistik yardımıyla test etmektedir. Hausman test istatistiği hesaplanırken, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup içi tahmincinin varyans kovaryan matrislerinin arasındaki farktan yararlanılarak H istatistiği hesaplanmaktadır. Test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE}) [\text{Avar} (\hat{\beta}_{SE}) - \text{Avar} (\hat{\beta}_{TE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE}) \quad (10)$$

Bu eşitlikte TE alt indisi, tesadüfi etkiler modelinin tahmincilerini; SE alt indisi ise, sabit etkiler modelinin tahmincilerini göstermekte ve ayrıca $\text{Avar} (\hat{\beta}_{SE})$ ve $\text{Avar} (\hat{\beta}_{TE})$ ise

sırasıyla, sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin tahmininden elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir (Tatoğlu, 2013: 180-181).

Sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapmak için Hausman testinin yanı sıra Wald testi, t testi ve F testi de kullanılabilir.

3.1.1.6. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri setiyle çalışırken yatay kesit bağımlılığını dikkate almadan yapılacak olan analizlerin sonuçları sapmalı ve tutarsız olabilmektedir. Analizlerde kullanılacak olan birim kök ve eşbütünleşme testleri de yatay kesit bağımlılığının olup olmaması durumuna göre belirlenmektedir.

Yatay kesit bağımlılığını test etmek için kullanılan yöntemler, Pesaran vd. (2004) CD_{LM} testi, Breusch-Pagan (1980) CD_{LM1} testi, Pesaran vd. (2004) CD_{LM2} ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) CD_{LMADJ} testleridir. CD_{LM1} ve CD_{LM2} testleri, $T > N$ koşulunda yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test etmektedir. CD_{LM} testi $N > T$ koşulunda ve CD_{LMADJ} testi ise her iki koşulda da yatay kesit bağımlılığı olup olmadığını test etmektedir.

Pesaran vd. (2004) CD_{LM} test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran, 2004: 5).

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \quad (11)$$

Breusch-Pagan (1980) CD_{LM1} test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran, 2004: 4).

$$CD_{LM1} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \sim \chi^2 \frac{N(N-1)}{2} \quad (12)$$

Pesaran vd. (2004) CD_{LM2} test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran, 2004: 5).

$$CD_{LM2} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{p}_{ij}^2 - 1 \right) \quad (13)$$

Pesaran vd. (2004) CD_{LM} testinde yapılan düzenlemeler sonucunda Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) CD_{LMADJ} test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran ve diğerleri, 2008: 108).

$$CD_{LMADJ} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{p}_{ij}^2 - \hat{\mu}_{Tij}}{u_{Tij}} \sim N(0,1) \quad (14)$$

3.1.1.7. Panel Birim Kök Testleri

Panel birim kök testleri birinci ve ikinci nesil olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Birinci nesil panel birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını olmadığını, ikinci nesil panel birim kök testleri ise yatay kesit bağımlılığı olduğunu varsaymaktadır. Birimler arası yatay kesit bağımlılığının olup olmaması birim kök testlerinin uygulanması açısından önem taşımaktadır (Yamak ve diğerleri, 2016: 190). Panel birinci nesil birim kök testlerinin kendi içlerinde homojen ve heterojen olma durumlarına göre iki farklı gruba ayrıldıkları bilinmektedir. Levin, Lin ve Chu (2002), Hadri (2000) homojenlik varsayımına dayanırken; Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) heterojenlik varsayımına dayanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testleri ise Chang (2002, 2004), Phillips ve Sul (2003), Bai ve Ng (2004), Moon ve Perron (2004), Pesaran (2007) tarafından geliştirilen testlerdir.

Pesaran (2007), birimler arası korelasyonu yok etmek için basit bir yöntem önermiştir. Bu yöntemde, ADF regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları ile genişletilmiş halini kullanmaktadır ve bu regresyonun birinci farkı birimler arası korelasyonu yok etmektedir. Bu yöntem ‘‘Yatay Kesit Genelleştirilmiş Dickey Fuller (CADF)’’ olarak adlandırılmaktadır. Basit CADF regresyon,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (15)$$

şeklinde tanımlanabilmektedir. Burada \bar{Y}_t , tüm N gözlemlerinin zaman t'ye göre ortalamasıdır. Gecikmeli yatay kesit ortalamaları ve birinci farklarının varlığı, bir faktör yapısı yoluyla birimler arası korelasyonu hesaba katmaktadır. Hata teriminde ya da faktörde otokorelasyon varsa, regresyon tek değişkenli durumda Y_{it} ve \bar{Y}_t 'nin gecikmeli birinci farklarının ilavesi ile genişletilebilmektedir.

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{j+1} \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p \delta_k \Delta Y_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (16)$$

Genişletme derecesi, bir bilgi kriteri ile ya da ardışık testlerle seçilebilmektedir. CADF regresyonu tahmin edildikten sonra, CIPS istatistiğini elde etmek için gecikmeli değişkenlerin t-istatistiklerinin ortalamaları ($CADF_i$) alınmaktadır.

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (17)$$

CIPS istatistiğinin birleşik asimptotik limiti standart değildir ve kritik değerler çeşitli T ve N değerleri için hesaplanmıştır (Tatoğlu, 2013: 223-224).

3.1.2. Veri Seti

Çalışmada TÜİK İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması, Düzey 2'de yer alan 26 alt bölgeye ait panel veri seti kullanılmış olup bağımlı değişken olarak kaba boşanma hızı ele alınmıştır. Kaba boşanma hızı belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır. Kaba boşanma hızının açıklayıcıları olarak işgücü durumu, eğitim durumu ve bir bölgenin gelişmişlik düzeyini gösteren verilere yer verilmiştir. İşgücü durumu için 2007-2015 dönemine ilişkin işsizlik oranı, erkek işsizlik oranı, kadın işgücüne katılım oranı verileri kullanılmıştır. İşsiz; referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olanlar işsiz nüfusa dahildirler. İşsizlik oranı; işsiz nüfusun işgücü içindeki oranıdır. İşgücüne katılım oranı; işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır. Eğitim değişkenleri olarak 2008-2015 dönemi

okuma yazma bilen oranı, lise ve dengi mezun oranı, yüksek okul ve fakülte mezun oranı verileri hem kadın hem de erkek için ayrı ayrı ele alınmıştır. Kişi başına düşen elektrik tüketimi bir bölgenin gelişmişlik düzeyini gösteren bir veri olarak kabul edilebilmekte olup, çalışmada 2007-2014 dönemi kişi başına toplam elektrik tüketimi (kwh) verisi açıklayıcı değişken olarak yer almaktadır. Veri setleri Türkiye İstatistik Kurumundan derlenmiştir. Tablo 8 'de çalışmada kullanılan değişkenler ve kısaltmaları verilmiştir.

Tablo 8: Değişkenler ve Kısaltmaları

Değişken	Kısaltma
Kaba Boşanma Hızı (%o)	KBH
İşsizlik Oranı (%)	İO
Erkek İşsizlik Oranı (%)	EİO
Kadın İşgücüne Katılım Oranı (%)	KİKO
Okuma Yazma Bilen Kadın Oranı (%)	OYBKO
Okuma Yazma Bilen Erkek Oranı (%)	OYBEO
Lise ve Dengi Mezun Kadın Oranı (%)	LVDMKO
Lise ve Dengi Mezun Erkek Oranı (%)	LVDMEO
Yüksek Okul ve Fakülte Mezunu Kadın Oranı (%)	YVFMKO
Yüksek Okul ve Fakülte Mezunu Erkek Oranı (%)	YVFMEO
Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketimi (kwh)	KBTET

Tablo 9'da Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2'de yer alan 26 alt bölge ve çalışmada kullanılan kodları sunulmuştur.

Tablo 9: Bölgeler ve Kodları

Bölge Kodu	Bölgeler
1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
3	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
4	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
5	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
6	Şanlıurfa, Diyarbakır
7	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
8	İstanbul
9	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
10	Balıkesir, Çanakkale
11	İzmir
12	Aydın, Denizli, Muğla
13	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
14	Bursa, Eskişehir, Bilecik
15	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
16	Ankara
17	Konya, Karaman
18	Antalya, Isparta, Burdur
19	Adana, Mersin
20	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
21	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
22	Kayseri, Sivas, Yozgat
23	Zonguldak, Karabük, Bartın
24	Kastamonu, Çankırı, Sinop
25	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
26	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane

3.2. Bulgular ve Genel Değerlendirme

Tablo 10’da çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri sunulmuştur. Tüm dönemler ve bölgeler arasında kaba boşanma hızının maksimum değeri %2.82 olarak tespit edilmiştir. Bu değer 2010 ve 2011 yıllarında İzmir Bölgesi’nde görülmektedir. Kaba boşanma hızının minimum değeri olan %0.15 ise 2008 yılı dördüncü bölgede yer alan Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri’ye aittir. 2007-2015 dönemi boyunca kaba boşanma hızının ortalama değeri %1.43 ve standart sapması 0.64’dür.

Tablo 10: Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Standart Hata	Gözlem Sayısı
KBH	1.43	1.54	2.82	0.15	0.64	234
İÖ	10.13	9.60	24.80	3.40	3.99	234
EİÖ	9.82	8.85	24.50	3.30	4.12	234
KİKO	28.43	29.20	48.20	3.10	9.16	234
OYBKO	89.78	90.89	97.09	69.48	5.69	208
OYBEO	97.67	98.08	99.38	90.96	1.60	208
LVDMKO	16.36	16.29	26.12	7.17	4.16	208
LVDMEO	24.27	24.42	31.51	18.05	3.16	208
YFMKO	7.66	7.24	19.71	1.74	3.42	208
YFMEO	11.18	11.12	23.37	4.03	3.33	208
KBTET	2330.53	2107.50	5747	517	1209.14	208

İşsizlik oranının en yüksek değeri olan %24.80, 2015 yılında yedinci bölgede yer alan Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt ‘de gözlemlenmiştir. İşsizlik oranının en düşük değeri %3.40’dır. Bu değer 2014 yılında ikinci bölgede yer alan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerine aittir. Erkek işsizlik oranına bakıldığında en yüksek değer %24.50 olarak gerçekleşmiş olup, yedinci bölgede yer alan Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illeri 2015 yılına denk gelmektedir. Erkek işsizlik oranında en düşük değer ise 2014 yılında on üçüncü bölgede yer alan Manisa, Afyon, Kütahya ve Uşak illerinde %3.30 olarak gerçekleşmiştir. Kadın işgücüne katılımının en yüksek olduğu yıl 2008, bölge ise Trabzon, Ordu, Giresun,

Rize, Artvin ve Gümüşhane illerinin yer aldığı yirmi altıncı bölge olup bu değer %48.20'dir. En düşük olduğu değer olan %3.10 ise 2007 yılı, yedinci bölgeye denk gelmektedir. 2007-2015 dönemi işsizlik oranı, erkek işsizlik oranı ve kadın işgücüne katılım oranının ortalama değerleri sırasıyla %10.13, %9.82 ve %28.43'dür. Standart sapmaları ise 3.99, 4.12 ve 9.16'dır.

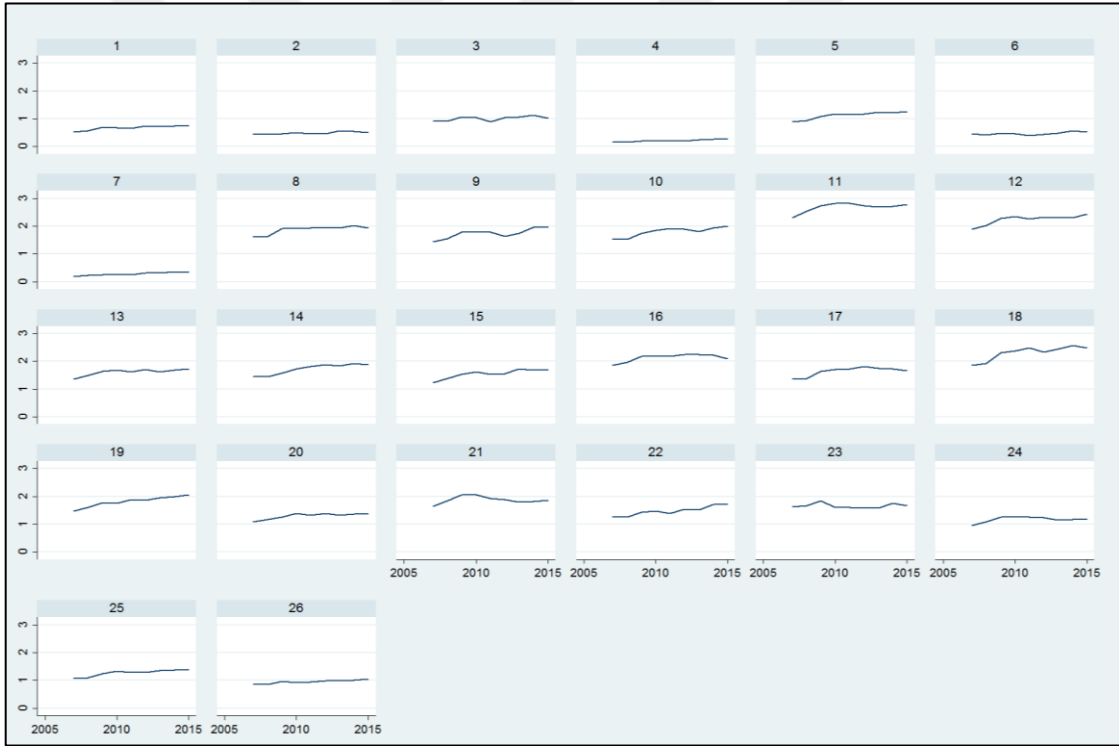
Tüm bölgeler ve dönemler içinde okuma yazma bilen kadın oranının en yüksek olduğu değer %97.09'dir. Bu değer İzmir Bölgesi'nde 2015 yılında gözlemlenmiştir. Erkeklerde ise en yüksek değer olan %99.38, on sekizinci bölgede yer alan Antalya, Isparta ve Burdur illeri, 2013 yılına denk gelmektedir. Okuma yazma bilen kadın ve erkek oranının en düşük değeri 2008 yılı dördüncü bölgeye aittir. Lise ve dengi mezun oranlarına bakıldığında en yüksek değer kadınlarda %26.12 ve erkeklerde %31.51'dir. Bu değerler kadınlarda 2010 yılında, erkeklerde ise 2008 ile 2010 yıllarında Ankara Bölgesi'nde görülmektedir. Lise ve dengi mezun oranının en düşük değeri kadınlarda 2008 yılı dördüncü bölgeye, erkeklerde 2009 yılı altıncı bölgeye denk gelmektedir. Kadınlarda yüksek okul ve fakülte mezun oranlarına bakıldığında en yüksek değer olan %19.71, 2015 yılı Ankara Bölgesi'ne ve en düşük değer olan %1.74, 2008 yılı dördüncü bölgede yer alan Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri ile yedinci bölgede yer alan Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerine aittir. Erkeklerde yüksek okul ve fakülte mezun oranının en düşük olduğu yıl 2008 olup ikinci bölgede yer alan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerinde %4.03 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek değer olan %23.37 ise 2015 yılı Ankara'da gözlemlenmiştir. Eğitim değişkenleri arasında en yüksek standart sapma değeri okuma yazma bilen kadın oranının olup 5.69'dur. En düşük standart sapma değeri olan 1.60 ise okuma yazma bilen erkek oranına aittir.

Son olarak tüm dönemler ve bölgeler arasında kişi başına elektrik tüketiminin en yüksek ve en düşük değerlerine bakıldığında en yüksek değeri 5747kwh olup 2014 yılı dokuzuncu bölgede yer alan Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerine aittir. En düşük değeri ise 517kwh'dır. Bu değeri 2007 yılı dördüncü bölgeye denk gelmektedir. 2007-2014 dönemi boyunca ortalama kişi başına elektrik tüketimi 2330.53 kwh'dır.

Grafik 7'de 26 alt bölgeye ait kaba boşanma hızının seyri gösterilmiştir. Grafik 7 incelendiğinde kaba boşanma hızının on bir, on sekiz, on iki ve on altıncı bölgelerde

yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde yer alan iller sırasıyla; İzmir, Antalya, Isparta, Burdur, Aydın, Denizli, Muğla ve Ankara'dır. 2015 yılına bakıldığında en yüksek kaba boşanma hızı %2.77 olarak on birinci bölgede yer alan İzmir'de gerçekleşmiştir. Kaba boşanma hızının dördüncü, yedinci, altıncı ve ikinci bölgelerde düşük olduğu Grafik 7'den açıkça görülmektedir. Bu bölgelerde yer alan iller sırasıyla; Van, Muş, Bitlis, Hakkâri, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Şanlıurfa, Diyarbakır, Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan'dır. 2015 yılına bakıldığında en düşük kaba boşanma hızı %0.27 olarak dördüncü bölgede yer alan Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illerinde görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin doğusunda kaba boşanma hızı düşükken batıya doğru gittikçe artmaktadır.

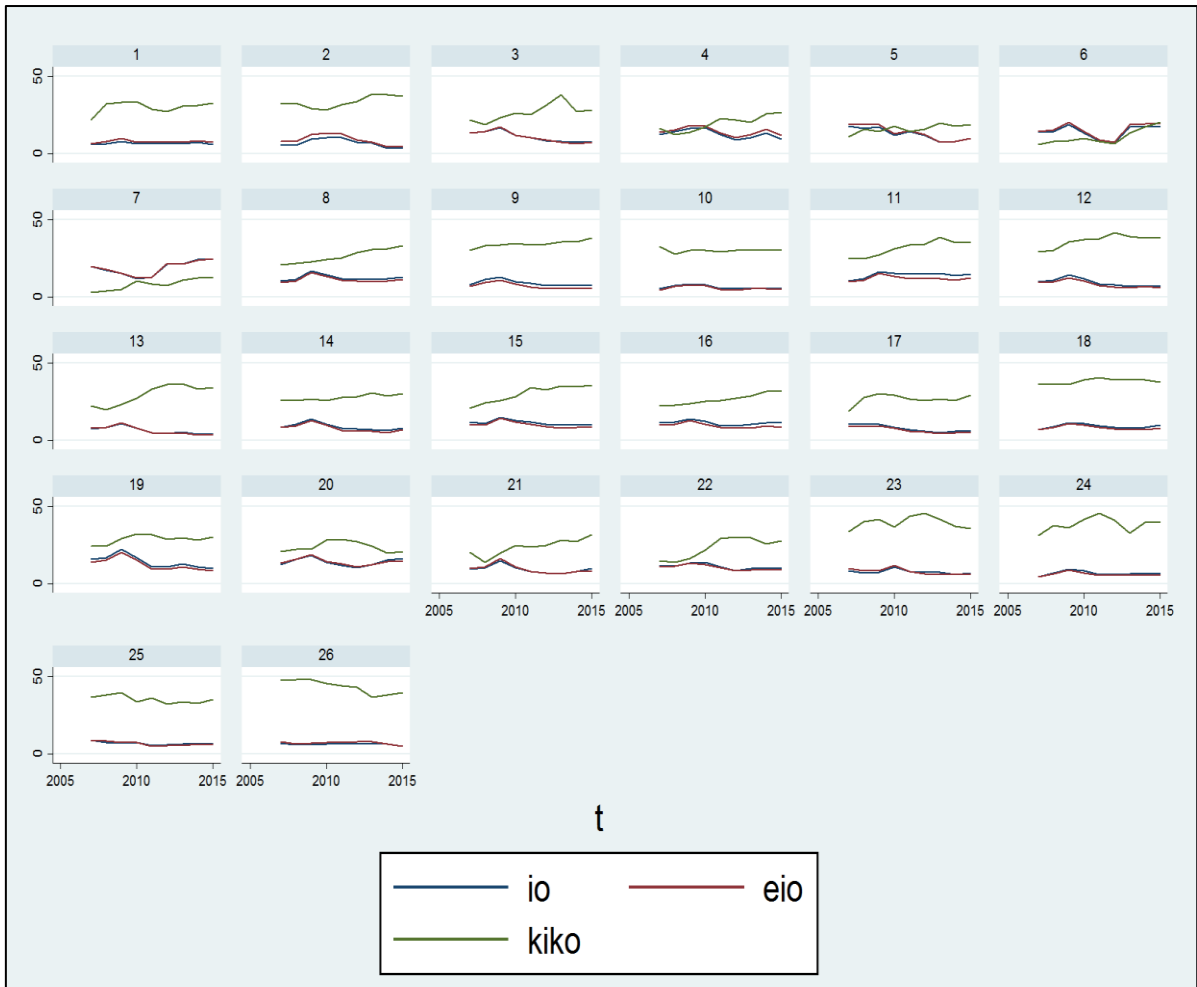
Grafik 7: Bölgeler Bazında Kaba Boşanma Hızının Seyri

Çalışmada kullanılan 26 alt bölgeye ilişkin 2007-2015 dönemi işgücü durumunun seyri Grafik 8'de verilmiştir. Grafik 8 incelendiğinde en yüksek işsizlik oranı yedinci bölgede yer alan Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinde görülmekte olup giderek artan bir eğilime sahiptir. Altıncı, on birinci, yirminci ve on dokuzuncu bölgelerde de işsizlik oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde sırasıyla, Şanlıurfa, Diyarbakır, İzmir, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adana ve Mersin illeri yer almaktadır. İşsizlik

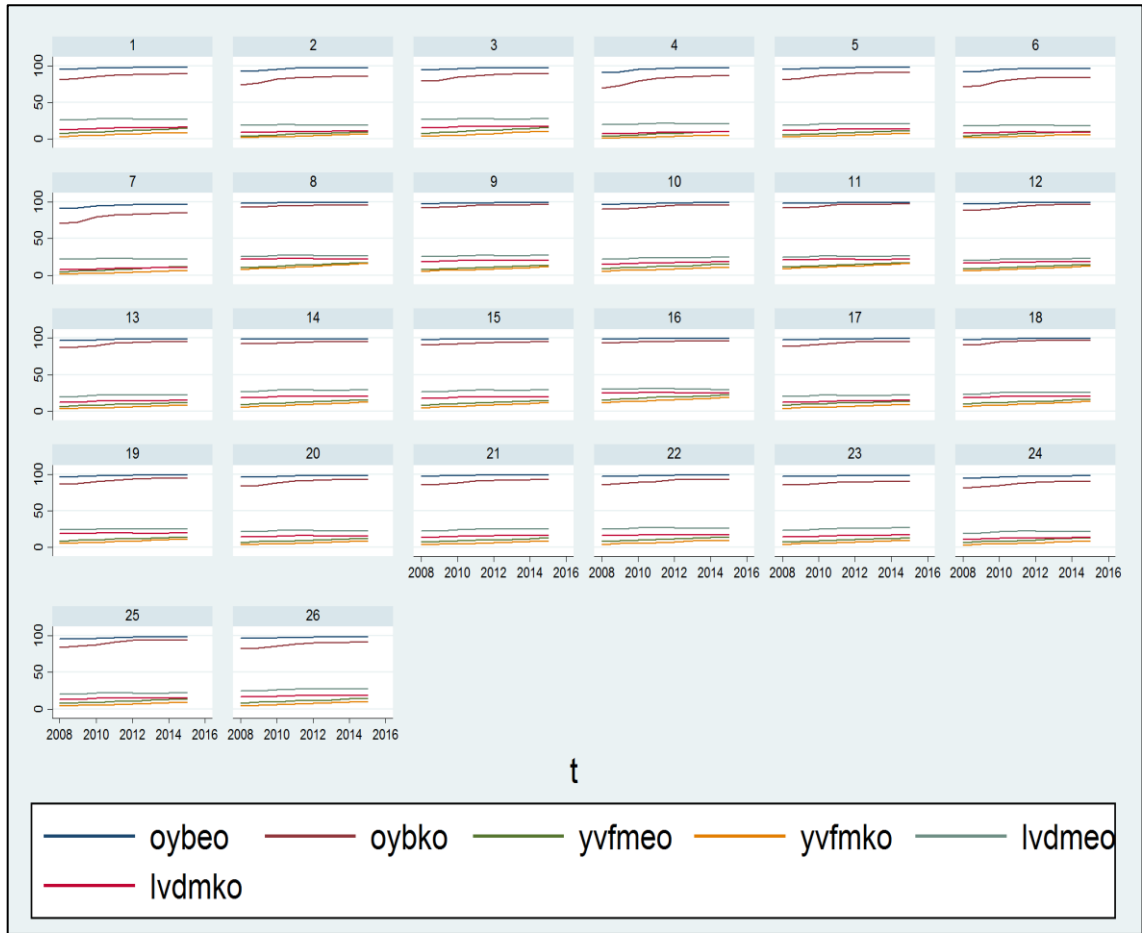
oranının yirmi altıncı, on üçüncü, onuncu, birinci, yirmi dördüncü, yirmi beşinci, ikinci ve yirmi üçüncü bölgelerde düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu bölgelerde sırasıyla Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak, Balıkesir, Çanakkale, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Zonguldak, Karabük ve Bartın illeri yer almaktadır. Erkek işsizlik oranı ise işsizlik oranı ile benzer seyri göstermektedir.

Grafik 8: Bölgeler Bazında İşgücü Durumunun Seyri

üçüncü, yirmi dördüncü, on ikinci, yirmi beşinci, dokuzuncu ve ikinci bölgelerde de kadınların işgücüne katılımının yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde sırasıyla; Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Aydın, Denizli, Muğla, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan illeri yer almaktadır. Yedinci bölgede kadınların işgücüne katılımı diğer bölgeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. 2015 yılında kadının işgücüne katılımı en yüksek yirmi dördüncü bölgede gerçekleşmiştir.

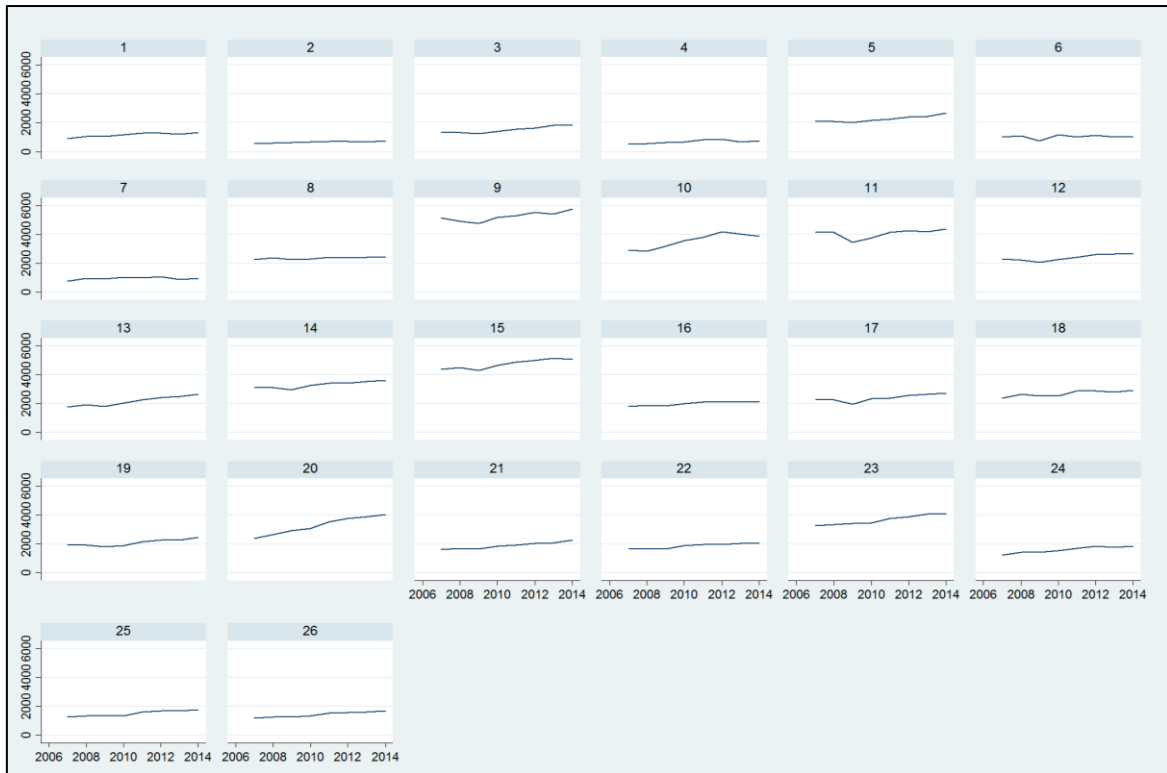
Grafik 9: Bölgeler Bazında Eğitim Durumunun Seyri

Bölgesel bazda eğitim değişkenlerinin seyri Grafik 9'da sunulmuştur. Kadınlarda okuma yazma oranının en düşük olduğu bölgeler ikinci, altıncı ve yedincidir. Bu bölgelerde Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illeri yer almaktadır. Erkeklerde lise ve dengi okul mezun oranları on dört on beş ve on altıncı bölgelerde yüksektir. Kadınlarda ise sekiz, on bir ve on altıncı bölgelerde lise ve

dengi okul mezun oranları yüksekken ikinci, dördüncü, altıncı ve yedinci bölgelerde düşüktür. On altıncı bölgede yer alan Ankara ilinde yüksek okul ve fakülte mezun oranları diğer bölgelere nazaran hem kadınlarda hem de erkeklerde daha yüksektir. İkinci bölgede yer alan Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan illerinde ise bu oran diğer bölgelere kıyasla çok daha düşüktür. Genel olarak bakıldığında ülkemizin doğu kesiminde eğitim seviyelerinin daha düşük olduğu Grafik 9'dan açıkça görülmektedir.

Grafik 10: Bölgeler Bazında Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketiminin Seyri

2007-2014 dönemi bölgesel bazda kişi başına toplam elektrik tüketiminin seyrinin sunulduğu Grafik 10 incelendiğinde dokuzuncu ve on beşinci bölgelerde kişi başına elektrik tüketiminin yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illeri yer almaktadır. Kişi başına elektrik tüketiminin en düşük olduğu bölgeler ise ikinci ve dördüncü bölgelerdir. Bu bölgelerde Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illeri yer almaktadır.

Analize ilk olarak değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının incelenmesi ile başlanmıştır. Yatay kesit bağımlılığının incelenmesi değişkenlerin durağanlık analizinin

tespiti için kullanılacak olan birim kök testlerinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 11’de verilmiştir. Tüm test sonuçlarına göre değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı mevcuttur. Fakat analizde kullanılan verilerde N=26 ve T=9 olduğundan N>T koşulu geçerlidir. Pesaran vd. (2004) CD_{LM} testi N>T koşulunda yatay kesit bağımlılığını araştırmaktadır. Pesaran vd. (2004) CD_{LM} testine göre de değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişken	Breusch-Pagan CD_{LM1}	Pesaran CD_{LM}	Bias-Corrected Scaled LM	Pesaran CD_{LM2}
KBH	1668.896***	51.69212***	50.06712***	38.37610***
KİKO	1039.255***	26.99560***	25.37060***	17.48109***
İO	969.6323***	24.26476***	22.63976***	21.06685***
EİO	1308.162***	37.54300***	35.91800***	27.78309***
OYBKO	2540.808***	85.89132***	84.03418***	50.40436***
OYBEO	2535.035***	85.66489***	83.80774***	50.34645***
LVDMKO	1878.417***	59.91023***	58.05309***	39.89743***
LVDMEO	1501.781***	45.13734***	43.28020***	33.21512***
YVFMKO	2584.996***	87.62454***	85.76739***	50.84274***
YVFMEO	2583.558***	87.56811***	85.71097***	50.82844***
KBTET	1697.941***	52.83138***	50.97424***	39.69083***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığının tespitinin ardından değişkenlerin durağanlık analizine geçilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının olmaması durumunda birinci nesil panel birim kök testleri, olması durumunda ise ikinci nesil panel birim kök testleri kullanılmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının mevcut olmasından dolayı, değişkenlerin durağanlık sınaması ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF ile yapılmıştır. Trendli ve trendsiz durumlar için yapılan CADF test sonuçları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12: CADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Gecikme	CADF	
		Trendli	Trendsiz
KBH	0	-1.694**	-2.034**
KİKO	0	-1.854**	-1.986**
İO	0	-0.111	-1.567*
EİO	0	-1.100	-2.253**
OYBKO	0	-5.752***	-5.455***
OYBEO	0	-7.306***	-7.473***
LVDMKO	0	-1.810**	0.436
LVDMEO	0	-3.398***	2.730
YVFMKO	0	-0.704	-2.326***
YVFME0	0	2.286	-1.132
	1	12.715	16.363
ΔYVFME0	0	4.548	-0.384
	1	12.715	16.363
KBTET	0	-0.330	-2.708***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

CADF panel birim kök testi sonuçlarına göre kaba boşanma hızı, kadın işgücüne katılım oranı, okuma-yazma bilen kadın ve erkek oranı hem trendli hem de trendsiz modele göre seviyesinde durağandır. İşsizlik oranı, erkek işsizlik oranı, yüksekokul ve fakülte mezunu kadın oranı ve refah değişkeni trendsiz olarak seviyesinde durağan tespit edilmiştir. Lise ve dengi mezun kadın ve erkek oranı ise trendli ve seviyesinde durağandır. Tablo 12 'de yüksekokul ve fakülte mezunu erkek oranına bakıldığında ise hem trendli ve trendsiz modellerde hem de seviyesinde ve birinci farkında durağan olmadığı görülmektedir. Yüksekokul ve fakülte mezunu erkek oranı dışındaki tüm değişkenler seviyesinde durağan olarak tespit edilmiştir. Analizin diğer aşamalarında sistemi bir değişkenden dolayı bozmak istenmediğinden yüksekokul ve fakülte mezun erkek oranı değişkeni modellere dahil edilmemiştir.

Değişkenlerin durağanlığının sınanmasının ardından uygun model seçimine geçilmiş ve analizde yedi farklı model tahmininde bulunulmuştur. Tahmin edilen modeller aşağıda verilmiştir.

$$\text{MODEL I} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1\dot{I}O + \beta_2E\dot{I}O + \beta_3K\dot{I}KO$$

$$\text{MODEL II} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1K\dot{I}KO$$

$$\text{MODEL III} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1KBTET$$

$$\text{MODEL IV} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1OYBKO$$

$$\text{MODEL V} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1OYBEO + \beta_2LVDMEO$$

$$\text{MODEL VI} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1LVDMKO + \beta_2LVDMEO$$

$$\text{MODEL VII} \rightarrow KBH = \beta_0 + \beta_1YVFMKO$$

Birim kök analizi yapıldıktan sonra değişken verilerinin yatay ve dikey olarak birleştirilip birleştirilmeyeceğine karar vermek için birim ve/veya zaman etkilerinin varlığı araştırılmalıdır. Panel veri analizinde sadece birim etkilerin veya sadece zaman etkilerin mevcut olduğu model tek yönlü model, birim ve zaman etkilerin aynı anda mevcut olduğu model ise iki yönlü model olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu modelin tek veya iki yönlü olup olmadığı Olabilirlik Oranı (LR) testi yardımıyla belirlenebilir (Yamak ve diğerleri, 2016: 63). Yapılan olabilirlik oran test sonuçları Tablo 13’de sunulmuştur. Olabilirlik oran testi sonuçlarına göre tüm modeller birim etkisi içermektedir. Model I, Model II, Model III ve Model VI zaman etkisi içermezken, Model IV, Model V ve Model VII zaman etkisi içermektedir.

Tablo 13: Olabilirlik Oran Test Sonuçları

Model	Birim Etki	Zaman Etki
	χ^2 İstatistik Değeri	χ^2 İstatistik Değeri
Model I	421.87***	0.71
Model II	593.08***	0.00
Model III	462.36***	0.00
Model IV	445.67***	67.39***
Model V	504.44***	40.09***
Model VI	359.54***	0.00
Model VII	564.13***	44.73***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Olabilirlik Oran Testi (LR Testi) ile belirlenen etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi (rassal) mi olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla her bir model için Hausman testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14: Hausman Test Sonuçları

Model	χ^2 İstatistik Değeri
Model I	49.9119***
Model II	1.6884
Model III	0.8931
Model IV	104.0074***
Model V	91.4599***
Model VI	34.2904***
Model VII	28.7858***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Hausman testinin H_0 hipotezi modelin tesadüfi (rassal) etkilere, H_1 hipotezi ise modelin sabit etkilere sahip olduğunu varsaymaktadır. Yapılan analiz sonucunda Model I, Model IV, Model V, Model VI ve Model VII için H_0 hipotezi reddedilerek sabit etkiler modeli uygun bulunmuştur. Model II ve Model III için ise tesadüfi (rassal) etkiler modelinin uygun olduğu tespit edilmiştir.

Her bir birim ve zaman için kukla değişkenleri oluşturularak uygun modellere açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir. Birinci birim ile birinci zamana ait değişkenler kukla değişken tuzağına düşülmesini önlemek amacıyla modellere dahil edilmemiştir. Tahmin edilen model sonuçları Tablo 15 ve Tablo 16’da sunulmaktadır.

Tek yönlü sabit birim etki içeren Model I incelendiğinde işsizlik oranının ve erkek işsizlik oranının katsayılarının %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İşsizlik oranının katsayısı pozitif ve 0.2561 olarak bulunurken erkek işsizlik oranının katsayı değeri 0.2751 ve negatiftir. Kadın işgücüne katılımına bakıldığında ise katsayı değeri 0.0135 ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane dışındaki tüm illerde kadın işgücüne katılımı, işsizlik oranı ve erkek işsizlik oranı boşanma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri’de bu etkinin yönü negatifken diğer tüm illerde pozitifdir. Model bir bütün olarak anlamlı olup, işsizlik oranı, erkek işsizlik oranı ve kadın işgücüne katılımı, kaba boşanma hızını %97 oranında açıklamaktadır. Tek yönlü tesadüfi (rassal) birim etki içeren Model II’de kadın işgücüne katılımının katsayı değeri 0.0147 olarak tespit edilmiştir. Bu değer %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Kadın işgücüne katılımı ile kaba boşanma hızı arasındaki ilişkide bölgeler arası farklılıklar mevcuttur. İkinci bölgede yer alan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illeri ile dördüncü bölgede yer alan Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illerinde kadınlar işgücü piyasasına katıldıkça boşanmalar azalmaktadır. Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane’de kadın işgücüne katılımının boşanma üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Geriye kalan tüm bölgelerde kadınların iş gücü piyasasında yer alması boşanmaları artırmaktadır.

Tablo 15: MODEL I, MODEL II ve MODEL III Tahmin Sonuçları

DEĞİŞKEN	MODEL I	MODEL II	MODEL III
İO	0.2561*		
EİO	-0.2751*		
KİKO	0.0135***	0.0147***	
KBTET			0.0003***
Sabit Terim	0.3141***	0.2288***	0.3614***
D2	-0.2130***	-0.2334***	-0.0447
D3	0.3564***	0.3907***	0.2588***
D4	-0.2994***	-0.3059***	-0.3357***
D5	0.6378***	0.6605***	0.1659**
D6	0.0684	0.0805	-0.1638***
D7	-0.1029	-0.0677	-0.3291***
D8	1.1899***	1.2532***	0.9012***
D9	0.9295***	1.0057***	0.0062
D10	1.0703***	1.1241***	0.5003***
D11	1.9002***	1.9829***	1.2672***
D12	1.4211***	1.4744***	1.2399***
D13	0.9105***	0.9481***	0.6822***
D14	1.0266***	1.0880***	0.4963***
D15	0.8146***	0.8802***	-0.0436
D16	1.4284***	1.5109***	1.2580***
D17	0.9579***	1.0186***	0.6598***
D18	1.4657***	1.5149***	1.2285***
D19	1.1011***	1.1681***	0.8900***
D20	0.6895***	0.7159***	0.0826
D21	1.2642***	1.2999***	1.0321***
D22	0.8567***	0.9089***	0.6097***
D23	0.8277***	0.8467***	0.3522***
D24	0.3371***	0.3828***	0.3999***
D25	0.4939***	0.5257***	0.5117***
D26	0.0829	0.0813	0.2095***
R²	0.97	0.96	0.96
F İstatistiği	266.37***		
Wald χ^2 İstatistiği		6265.88***	5745.84***
Gözlem Sayısı	234	234	208
Bölge Sayısı	26	26	26

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tek yönlü tesadüfi (rassal) birim etki içeren Model III'te gelişmişlik düzeyinin bölgesel bazda boşanma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Gelişmişlik düzeyini gösteren kişi başı toplam elektrik tüketiminin katsayı değeri 0.0003 ve istatistiksel olarak anlamlı

bulunmuştur. Fakat bölgeler arası farklılıklar mevcuttur. Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye’de gelişmişlik düzeyi ile boşanma arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Van, Muş, Bitlis, Hakkâri, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt’te ise gelişmişlik düzeyi ile boşanma arasındaki ilişkinin yönü negatifken geriye kalan bölgelerde pozitifdir.

İki yönlü sabit etkiler içeren Model IV’de kaba boşanma hızı ile okuma yazma bilen kadın oranı arasındaki ilişki incelenmiştir. Okuma yazma bilen kadın oranının katsayısı negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bölgeler birbirinden farklılık gösterse de genel olarak Türkiye’de okuma yazma bilen kadın oranı artıkça boşanmalar artmaktadır. İkinci, dördüncü, altıncı ve yedinci bölgelerde ise okuma yazma bilen kadın oranının artması ile boşanmalar azalmaktadır. Model IV gibi Model V’de iki yönlü sabit etkiler içermektedir. Bu modelde lise ve dengi okul erkek mezun oranının boşanma üzerinde bir etkisi yokken okuma yazma bilen erkek oranının artması boşanmaları azaltmaktadır. Tüm bölgeler istatistiksel olarak anlamlı olup, ikinci, dördüncü, altıncı ve yedinci bölgelerde Model IV’de olduğu gibi eğitim değişkenlerinin katsayıları Model V’de de negatif olarak bulunmuştur. Model IV ve V’de zaman etkisini göstermek üzere eklenen kukla değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model VI’da lise ve dengi mezun kadın ile erkeklerin boşanma üzerindeki etkileri incelenmiş ve mezun kadınlar artıkça boşanmalar artmaktayken mezun erkeklerin boşanma üzerinde bir etkisi yoktur. Model VII’ye göre yükseköğretim ve fakülte mezunu kadın oranı artıkça boşanmalarda artmaktadır. Altıncı bölgede yer alan Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri dışında tüm bölgelerde yükseköğretim ve fakülte mezunu kadın oranı katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci, dördüncü ve yedinci bölgede ilişkinin yönü negatif iken diğer tüm bölgelerde pozitifdir. Zaman etkisini göstermek için eklenen kukla değişkenlerden ise sadece 2009 ve 2010 yılı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model IV, V, VI ve VII’nin F istatistiklerine bakıldığında modeller bir bütün olarak anlamlıdır ve R^2 değerleri %98 olarak tespit edilmiştir.

Tüm modellere etkileşim değişkenleri eklenerek bölgeler arası farklılıklar daha net bir şekilde ortaya konulmak istenmiş fakat elde edilen bulgularda değişkenlerin katsayıları anlamsız bulunmuştur. Bu nedenden dolayı da çalışmada etkileşim değişkenli model

tahmin sonuçlarına yer verilmemiştir.

Tablo 16: MODEL IV, MODEL V, MODEL VI ve MODEL VII Tahmin Sonuçları

DEĞİŞKEN	Model IV	MODEL V	MODEL VI	MODEL VII
OYBKO	-0.0135***			
OYBEO		-0.0325***		
LVDMKO			0.0472***	
LVDME0		-0.0073	0.0149	
YVFMKO				0.0581***
Sabit Terim	1.6065***	3.8030***	-0.4336*	0.3007***
D2	-0.2518***	-0.2893***	0.1413*	-0.0845*
D3	0.3278***	0.3219***	0.2324***	0.2948***
D4	-0.5450***	-0.5757***	-0.0843	-0.2969***
D5	0.4842***	0.4243***	0.6579***	0.5353***
D6	-0.3017***	-0.3406***	0.1761**	-0.0782
D7	-0.4819***	-0.4979***	-0.0623	-0.2384***
D8	1.3257***	1.2684***	0.8894***	0.8917***
D9	1.2001***	1.1306***	0.8743***	0.9768***
D10	1.2373***	1.1439***	1.1152***	1.0349***
D11	2.1541***	2.0821***	1.7533***	1.7068***
D12	1.6891***	1.6007***	1.5483***	1.4423***
D13	1.0283***	0.9507***	1.0777***	0.9769***
D14	1.1728***	1.1328***	0.8173***	0.9056***
D15	0.9945***	0.9599***	0.6897***	0.7953***
D16	1.5908***	1.5657***	0.9469***	0.9514***
D17	1.0717***	0.9941***	1.1275***	0.9862***
D18	1.7874***	1.7177***	1.4731***	1.4645***
D19	1.2376***	1.1823***	0.9963***	1.0523***
D20	0.6746***	0.6086***	0.6884***	0.6522***
D21	1.2645***	1.2373***	1.2337***	1.2354***
D22	0.8651***	0.8336***	0.7347***	0.7757***
D23	0.9979***	0.9772***	0.9607***	0.9463***
D24	0.5192***	0.4492***	0.7120***	0.5524***
D25	0.6637***	0.5747***	0.7169***	0.5976***
D26	0.2879***	0.2784***	0.1647***	0.2305***
2009	0.1839***	0.1813***		0.0960***
2010	0.2462***	0.2473***		0.1159***
2011	0.2581***	0.2539***		0.0272
2012	0.2933***	0.2818***		0.0131
2013	0.3066***	0.2898***		-0.0543
2014	0.3626***	0.3458***		-0.0523
2015	0.3605***	0.3435***		-0.1162
R ²	0.98	0.98	0.98	0.98
F İstatistiği	511.13***	493.11***	359.81***	516.26***
Gözlem Sayısı	208	208	208	208
Bölge Sayısı	26	26	26	26

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 2007-2015 dönemi TÜİK İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması, Düzey 2’de yer alan 26 alt bölgeye ait panel veri seti kullanılarak Türkiye’de bölgesel bazda boşanma olgusunun belirleyicileri araştırılmıştır. Bu amaçla kaba boşanma hızının açıklayıcıları olarak işgücü durumuna, eğitim seviyesine ve ülkenin gelişmişlik düzeyine ilişkin verilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde boşanma olgusu incelenerek, Dünya’da ve Türkiye’de boşanma istatistiklerine bakılmış ve boşanma nedenleri hukuki, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik açısından açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölüme geçildiğinde ise Literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem ve veri seti tanıtılmıştır. Son bölümde ise elde edilen bulgular sunulmuş olup bu bölümde ilk olarak değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı sınanmıştır. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiş ve ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF kullanılarak değişkenlere durağanlık analizi yapılmıştır. Durağanlık analizi sonucunda yüksek okul ve fakülte erkek mezun oranı dışındaki tüm değişkenler seviyesinde durağan olarak bulunmuştur. Analizin diğer aşamalarında sistem bir değişkenden dolayı bozulmak istenilmediğinden yüksek okul ve fakülte erkek mezun oranı değişkeni tahmin edilen modellere dahil edilmemiştir. Analizde tahmin edilmek üzere yedi farklı model oluşturulmuş ve her bir model olabilirlik oran testi ile sınanarak birim, zaman ya da her iki etkininde var olup olmadığı belirlenmiştir. Daha sonra Hausman testi yapılarak etkilerin tesadüfi (rassal) mi yoksa sabit mi olduğu saptanmıştır. Modeller, zaman ve birim etki içerme durumlarında göre kukla değişkenler eklenerek uygun seçilen yöntem ile tahmin edilmiştir.

Çalışmada oldukça önemli sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ise Türkiye’nin doğusu ile batısı arasında önemli farklılıkların olduğu açıkça görülmektedir. İlk olarak, işgücü durumuna bakıldığında boşanma üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Kadın işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı ve

erkek işsizlik oranı boşanma olgusunun birer belirleyicileridir. Bölgesel farklılıklar olmakla birlikte işsizlik oranı ve kadın işgücüne katılım oranı artıkça Türkiye’de boşanmalar artmaktadır. Ağrı, Kars, Iğdır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Ardahan, Van, Muş, Bitlis ve Hakkari illerinde yani Türkiye’nin doğusunda kadının işgücüne katılması boşanma oranlarını azaltıcı bir faktördür. Aynı zamanda bu illerde kadın işgücüne katılımı diğer bölgelere nazaran çok daha düşüktür. Literatürde kadınların işgücüne katılımı üzerine iki farklı etkinin var olduğu ileri sürülmekteydi. Bunlardan birincisi gelir ikincisi ise bağımsızlık etkisiydi. Çalışma sonucunda genel olarak Türkiye’de bağımsızlık etkisinin geçerli olduğunu ve kadının işgücüne katılımı geliri, mali bağımsızlığı ve sonuç olarak da boşanmaları artırdığı görülmüştür. İşsizlik oranına bakıldığında ise işsizliğin aile içi huzuru bozduğu ve kişileri boşanma eğilimine sürüklediği görülmektedir. Fakat erkek işsizlik oranında bu durumun tam tersinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de erkek eşlerin iş sıkıntısı çekmeleri evliliklerinin bozulması için bir sorun teşkil etmemekte hatta erkeğin işsiz olması eşleri daha fazla dayanışmaya yöneltmektedir.

İkinci olarak gelişmişlik düzeyi ve boşanma arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de geliştikçe boşanmalarda artmaktadır. Boşanma olgusuna ilişkin literatürde bir ülkenin refah düzeyinin artmasıyla boşanmalarında arttığı ileri sürülmekteydi. Bu bağlamda beklentiler ile elde edilen sonuçlar örtüşmektedir. Fakat bölgesel farklılıklar mevcuttur. Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illeri geliştikçe boşanmalar azalmaktadır. Türkiye’nin doğusu ve batısı arasında büyük farklılıklar vardır ve Türkiye’nin doğusu batısına göre daha yavaş bir şekilde gelişmektedir bu durumda onun bir yansıması olabilir.

Son olarak eğitim düzeyi ve boşanma arasındaki ilişkiyi incelemek üzere dört farklı model tahmin edilmiş kadınların eğitim düzeyleri ile boşanma arasında bir ilişki tespit edilirken erkeklerin eğitim düzeyi ve boşanma arasında beklenen ilişki tespit edilememiştir. Sadece modellerin bir tanesinde okuma yazma bilen erkek oranı değişkeni anlamlı bulunmuş ve erkeklerde okuma yazma oranının artmasının boşanmayı azaltıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Kadınlarda da yine eğitim düzeyi düşük olan yani okuma yazma bilen kadın oranının artması dört farklı bölgede boşanmayı azaltıcı görülmektedir. Bu bölgeler ise Türkiye’nin doğusunda yer almaktadır. Türkiye’nin batısına doğru

gidildiğinde ise durum tersine dönmektedir. Kadınlarda genel olarak eğitim düzeyinin artması boşanmaları da artırmaktadır. Özellikle yükseköğretim ve fakülte mezun kadın oranı artıkça doğu bölgeleri hariç Türkiye'nin genelinde boşanmalar artmaktadır.

Kadınların gerek ekonomik bağımsızlık elde etmeleri gerek eğitim seviyelerinin artmaları boşanmaları ciddi boyutta etkilemektedir. Aslında burada bu zamana kadar bastırılmaya çalışılan kadın eşlerin elde ettiği güç sayesinde belki de ani kararlar vererek boşandıktan sonra kendi ayakları üzerinde durabildiğini ve hayatını özgürce yaşayabildiğini kanıtlayıcı eğilime geçtiği düşünülebilir. Ayrıca geleneksel Türk aile yapısından uzaklaşmamız, örf ve adetlerimizde ya da kültürel değerlerimizde toplumsal dönüşüm süreci içerisinde meydana gelen yıkımlar bayan eşleri aile kurumunun ciddiyeti ve önemine olan ilgisini azaltmış olabilir. Yine de burada kadın eşlerin boşanma kararı almasına neden olan tek faktör eğitim seviyesi ya da işgücü durumu değil aynı zamanda eşleri ile yaşamış oldukları ölçülmesi çok mümkün olmayan psikolojik, sosyolojik, demografik vb. faktörlerde vardır. Sonuçta evlilik müessesesi çift taraflı yürütülen bir kurumdur. Bu yüzden de gerekli kurumlar tarafından sadece kadın eşler üzerinde değil bir çift olarak gerekli bilinçlendirilmelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda görsel yayın organlarına ve sivil toplum örgütlerine büyük görev düşmektedir. Son yıllarda sosyal medyada yaygın olan boşanma öz çekimleri yerine, boşanma olgusunun her yönden yıkıcı ve üzücü olduğunu, evlilik kurumunun ciddiyet ve önem arz ettiğini tekrardan çiftlere anlatılması gerekiyor olabilir. Sadece boşanma aşamasında değil çiftler evlilik öncesinde de eş seçimi ve evlilik konusunda bilinçlendirilmelidir. Evlilik süresi boyunca ailelere hizmet ve danışmanlık veren kurumların sayıları artırılıp çalışma kapsamı genişletilmelidir. Boşanma her ne kadar üzücü bir olgu olsa da yapılan tüm çabalara rağmen evlilik birliği sağlanamıyorsa aslında bir son değil çiftler için yeni bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ağayev, Seymur ve Yamak, Nebiye (2009), “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 23(4), 179-204.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2008), **Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi**, İstanbul: Eflatun Matbaacılık.

_____ (2009), **Boşanma Nedenleri Araştırması**, Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Akıntürk, Turgut ve diğerleri (2010), **Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku**, 2, 12.Baskı, İstanbul: Beta Basım.

Alpekin, Duygu ve diğerleri (2015), “The Relationship Between Female Labor Force Participation and Divorce: Panel Data Analysis on OECD Countries”, **IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal**, 6(18), 1-29.

Altıntaş, Halil ve Mercan Mehmet (2015), “AR-GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 70(2), 345-376.

Amato, Paul R. Ve Beattie, Brett (2011), “Does the unemployment rate affect the divorce rate? An analysis of state data 1960–2005”, **Social Science Research**, 40, 705-715.

Arıkan, Çiğdem (1992), **Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Ankara: Şafak Matbaacılık.

Baltagi, Badi H. (2005), **Econometric Analysis of Panel Data**, 3th Ed., Chichester: John Wiley & Sons.

Battal, Ahmet (2008), **Boşanma Sebepleri**, Bilimsel Araştırma Projesi, T.C. Başbakanlık

Becker, Gary S. ve diğeri (1977), “An Economic Analysis of Marital Instability”, **Journal of Political Economy**, 85 (6), 1141-1187.

Bilton, Tony ve diğeri (2008), **Sosyoloji**, (Çev. Kemal İnal), Ankara: Siyasal Basım Yayın Dağıtım.

Bremmer, Dale ve Kesselring, Randy (2002), “Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data, Causality Tests, and Cointegration”, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.456.1172&rep=rep1&type=pdf> (15.11.2016).

(2004), “Divorce and female labor force participation: Evidence from times-series data and cointegration”, **Atlantic Economic Journal**, 32(3), 175-190.

Çakır, Buket (2011), **Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Evlilik Kurumunun İşleyişi ve Boşanma Eğilimlerinin Seyri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirci, Şerafettin ve Günaydın, İ.Gürsel (2005), “Konya İlindeki Boşanmaların Retrospektif Değerlendirilmesi”, **Adli Tıp Dergisi**, 19(1), 22-28.

DiFurio, Ferdinand ve diğeri (2012), “A Regional Analysis of Divorce Rates”, **International Journal of Business and Social Science**, 3(13), 38-43.

Erkal, Mustafa E. (2006), **Sosyoloji**, 10.Baskı, Topkapı-İstanbul: Der Yayınları.

Eyce, Berrin (2002), “Demografik Özelliklere Göre Türkiye’de Boşanma”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 14, 81-98, <http://selcukuniversitesiedebiyatfakultesi.dergipark.gov.tr/sefad/issue/16471/171898> (15.11.2016).

Giddens, Anthony (2000), **Sosyoloji**, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gonzalez-Val, Rafael ve Marcen, Miriam (2016), “Divorce and The Business Cycle: A Cross-Country Analysis”, **Review of Economics of the Household**, 1-26.

- Gujarati, Domador N. (2004), **Basic Econometrics**, 4th Ed., New York: McGraw-Hill Companies.
- Güneşlioğlu, Filiz (2009), **Boşanma ve Boşanmanın Hukuki Sonuçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Härkönen, Juho ve Dronkers, Jaap (2006), “Stability and Change in the Educational Gradient of Divorce. A Comparison of Seventeen Countries”, **European Sociological Review**, 22(5), 501-517.
- Hsiao, Cheng (2003), **Analysis of Panel Data**, 2th Ed., Cambridge: Cambridge University Press.
- Huang, Jr-Tsung (2003), “Unemployment and Family Behavior in Taiwan”, **Journal of Family and Economic Issues**, 24(1), 27-48.
- İnci, Güler Ceren (2015), **Türkiye’de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Boşanmaların Kadın Emegine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kawata, Yukichika (2008), “Does High Unemployment Rate Result in a High Divorce Rate? A Test for Japan”, **Revista de economía del Rosario**, 11(2), 149-164.
- Keskin, Işık (2007), **Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kennedy, Peter (2006), **Ekonometri Klavuzu**, (Çev. Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz), Beşinci Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kılıç, Cüneyt ve diğerleri (2014), “Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı ve Sonrasında Yaşanan Finansal Krizlerin Evlenme, Boşanma ve İntihar Üzerindeki Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (40), 131-146.

- Korkut, Yeşim (2012), “Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma ”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, 23 (0), 99-112, <http://ist-univ.dergipark.gov.tr/iupcd/issue/9410/117954> (15.11.2016).
- Kutlar, Aziz ve diğerleri (2012), “Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerinde Bir Araştırma”, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 7(1), 149-168.
- Levinger, George (1965), “Marital Cohesiveness and Dissolution: An Integrative Review”, **Journal of Marriage and Family**, 27 (1), 19-28.
- Maslauskaite, Ausra ve diğerleri (2015), “Socio-economic Determinants of Divorce in Lithuania: Evidence From Register-Based Census-Linked Data”, **Demographic Research**, 33, 871-908.
- Meder, Mehmet ve Gültekin, Mustafa (2012), “Türkiye’de 2001-2009 Yılları Arasındaki Boşanma Eğilimleri”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi**, (17), 149-164.
- Metin, Nurcan (2013), **Avrupa Ülkelerinde Ekonomik Özgürlüğün Panel Veri Modelleri ile Analizi**, İstanbul: Derin Yayınları.
- Musai, Maysam ve diğerleri (2011), “Relationship between Divorce and Economic-Social Variables in Iran”, **British Journal of Arts and Social Sciences**, 1(2), 89-93.
- No, Sung Chul (2007), “ Dynamic Analysis of Income and Independence Effect of African American Female Labor Force Participation on Divorce”, **International Atlantic Economic Society**, 35(2), 159–171.
- Pesaran, M. Hashem (2004), “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, **Cambridge Working Papers in Economics**, (435), 1-39.
- Pesaran M. Hasem ve diğerleri (2008), “Bias-adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”, **Econometrics Journal**, 11(1), 105-127.

- Poortman, Anne ve Kalmijn, Matthijs (2002), ‘‘Women’s Labour Market Position and Divorce in the Netherlands: Evaluating Economic Interpretations of the Work Effect’’, **European Journal of Population**, 18(2), 175-202.
- Poortman, Anne-Rigt (2005), ‘‘Women’s Work and Divorce: A Matter of Anticipation? A Research Note’’, **European Sociological Review**, 21(3), 301-309.
- Roy, Susmita (2010), ‘‘Unemployment rate and divorce’’, http://nzae.org.nz/wpcontent/uploads/2011/08/Roy_Unemployment_Rate_and_Divorce.pdf (15.11.2016).
- Salman, Nihal ve Uzunboylu, Hüseyin (2011), **Eşlerin Boşanma Nedenleri ve Eğitimi**, 1.Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Sandalılar, Ali Rıza (2012), ‘‘İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor Mu? Bölgesel Panel Nedensellik’’, **Ege Akademik Bakış**, 12(2), 225-238.
- Sander, William (1985), ‘‘Women, Work and Divorce’’, **The American Economic Review**, 75(3), 519-523.
- South, J. Scott ve Spitze, Glenna (1986), ‘‘Determinants of Divorce over the Marital Life Course’’, **American Sociological Review**, 51(4), 583-590.
- South, J.Scott (1985), ‘‘Economic Conditions and the Divorce Rate: A Time-Series Analysis of Postward United States’’, **Journal of Marriage and Family**, 47(1), 31-41.
- Stock, James H. Ve Watson, Mark W. (2011), **Ekonometriye Giriş**, (Çev. Bedriye Saraçoğlu), 1.Basım, Ankara: Efil Yayınevi.
- Sucu, İlyas (2007), **Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri (Sakarya İli Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sürerbiçer, Figen Sezen (2008), **Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gereksinimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şen, Bülent (2013), **Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014), **Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması**, 1.Basım, İstanbul: Çizge Tanıtım ve Kırtasiye.

Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2012), **İleri Panel Veri Analizi**, 1.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

_____ (2013), **Panel Veri Ekonometrisi**, 2.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Topbaş, Ferhat ve Kurt, Serdar (2007), “İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970–2005 VAR Analizi”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 5(7), 30-43.

Trent, Katherine ve South, J. Scott (1989), “Structural Determinants of the Divorce Rate: A Cross-Societal Analysis”, **Journal of Marriage and Family**, 51(2), 391-404.

Tutumlu, Mehmet Akif (2009), **Boşanma Yargılaması Hukuku**, 2, 2.Baskı, Ankara: Seçkin.

Türk Medeni Kanunu (2001), **T. C. Resmi Gazete**, 24607, 8.12.2001.

Üçler, Gülbahar ve Kızılkaya, Oktay (2014), “Kadın İstihdamın Boşanma ve Doğurganlık Üzerinde Etkileri: Türkiye Üzerinde Bölgesel Panel Veri Analizi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (2), 28-43.

Weber, Max (2012), **Ekonomi&Toplum**, (Çev. Latif Boyacı), 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

Wooldridge, Jeffrey M (2009), **Introductory Econometrics: A Modern Approach**, 4th Ed., Canada: South-Western Cengage Learning.

Yamak, Nebiye ve diğerleri (2016), “Causal Relationship Between Relative Price Variability and Inflation in Turkey: Evidence from Panel Data”, **The Romanian**

Economic Journal, (60), 183-198.

Yamak, Nebiye ve diğlerleri (2016), ‘‘Hırsızlık Suçunun Sosyo-ekonomik ve Demografik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi’’, **TISK Academy/TISK Akademi**, 11(21), 56-69.

Yıldırım, Neşide (2004), ‘‘Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri’’, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(28), 59-81.

Yılmaz, Mehmet (2011), **Türkiye’de Boşanma Olgusu ve Gaziantep İli Üzerinde Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yörükoğlu, Atalay (1997), **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 5.Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=FAMILY#>

www.tuik.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

Ece ERKAN, 02.11.1993 tarihinde Ankara'da doğdu. 2000 yılında başlamış olduğu ilköğretim hayatını 2008 yılında Mimar Kemal İlköğretim Okulu'ndan üstün başarı belgesi alarak bitirdi. 2008 yılında Kocatepe Mimar Kemal Anadolu Lisesi'ne başladı. Lise eğitimini 2011 yılında tamamladı ve aynı yıl içerisinde Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümünü kazandı. 2013 yılında Erasmus Programı çerçevesinde yurtdışında okuma hakkı kazanarak, 26.08.2013-26.06.2014 tarihleri arasında Mykolas Romeris Üniversitesi Ekonomi ve Finans Yönetimi Fakültesinde eğitim gördü. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ndeki lisans eğitimini tamamlayarak aynı yıl içerisinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.